

ŽENE CRNE GORE

Uvod

Monografija „Žene u Crnoj Gori“ urađena je sa željom da mapira žene i ulogu žena u vertikali crnogorske istorije. Ovim istorijskim pregledom prikazujemo činjenice o ličnostima koje portretišemo. Poseban akcenat ove publikacije stavljen je na originalne portrete- ilustracije žena, a neke naše žene su prvi put dobile vidljiv lik, na osnovu dostupnih zapisa o njima. Kao autori i priređivači, trudili smo se da monografiju učinimo razumljivom i dostupnom svima, bez obzira na uzrast ili pol.

Knjiga „Žene u Crnoj Gori“ prije svega je identitetska priča, a nakon toga i emancipatorska u smislu borbe za prava žena u društvu.

Ovaj odabir portretiranih žena predstavlja naš autorski doprinos u sagledavanju milenijumskog trajanja Crne Gore kroz žensko postojanje i njen nepobitan uticaj na razne istorijske tokove. Ovo su primjeri žena koje su gradile svoju državu, životom i radom. Odabrali smo i one žene koje su iz drugih sredina gradile crnogorsko društvo, a tu su i naše Crnogorke koje su svojim talentom i djelovanjem gradile i emacipovale sredine u kojima su živjele. Zastupljene su i žene koje su bile prve u nečemu, ne samo kod nas nego i u svijetu, i mi ih ovom knjigom stavljamo u naš istorijski i kulturni kontekst.

Naš je cilj i želja da motivišemo i ohrabrimo savremenu ženu da slobodno i hrabro nastavi borbu za lični i društveni progres i da pri tome imaju svijest da je ta borba istorijski kontinuitet.

Knjigu posvećujemo svim ženama na putu modernog i emancipatorskog djelovanja u svim sredinama.

TEUTA

Ilirska kraljica Teuta, vladala je od 231. godine p. n. e. do 228. godine p. n. e. Njena vladavina zapravo je bila u znaku regent-vladavine umjesto maloljetnog posinka Pinesa, a nakon smrti njenog muža Agrona, koji je vladao od 250. godine p. n. e. do 231. godine p. n. e, za čije je vladavine Ilirija bila na vrhuncu moći.

Kraljevstvo Ilira prostiralo se od rijeke Neretve na sjeveru do rijeke Aous (Vjosa, Albanija) na jugu. Teuta je vladala iz Skadra, ilirske prijestonice. Teuta je vladala iz Skadra, ilirske prijestonice, uz pomoć savjetnika kralja Agrona.

Za vrijeme vladavine Teuta je pokušala da proširi kraljevstvo osvajanjem preostalih grčkih kolonija i djelova Epira. Početak njene vladavine obilježili su napadi i pljačkanje savezničkih brodova. Mornarica i vojska napale su Elidu i Meseniju na Peloponezu 230. godine p. n. e, iskrcali se u Epir i osvojili Foiniku. Epirani su prihvatili savez sa Kraljevstvom Ilira, dok je Rim poslao braću Korunkami da pregovaraju s Teutom.

Regentkinja Teuta naređuje svojoj gardi ubistvo rimskog izaslanika, o čemu je pisao Polibije koji je i zabilježio Teutin odgovor izaslanicima: "Kraljevima ne dopušta zakon da sprečavaju Ilire da se na privatan način obogate plodovima mora".

Godine 229. p. n. e, kraljica Teuta naredila je napad na Krf. Iliri su osvojili ostrvo, a zapovjednik garnizona postao je Demetrije Hvarski.

Iste godine otpočeo je Rimsko-ilirski rat. Rimljani su prvo napali osvojeni Krf. Nije poznato da li je Demetrije Hvaranin (Demetriusa) izdao Teutu ili se jednostavno predao, ishod toga napada bio je poražavajući za Teutu. Rimljani su osvojili Krf, a Demetrije Hvaranin je zapovijedao Ilirima, oženio je Triteutu (prvu ženu kralja Agrona), oduzeo vlast Pineusu. Rimski vojska osvajala je dio po dio Ilirskog kraljevstva i došla do Skadra. U međuvremenu, Teuta se sklonila u Rhizon (Risan).

Na proljeće 227. godine p. n. e. prihvatila je poraz, odstupila s prijestola i pristala na uslove mira. Ilirsko kraljevstvo je opstalo, ali je teritorijalno bilo ograničeno na dio oko Skadra.

Vjeruje se da je utvrđenje koje se nalazi na ostrvu Svetcu, hrvatskom dijelu Jadranskog mora, pripadalo ilirskoj kraljici Teuti, stoga se i zove Krajicin, odnosno Teutina kula ili Teutin grad.

Prema legendi, kraljica Teuta je nakon brojnih pohoda svoje gusarske flote u Jonskom, Egejskom i Jadranskom moru, sakupila veliko bogatstvo. Bila je veoma mudra, pa se skrasila u tvrđavi iznad Risna u Bokotorskom zalivu. Kad su rimske imperije zapošele Risan i otvorile kapije grada i njene tvrđave, Teute više nije bilo. Prema jednom kazivanju, Teuta se bacila sa stijene brda Orjen iznad Risna, dok je prema drugim kazivanjima, nastavila da živi u brdima iznad grada.

Kosara Teodora VOJISLAVLJEVIĆ

Dukljanska knjaginja, princeza bugarsko/makedonska. Najmlađa šćer slovenskog cara Samuila (kojega svojataju i Bugari i Makedonci), supruga kneza Vladimira Dukljanskog.

Kosara Vojislavljević, najmlađa šćer slovenskoga cara Samuila (kojega svojataju i Bugari i Makedonci), supruga kneza Vladimira Dukljanskog.

Krajem X vijeka prostorima Balkana vladale su dvije države – Bugarsko carstvo i Vizantija, koje su među sobom bile u miru, sa sporadičnim ratovanjima. Na prostoru između Jadranskoga mora i Skadarskoga jezera nalazi se kneževina Duklja koja bila vizantijska tema.

Dukljanski knez Vladimir vladao je Dukljom od 970. do 1016. godine. Dvorac mu je bio na prostoru Skadarskoga jezera u mjestu Ostros i Koštanjice (današnji toponim „Kraljić”).

Prema Ljetopisu Popa Dukljanina: „...Petrislav izrodi sina koga nazove Vladimir, i umrije u miru”. Sahranjen je u Crkvi Svete Marije, u mjestu koje se zove Krajina. To je bila porodična zadužbina – crkva posvećena Uspenju Bogorodice.

Osnivač Manastira bio je knez Vladimir, prvi dukljanski svetitelj, Sveti Vladimir Dukljanski, koji je prema zapisivanju vizantijskoga historičara bio „miroljubiv i pravedan, pun vrlina”. Njegov se kult, osim u Duklji, poštovao u Dalmaciji, Albaniji, Makedoniji i Bugarskoj.

Prema legendi (Ljetopis Popa Dukljanina) u ratu sa carem Samuilom, 997. godine, Vladimir je zarobljen i odveden u tamnicu u Prespi.

Najmlađa šćer cara Samuila, Kosara, zaljubljuje se u kneza Vladimira i kaza ocu da će skočiti u jezero ukoliko se ne uda za Vladimira.

„U tamnici ga je upoznala Samuilova kćer Kosara, videla da je lijep i saznala da je vladarskoga roda, pa je uspjela ubijediti oca da joj ga dâ za muža i da mu vrati državu”.

Vjenčali su se i živjeli u dvorcu nedaleko od Manastira Prečista Krajinska na Skadarskome jezeru.

Cara Samuila nasljeđuje Vladislav, koji na prevaru dozove kneza Vladimira u Prespu, i ubije ga na vratima crkve. U tom momentu knez Vladimir imao je drveni krst u rukama s kojim je i sahranjen u Prespi.

Kosara, Vladimirova supruga, prenosi njegovo tijelo u Manastir Prečista Krajinska. Donosi odluku da se više nikada ne uda, zamonaši se i umre u Manastiru. Sahranjena je, prema sopstvenoj želji, u dno nogu kneza Vladimira.

Time je pokazala odanost i veliku ljubav prema Vladimiru čovjeku i prema Knezu dukljanskom i Duklji kao kneževini.

Crnoj Gori je ostavila najljepšu ljubavnu priču koja živi u legendama do danas.

Jakvinta od Barija VOJISLAVLJEVIĆ

Dukljanska/zetska/crnogorska kraljica, napuljska princeza.

Jakvinta Vojislavljević (Jakvinta od Barija) rođena je oko 1060. godine u Bariju, tadašnja Kraljevina Napulj. Bila je supruga Bodina Vojislavljevića, čija je vladavina dovela Zetu do najsnažnijeg razvoja.

O njenom uticaju i vladavini doznajemo iz djela „Kraljevstvo Slovena” – djela koje ima dvije linije: hroničarsku (rodoslovnu) i pripovjedačku. Za nas je ovdje od važnosti cjelina: „Bodin i njegova žena i braća”.

Jakvinta od Barija ili Jakvinta Dukljanska bila je kraljica Duklje od 1081. do 1130. godine. Jakvinta nije samo vladala i uticala na Bodinove odluke. Njene savjete tražili su svi Vojislavljevići, izuzev Branislava. Zato je on postao meta i kamen spoticanja.

Kao književni lik, Jakvinta je predstavljena kao originalna i složena ličnost. Njen lik se očituje kroz niz zamršenih postupaka u kojima se ona pokazuje prije svega kao majka, a potom vladarka. Stoga se i plaši Branislava i njegovih sinova. Plaši se potčinjenosti i poraza. Njena ličnost je dramatična.

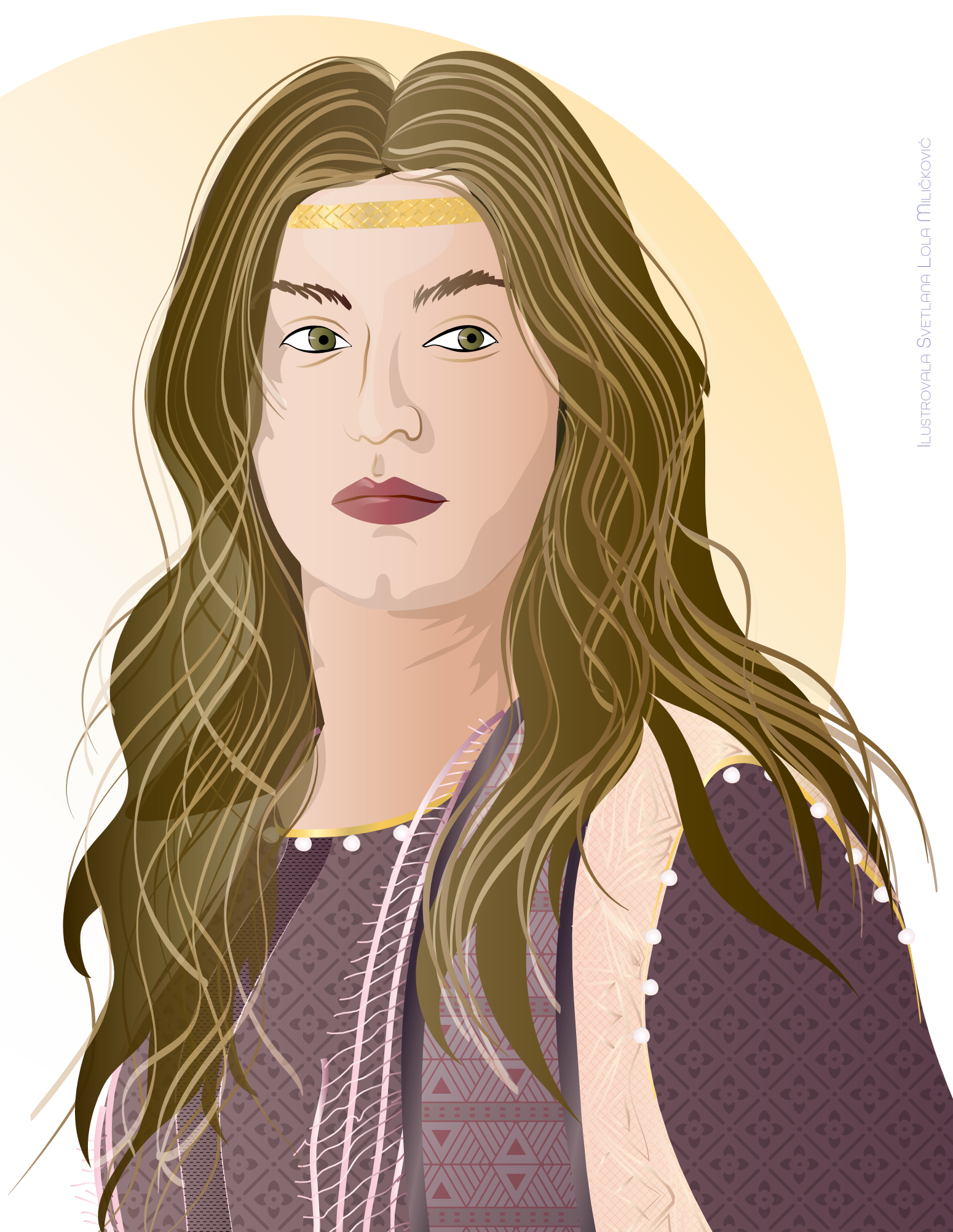
Književnu ličnost prate istorijski izvori koji potvrđuju da je vladavina Jakvinte okarakterisana kao veoma loša. I dok je bila supruga kralja Bodina, nametala je svoje interese.

Jakvinta je nastavila da vlada nakon Bodinove smrti. Kada je Mihalj Vojislavljević stupio na prijesto, brzo je bio i zbačen zbog Jakvintine zlobe. Umjesto Mihalja postavljen je Dobroslav koji je, radeći za korist Jakvinte, radio protiv naroda i ubrzo se našao u okovima.

Potom je Bodinov bratanac, Vladimir, došao na vlast. Đorđe se sa svojom majkom kraljicom Jakvintom suprotstavio kralju Vladimiru i raškom uticaju u Duklji. Vladimira je kraljica otrovala i tako došla do cilja – da njen sin Đorđe postane kralj Duklje.

Đorđe je 1118. godine postao kralj, ali se njegova vladavina završila te iste godine, s vlasti ga je svrgnula vizantijska ekspedicija.

Jakvinta i njeni sinovi bili su protiv ujedinjena s Raškom i u toj borbi nijesu prezali ni od čega. Jakvinta je uhvaćena u Kotoru i poslata u Carigrad đe je ostala do smrti.

Jelena BALŠIĆ

Vladarka Zete/Crne Gore.

Jelena Balšić, šćer Lazara Hrebeljanovića, rođena je između 1366. i 1371. godine u Prilepcu. Jelena je poznata i kao Despa, iako je to ime njene mlade sestre, Olivere, udate za sultana Bajazita.

Jelena se u 17. godini (1386. godine) udala za Đurđa II Stracimirovića Balšića, sa kojim je živjela 17 godina, do njegove smrti 1403. godine.

Vladala je u ime sina Balše III i zajedno s njim sve do 1411. godine, a onda se preudala za Sandalja Hranića.

Jelena Balšić je i po porijeklu i po položajima koje je zauzimala izuzetno zanimljiva ličnost crnogorske istorije.

Za vrijeme upravljanja Zetom jednakim žarom borila se za njeno očuvanje. Kao vladarka, svrstala se u red žena vladarki koje su vodile mudru politiku.

Vladavina Jelene Balšić obilježena je ratovanjem protiv Venecije (1405–1409). Jelenina namjera bila je da pod vlast Zete vrati gradove Skadar i Drivast, koje je Đurađ ustupio Veneciji.

Kad je bilo potrebno pregovarati s Venecijom, Jelena je otišla umjesto sina Balše, pokazujući odlučnost i borbenost, ali i sentimentalnost. Mir sa Venecijom sklopljen je 1409. godine.

Nadživjela je prvoga muža 40 godina, sina 22, a drugoga muža 8 godina.

U Zetu se vratila nakon 1435. godine s namjerom da za sebe sagradi grobnu Bogorodičnu crkvu na ostrvu Beška (Brezovica), đe je i sahranjena 1443. godine.

Od njenih pisama i sopstvenih tekstova, njen ispovjednik Nikon Jerusalimac sačinio je u Goričanima "Gorički zbornik".

O Jeleni Balšić, Nikola I Petrović-Njegoš pisao je u romanu Despa, zapravo je svoj roman posvetio Jeleni Balšić. Ovaj roman objavljen je na Cetinju 2008. godine.

Godine 2005, Narodna knjiga Beograd objavila je roman „Mesečeva rosa”, Teodore Tare, koji za temu ima upravo život i rad Jelene Balšić.

Mara-Marija CRNOJEVIĆ

Plemkinja, vladarka, supruga Stefanice Crnojevića, Mara, koju u nekim spisima zovu i Marija, najstarije je dijete Ivana i Voisave, iz albanske velikaške porodice Kastrioti. Njen brat je čuveni i legendarni junak Skenderbeg (Đerd Kastrioti) koji je, digao bunu protiv sultana i 1444. godine pozvao okolne narode na zajedničku borbu za slobodu. Dobio je nadimak „Zmaj od Albanije“, a Turci su ga zvali Iskander, po Aleksandru Makedonskom.

U Maru se zaljubio Stefan Stefanica Crnojević, prvi vladar Zete/Crne Gore iz porodice Crnojevića. Prvi pomen o Stefanu, kojega su zbog malog rasta zvali Stefanica, bilježimo 1426. godine. Stefanica je imao i drugi nadimak, koji su mu dali Mlečani. Zbog smjelosti, hrabrosti i uspješne vladavine, nazvali su ga „Veličanstveni“ – velmožni, magnifico. Stefanica je vladao od 1451 do 1465, kada ga je naslijedio sin Ivan.

Mara Kastrioti Crnojević upamćena je kao supruga jednog vladara i majka drugog. Zahvaljujući Mari, jačale su prijateljske i rodbinske veze Crnogoraca i Albanaca. Zato su Stefan Crnojević i Đerd Kastrioti Skenderbeg ostali u pamćenju u Crnoj Gori i Albaniji kao simbol i poučni primjer srednjovjekovnog viteštva i poštovanja.

Mara i Stefan su imali dva sina, Đurađa i Ivana, a u nekim spisima pominje se i šćer, udata u Kotoru, u familiju Bizanti. Đurađa su ponekad zvali i Andrej ili Arvanit. Po nekim starim legendama Stefanica i Mara imali su i treće dijete, sina Božidara, za koga se kaže da se zvao „Arvanit Hrabri“. U boju s Turcima, na Čemovskom polju 1450. godine, poginuo je Ivanov brat Đurađ. Đurađ je imao suprugu Vojislavu, ćerku albanskog prvaka Leke Dukadina.

Od Stefanice počinje svaka priča o Crnojevićima kao vladarskoj dinastiji. Mara je bila pouzdani oslonac u velikim poduhvatima koje je Stefanica preduzimao. Oslonio se na dukljansku tradiciju i nasljeđe dinastija Vojislavljević i Balšić, uspijevajući da udari temelje državne posebnosti u veoma nepovoljnim uslovima. Čuvao je uspješno slobodu od raznih neprijatelja koji su napadali spolja, a savladao je i domaće velikaše i braću koja su pretendovala na prijesto.

Prenio je prijestonicu iz Skadra u Žabljak, na Skadarskom jezeru. Stefanica je umro 1465. godine. Svom nasljedniku Ivanu ostavio je državu ukorijenjenu u narodnoj tradiciji. Vjerovatno i zbog uticaja supruge, plemenite Mare – Marije, Stefanica se, iako veliki ratnik i vješti strateg, razlikovao od drugih velikaša onoga doba.

Mara i Stefanica sahranjeni su u manastiru Kom, na Skadarskome jezeru, u Crkvi Uspenja Bogorodice. To je zadužbina Đurđa i Alekse (Lješa) Crnojevića, podignuta između 1415. do 1427. godine. U tome manastiru je Petar II Petrović-Njegoš rukopoložen za arhimandrita.

Poslije Stefaničine smrti, Ivan je doveo primorske majstore da gotičkim ornamentima izrezbare nadgrobni spomenik njegovih roditelja. Iako je zub vremena nagrizao natpise, vjeruje se da na Marinoj nadgrobnoj ploči piše: „Ovo je ploča gospođe Mare princeze crnogorske sestre Đurđa Skenderbega.“

Rovinski za Stefanicu kaže: „Nije bio zle i nabusite naravi kao drugi vladari zemalja i naroda.“ Spomen na Maru Crnojević ujedno je spomen na veze i duboko prožimanje naroda koje samo granica razdvaja.

oko Albanija, polovinom XV vijeka – XV vijek, Zeta/Crna Gora

Mara CRNOJEVIĆ

Mara, šćer hercega Stjepana Vukčića Kosače, bila je druga supruga Ivana Crnojevića, gorostasne figure crnogorske istorije. Neobična je ljubavna priča Mare i Ivana. Kao da se poslije toliko vjekova ponovila ona velika ljubavna pripovijest između Vladimira i Kosare.

Ivan je u mladim danima proveo kao zatočenik 10 godina na dvoru hercega Stjepana. To je bila garancija da njegov otac Stefanica neće napadati i mijenjati granice koje su uspostavljene između teritorija Zete i dijela bosanske države, koju je držao Stjepan. Ivan je uz posredovanje Mletaka oslobođen. Za vrijeme zatočeništva Ivan se zagledao u Maru i rodila se ljubav između njih. Zbog raznih okolnosti i sukoba oko teritorija ta ljubav nije odmah krunisana brakom.

Mara je rasla na dvoru koji je podržavao Crkvu bosansku (bogumile) i de su dosta uticaja imali i franjevci. Dodir sa različitim kulturama uticao je i na nju i na mladoga Ivana da prošire svoje vidike i obrazovanje. Marin otac Stjepan ženio se tri puta i nije sasvim pouzdano od koje mu je supruge šćer Mara. Prva supruga Stjepana Kosače bila je zetska vojvotkinja Jelena Balšić, šćer Balše III.

Mara i Ivan su se vjenčali 1469. god. Za njihovu svadbu darove je poslala i Dubrovačka Republika. Imali su tri sina. Najstariji Đurđe, osnivač štamparije, imao je titulu gospodar zetsko-crnogorski. Drugi sin, Stefan, gospodin Zete i Crne Gore, umro je u Veneciji bez poroda. Najmlađi Staniša, pošao je kao zatočnik u Carigrad i tamo se islamizirao, nazivajući se Skender-begom. U ljetopisima se pominje da su Mara i Ivan imali dvije ili tri šćeri. Nede se navodi da su imali samo jednu šćer, koja se zvala Jekatarina. Ona je bila udata za vlaškog vojvodu Radula. Zabunu poneđe izaziva i pominjanje Ivanove sestre Andeline.

Mara Crnojević bila je velika podršku Ivanu u borbi za slobodu i utemeljenje savremene Crne Gore. Iako o Mari Crnojević nema mnogo podataka, njen blagotvorni rad i uticaj vide se u djelima njenog supruga i potomstva. Mara je na svoje potomke prenijela, a nas obogatila, ljubav prema umjetnosti i poštovanju kulture.

Jelisaveta-Lizbeta CRNOJEVIĆ

Plemkinja, zetska/crnogorska vladarka i nasljednica Đurđeva trona ().

Jelisaveta, druga supruga zetskog/crnogorskog gospodara Đurđa Crnojevića, bila je plemićkog roda. Ona je šćer Antonija Erica, iz bogate venecijanske vlastelinske porodice. U izvjesnoj mjeri početak njenog braka s nasljednikom gospodara Ivana Crnojevića može se svrstati u političke dogovore, karakteristične za srednji vijek.

Ivan je ratovao s Venecijom i da bi se popravili odnosi kotorski knez i providur Paolo Erico, posredovao je da se njegova rođaka uda u Crnu Goru.

Iako je Venecija mislila da će preko Jelisavete imati uticaja na Đurđa, on je ženidbu shvatio kao svoju privatnu stvar, od koje ne zavisi državna politika. Jelisaveta je bila podstrek i potpora Đurđu u duhu renesanse, koji je prodirao na Cetinje i Crnu Goru, a vrhunac je bio kad je Đurđe štampao knjige u prvoj državnoj štampariji na svijetu.

Jelisaveta i Đurđe imali su šestoro dece, sinove Solomona, Konstantina, Ivana i šćerke Mariju, Antoniju i jednu o kojoj nema podataka. Kakva je Jelisaveta bila najbolje se vidi iz Đurđevog odnosa prema njoj, koji je ona svakako zaslužila svojom ljubavlju, odanošću i posvećenosti porodici i Crnoj Gori. Đurđe je volio Jelisavetu, pametnu i lijepu ženu i to ga je nadahnjivalo.

U borbi za spas države i slobode Đurđe je morao napustiti Crnu Goru. U svom testamentarnom pismu, pisanom 22. oktobra 1499. godine, upućenom Jelisaveti, otkriva se sva veličina njihovog odnosa, neizmjerne ljubavi i uvažavanja. Pismo počinje obraćanjem i objašnjenjem oporuke u slučaju svoje smrti: „Tvoj Đurđe Crnojević, tebi draga ženo. Izabeto, evo pišem, što ti oporučiti imam, ne bih li te razveselio. Bog sam zna, kad ćemo se, i gde opet sastati, spomenuvši se smrtnoga časa, odlučio sam napisati ovu oporuku... Moja je tvrda volja: da ti niko, bio on duhovni, bio svjetovni gospodin, bio brat, bio stričević, ili kojega mu drago položaja čovjek, ne može zapovijedati, ili te na što silom primorati, nego naređujem, da te niko ne smije pitati za ono što si po mojoj zapovijedi učinila... Na dalje da posjeduješ sve ono što je gore napisano, udala se, ili udovala, riječju: da budeš, dok si živa, gospodarica od svega od čega bi bio gospodar ja, da sam u životu!“

Njegova oporuka, neobična je čak i za današnje doba: „Jednom riječju: tebi, draga ženo Izabeto, isporučujem sve, i naređujem, da vladaš sama, budi onijem što nijesam napisao, tako stečenijem, kao i onijem, što bi nas s vremenom moglo dopasti; i da ti, moja ženo, za moju grješnu dušu i za moju dragu dečicu i za uzveličenje svoga poštenja upravljáš po volji svijem mojijem imetkom, malijem i velikijem!“

„Daj, rekoh, sve crkvi svete Marije na rijeci Cetini; i tako će svijet poznati pravu ljubav, kojom si me ljubila, kad vide, da ljubiš i dušu moju poslije smrti...“

Veličanstvena oda ljubavi i poštovanja ispisana rukom crnogorskog gospodara. Jelisaveta-Lizbeta i Đurđe više se nijesu sreli.

Sveta Ozana KOTORSKA

Rođena je u selu Releza u Lješanskoj nahiji 25. novembra 1493. godine u pravoslavnoj porodici. Pretpostavlja se da je njeno ime po rođenju bilo Jovana Đujović, jer je Đujović jedino bratstvo u selu Releza.

Pojedini autori njene biografije pominju ime – Katarina Kosić, za koje se smatra da ga je ona sama odabrala, s obzirom na to da je rođena 25. novembra, na dan Svete Katarine Aleksandrijske, prema gregorijanskom kalendaru, a koja joj je bila uzor.

Blage naravi, lijepog lika, Ozana je kao djevojčica vrijeme provodila čuvajući ovce. Od malih nogu bila je prožeta oštećanjem pripadanja prirodi i Bogu. Godine 1507, a nakon očeve smrti, poput mnogih mladih Crnogorki toga doba, odlazi da služi u bogatoj kući u Kotoru, u domu Aleksandra Buće, potomka ugledne patricijske porodice.

U toj je kući Ozana naučila da čita i piše, naučila je italijanski i latinski jezik, mogla je čitati teološku literaturu.

Presudan trenutak u životu Ozane dogodio se na Veliki četvrtak u Kotorskoj katedrali, kad je Ozana donijela odluku da život provede kao rekluza (lat. reclusio – tamnica). Na dan Preobraćanja Svetog Pavla, 25. januara 1515. godine, Ozana je postala dominikanka trećeretkinja (laički monaški red), položivši stroge regulae – zavjet siromaštva, čistote i poslušnosti, dobila je ime Ozana, po Blaženoj Ozani iz Mantove.

Ozana se, uz blagoslov kotorskog biskupa Tripuna Bisantija, nastanila u uglu crkve Svetog Bartolomeja, prostoru veličine jednog koraka odakle je mogla da sluša svetu misu. U tom prostoru provela je sedam godina, nakon kojih se nastanila u malu isposnicu kraj matične dominikanske crkve u Kotoru, crkve Svetog Pavla, blizu Kotorske katedrale đe ostaje do kraja života.

“Kao ‘zazidana devica’ živila je 52 godine. Iz ćelije je izašla samo kada je Kotoru pretila opasnost od turske opsade, da bi snažila duh branilaca grada. U njoj se molila, bdjela, posvećivala obredima u propisanom vremenu, čitala Sveto Pismo i vezla (pripisuje joj se izvezeni korporal koji se čuva u Kotorskoj katedrali). Pridržavala se najstrožijih oblika pokore: ispod redovničke haljine nosila je železni obruč sa kostreti, spavala na drvenim letevama sa pet prečki, koliko je i bilo Hristovih rana, glavu polagala na komad drveta prekriven platnom, bila u gotovo neprekidnom postu, o hlebu i vodi, i svoje telo izlagala teškim oblicima mortifikacije”.

Za vrijeme nevolja i nedaća hrabrila je Kotorane, bila spremna da ih sasluša, pomogne i podijeli mudre savjete. Zato su je pošećivali mnogi mještani, ali i stranci, plemići i građani.

Umrla je 27. aprila 1565. godine u 72. godini života. Njeno tijelo nošeno je ulicama Kotora, a odar se pošećivao tokom više dana. Njeno tijelo, neraspadnuto, ostalo je crkvi Svetog Pavla do 1807. godine, kada je francuska vojska crkvu pretvorila u skladište. Iz crkve Svetog Pavla, tijelo Ozane Kotorske prenešeno je u crkvu Svete Marije Koledate, đe se i danas čuva.

Dan Blažene Ozane, 27. april, Kotorska biskupija obilježava održavanjem svečane mise. Blažena Ozana zaštitnica je grada Kotora i Kotorske biskupije, a Splitska mitropolija poštuje je kao zaštitnicu ekumenizma.

Vidosava BALEVIĆ

Čobanica s Pelevog brijega, Vidosava Balević, u periodu između 1670. i 1676. godine bila je turska carica u doba sultana Mehmeda IV, koji je upravljao carstvom od 1642. do 1693. godine. D. Burzan navodi da je Vidosava ujedno „prva Podgoričanka, supruga nekog stranog suverena“.

Kako je djevojka iz Bratonožića postala sultanija, zapisao je Marko Miljanov u *Primjerima čojstva i junaštva*, pod naslovom *Slučajno prijateljstvo Bratonožića sa carem turskijem*:

“Jedni Turci, koji su carskijem poslom odili po carevini došli su od Kolašina preko Lijeve Rijeke i Brskuta; na vodu su našli šćer Stanoja Radonjina, đe poji svoje ovce. Turci se zagledaju u djevojku da bi valjala za cara, ufate je i povedu caru u Stambol, i kazaše mu djevojku, da im (se) dopala za njega. Izvedoše ju pred cara, a on ju upita: ko je i oklen je? Ona se uvrže da je nijema i da ne umije (zborit), i ne moga ju car, ni oni koji su je doveli, nagnat’ da progovori. Nadala se je da te ju vrnut kad vide da ne umije progovoriti. Car naredi te je zatvoriše samu u kamaru, a postavi stražu tajno da sluša hoće li progovoriti štogod. Tu su joj jelo donosili; drugi je nije ko gleda. Poslije nekoliko dana ona je počela tužet’ ovako: Željo moja, oče Stanoje! Željo, brate Pejo, Željo, striko Vujo! O Brskutu, moj svileni skutu! Vjetarniče, moje živovanje! O Verušo, gubikozja dušo...!”

Kad je straža javila sultanu da je Vidosava progovorila, on dovede čovjeka da mu prevede njenu pjesmu, te Vidosava kroz suze ispriča caru ko je, odakle je i koga ima kod kuće. Moćni sultan, očigledno opčinjen ljepotom robinje, odmah je poslao sejmene u Bratonožiće da dovedu u Stambol oca i strica i brata Peja.

„Bratonožići kad su došli u Stambol”, po daljim zapisima Marka Miljanova, zna se “da je Peja car metnuo za vojvodu, te je sudio i harač kupio od Skadarskog Blata do Lješnice, preko Koma i da im je car (dao) dva pisma, jedno Peju, a jedno Vuju, da ne daju caru harač. A vratili su se Bratonožići s velikijem darovima i carskom vlasti”.

Rovinski je takođe pisao o vojvodi Peju, da je vojvodstvo dobio od sultana, koji je u svom haremu držao njegovu prelijepu sestru, silom odvedenu. Kasnije su, po predanju, privilegije izgubili zbog saradnje sa Mlečanima.

Nakon ovih događaja gubimo dalje zapise o Vidosavi. Vidosava je po dolasku u Stambol dobila tursko ime. U turskim arhivima nalazimo sljedeće: *Kada je Mehmed IV svrgnut, u stari dvor je poslana njegova žena, o kojoj nema puno podataka. Nakon svrgavanja Vidosava je svoje osećaje izrazila pjesmom, koju je Mehmed prijekorno napisao za nju, to su bile narodne pjesme napisane u slogovima, prvi put zabilježene u Turskoj.*

Tako je Vidosava svoj put otpočela i završila pjesmom, tužbalicom.

Katerina Bela RADONJIĆ

Prva crnogorska spisateljica. Autorka je istoriografskog djela „Kratki opis o Zeti i Crnoj Gori“, koje je napisala na crkvenoslovenskom jeziku u XVIII vijeku (oko 1774. godine).

Katerina, Katarina, Ekaterina Radonjić ili Bela, kako su je u porodici zvali, živjela je i vaspitavala se u miljeu obrazovanih crnogorskih guvernadura. Njen brat je čuveni guvernadur Stanislav Radonjić, a u vrijeme nastanka knjige guvernadur je bio njen bratanić Jovan Radonjić, koji je guvernadurstvo dobio kao nasljedno, izborom i potvrdom Opštecrcnogorskog zbora 1770. godine. On je svesrdno podržavao Katerinu da nastavi i napiše tu važnu knjigu. Katerina je na najbolji način potvrdila da ljepota i pamet i te kako mogu da idu zajedno. Njenu ljepotu pominjao je i Petar I Petrović-Njegoš, u pjesmi „Stan’ polako rogoje mnogo ti je oboje“.

Katerina Radonjić je bila žrtva stereotipa, da u Crnoj Gori računanje vremena i istorije ide od Petrovića. Katerina je probala da svoj spis „Kratki opis o Zeti i Crnoj Gori“ odštampa u Beču 1775, ali cenzori to nijesu dozvolili. Ovo vrijedno istoriografsko djelo čekalo je više od dva vijeka da bude prevedeno i objavljeno kod nas. Da li se knjiga zbog svoje slobodoumnosti nalazila pod svojevrsnim embargom, pitanje je. Katerina je svoju knjigu pisala u doba procvata prosvjetiteljstva – Voltera, Didroa, Žana Žaka Rusoa, Kanta, Džona Loka i u potpunosti korespondira sa njihovim idejama. Stavovi iz knjige „Kratki opis o Zeti i Crnoj Gori“ bile su daleko ispred svoga vremena.

Katerina Radonjić imala je oštar stav o mitropolitima i njihovom miješanju u svjetovne poslove. Ona ističe da je „slijepa revnost prema vjeri“, koju je nametnulo sveštenstvo, „lakomo i prema srebroljublju nezasito, pod vidom bogoljubstva i posredstvom licemjerne pobožnosti“, dovelo Crnu Goru do stanja u kome su ljudi u velikoj mjeri lišeni svakog prava na samostalno rasuđivanje i mogućnosti da razlikuju dobro od zla, što je „sažaljenja dostojno“.

Katarina iznosi politički stav koji ni danas ne gubi na aktuelnosti: „Niko ne brine o opštoj koristi: svako se stara o onome što se njemu čini korisnim i trudi se da obogati svoj dom na štetu cijeloga opštstva.“

Katerina se vjenčala u crkvi na Njegušima za ruskog pukovnika Stevana Šarovića, Podgoričanina. Živjeli su u Trstu gdje je u avgustu 1800. godine umrla i gdje je sahranjena.

Svome „opštstvu“, ova mudra žena, Crnogorka s Njeguša, ispisala je „vjerovatno najljepšu odu“. Odu o čuvanoj i sačuvanoj slobodi Crnogoraca! Puno veće i razvijenije kulture bile bi ponosne da u svom nasljeđu imaju jednu takvu pojavu kao što je Katerina Radonjić.

Ekatarina VLASTELINOVIĆ

Ekatarina (Sundečić) Vlastelinović rođena je u Skradinu oko 1777. godine. Njen brat, Spiridon Sundečić bio je arhimandrit Manastira Savina.

Udajom za grofa (konta) Iliju Vlastelinovića iz Risna, dobila je titulu grofice (kontese). Sa 25 godina ostala je udovica i zavjetovala se da se nikada više neće udati. Zbog takvog stava, ali i zbog činjenice da je svu svoju imovinu, znanje, ljubav i umijeće, posvetila jednom manastiru, u čijoj blizini je i provela ostatak života, zavrjedila je sljedeći sintagmem: monahinja bez mantije.

Tako je Ekatarina Vlastelinović posvetila svoj život zaštiti i pomoći Manastira Sv. Arhangela na Prevlaci i, već nakon muževljeve smrti, svu svoju imovinu uložila je upravo u obnovu i spasavanje manastira na Miholjskoj prevlaci kod Tivta.

U namjeri da obnovi srušeni manastir, 1827. godine, od porodice Druško iz Kotora, otkupila je trećinu ostrva. Na temeljima srušenog manastira, Ekatarina je podigla svoju zadužbinu, Crkvu Svete Trojice koja je završena 1833. godine. Za gradnju toga manastira koristio se kamen onog razrušenog. Veoma je interesantan podatak da je Manastir Sv. Arhangela sagrađen na ruševinama benediktinskog samostana. Manastir je porušen u XV vijeku, nakon napada Mlečana.

Na tim ruševinama, Ekatarina je podigla svoju zadužbinu i bila joj posvećena do kraja života.

Godine 1845, razbojnici su napali ostrvo i Ekatarinu, koja je u tom napadu i fizički pretučena. Nakon dvije godine, 1847, pronađena je mrtva, a uzrok smrti utvrđen je 1987. godine kada je ekshumacijom njenog tijela, u predjelu stomaka pronađeno olovno zrno.

Tokom života, Ekatarina Vlastelinović, izrazila je želju da bude sahranjena uz južnu stranu oltara svoje zadužbine. I danas se na tom mjestu nalazi ploča sa natpisom: Ovđe počiva kontesa Ekaterina Vlastelinović, pokoj njenom pepelu.

Kako je tokom života često bivala u prilici da razgovara, najprije sa vladikom Petrom I, kasnije sa vladikom Petrom II Petrovićem Njegošem, pred kraj života, 26. avgusta 1846. godine, testamentom je polovinu svoje imovine ostavila vladici Petru II Petroviću Njegošu, a drugu polovinu Manastiru Svete Trojice.

Ana Marija MAROVIĆ

Rođena u Veneciji 1815. godine, Ana Marija Marović bila je slikarka, pjesnikinja, socijalna radnica, sestra milosnica... Porijeklom je iz Boke Kotorske, iz ugledne kuće kapetana Joza Marovića, brodovlasnika i trgovca i majke Marije Ivanović. Odgajana je u krugu dvije ugledne porodice, koje su u njenu ličnost, od najranijeg djetinjstva, ugradili neustrašivost, odlučnost i plemenita osećanja.

Ana Marija Marović objavila je knjige: *Misli o ženskom odijevanju*, *Pravila za djevojke o kršćanskom življenju*, *Opomene i molitve za dobru ispovjed*, *Pričest*, *Misli o ljubavi prema Bogu*, *O prvoj pobožnosti*, *Soneti*, *Memoari (Uspomene)*. Prve stihove napisala je s dvadeset godina, a u tridesetim godinama objavljivala ih je pod pseudonimom – Filotea.

Književni rad Ane Marije Marović podržavali su njen učitelj, Danijel Kanal i kardinal i patrijarh Venecije, Jakov Monico. Godine 1963, don Gracija Ivanović, preveo je i objavio njene pjesme. Novo izdanje pod nazivom *Ana Marija Marović, Soneti*, objavljeno je 1997. godine.

Imala je talenat i za slikanje i komponovanje muzike. Kad je u pitanju slikarstvo, kritičari je svrstavaju u predstavnike Nazarenske škole, čiji su predstavnici njemački slikar Johan Friedrih, tršćanin Josip Tominc i drugi.

Za motive i teme svojih slikarskih radova, Ana Marija uzima Isusa i Mariju. Spajajući mistično i religijsko, radila je slike za mnoge poznate ličnosti: papu Piju IX, austrijsku caricu Mariju Anu, kardinala Monico. Njene slike u raznim tehnikama, nalaze se u brojnim galerijama i crkvama u Veneciji, Zagrebu i Boki Kotorskoj. U Bogorodičnoj crkvi u Prčanju, nalazi se slika Sv. Jovana sa detetom u tehnici svilenog veza. Motivski se uklapa u okvire Nazarenske škole, čiji slikari su nastojali da iskažu vjeru i ljubav u Isusa Hrista.

Kada su u pitanju muzička djela Ane Marije, ne može se sa sigurnošću navesti koja su to djela. Razlog tome je što je ona komponovala kratke forme koje su se većinom izvodile u crkvama. Uz slikarska djela i književni rad, ovo je bio samo još jedan način da od prihoda, Ana Marija pomogne sirotinji Venecije.

Sa svojim učiteljem, Danijelom Kanalom, godine 1859, osnovala je “Istituto Canal ai Servi”. Iste je godine Ana Marija je osnovala ženski kongregaciju, koja bi rukovodila Institutom u Veneciji. “Zavod sestara popraviteljica posvećen Presvetim srcima Isusa i Marije Neokalijane” i Institut počeli su sa radom 1864. godine, a korisnice su bile počiniteljke krivičnih djela, žene u prostituciji, žene na izdržavanju zatvorskih kazni. U Institutu su žene rehabilitovane, dobijale su znanje za obavljanje određenih poslova kako bi se mogle socijalizovati i nastaviti život u društvu. Te godine, Ana Marija je započela samostanski život.

Umrla je 3. oktobra 1887. godine i sahranjena na groblju Sv. Michele u Veneciji. Godine 1926, posmrtni ostaci prenešeni su u kapelu Zavoda Canal-Marović.

Tako se Ana Marija Marović, žena koja je svoj život posvetila da pomogne svom narodu u gradu u kojem su se njeni roditelji nastanili, pridružila Blaženoj Ozani Kotorskoj.

Darinka PETROVIĆ-NJEGOŠ

Crnogorska knjaginja, Darinka Petrović-Njegoš, rođena je u u porodici trgovca Marka Kvekića, koji je bio porijeklom iz okoline Herceg Novog. Kako je poticala iz imućne porodice, Darinka je dobila dobro obrazovanje, a govorila je pet jezika: latinski, italijanski, francuski, engleski i njemački.

Darinka Petrović-Njegoš bila je supruga knjaza Danila, prva žena koja je imala uticaj na političke procese, učestvovala u diplomatiji i političkim pitanjima.

Tokom boravka u Trstu knjaz Danilo se upoznao s Darinkinim ocem, a sredinom 1853. godine i s Darinkom. O susretu sa svojom budućom suprugom, knjaz Danilo je govorio: "Ja sam htio kao knjaz, da knjaževu šćer vjenčam, pak ne bi mi suđeno. Ali je vazda bolje vjenčati viđenu, no čuvenu devojku".

A Darinka je zaista bila viđena devojka, obrazovana, visprena, odlučna i hrabra. Imala je 17 godina kad se udala za knjaza Danila I. Taj knjažev izbor nije se dopao njegovim političkim saveznicima, niti oportunistima.

Dolazak knjaginje Darinke u Crnu Goru ujedno je jedan od najdinamičnijih perioda u njenoj istoriji.

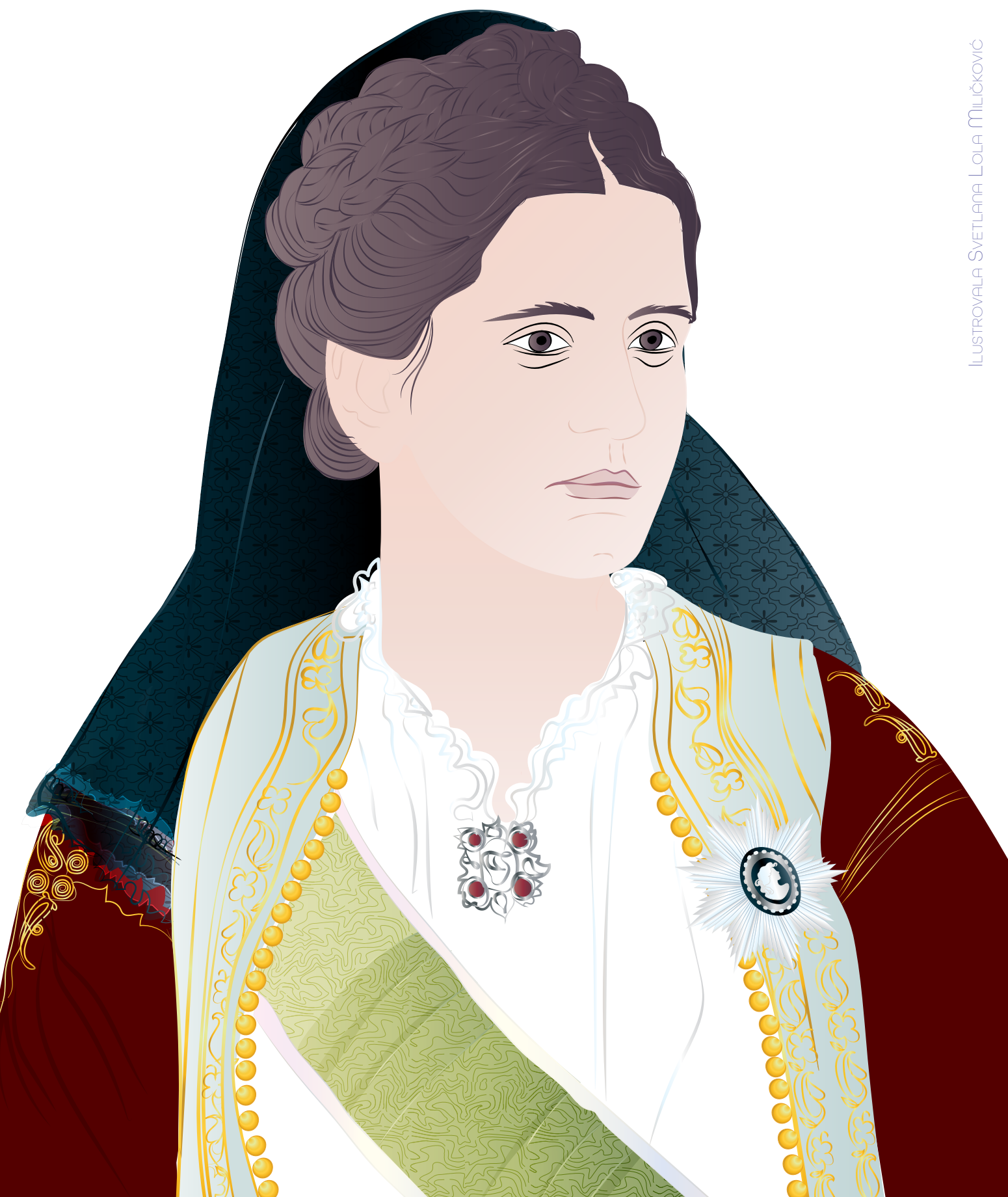
Istoričari i hroničari zabilježili su da je Darinka imala snažan uticaj na sve političke procese u Crnoj Gori, na samoga knjaza Danila. Inostrana prepiska koja je stizala u Crnu Goru, najprije je dolazila do Darinke, a njena orijentacija prema francuskoj kulturi, uticala je na promjene u vanjskoj politici knjaza Danila, nakon Krimskog rata, odnosno na Pariškom mirovnom kongresu (1856), kada je Crna Gora prvi put u svojoj oslobodilačkoj borbi protiv Osmanskog Carstva, oslonac potražila u Francuskoj državi.

Darinka je uticala i na formiranje kulturnog ambijenta dvora i Biljarde, unijela je mnoge manire i novine, elegantne evropske toalete, nakit i frizure. Knjaginja Darinka bila je vlasnica prvog kišobrana u Crnoj Gori, kojega je 1855. godine donijela u Crnu Goru.

Nakon tragične smrti supruga knjaza Danila, položaj knjaginje Darinke umnogome se mijenja. Iako je mladi knjaz Nikola I Petrović-Njegoš konsultovao oko svih pitanja vezanih za državnu vlast, nakon sukoba s vojvodom Mirkom Petrovićem, knjaginja Darinka s jednogodišnjom kćerkom Olgom odlazi u Rim.

Na poziv knjaza Nikole I Petrovića Njegoša vraća se u Crnu Goru, a 1862. godine odlazi u Beograd na diplomatski sastanak s knezom Mihailom Obrenovićem i Ilijom Garašaninom. I narednih godina učestvuje u političkom životu Crne Gore.

Ipak, sredina koja ne prihvata ženu na važnim mjestima i političkim procesima, uticaji Rusije i razne okolnosti nepovoljno su uticale na dalje pozicioniranje knjaginje Darinke, kad biva primorana da napušta Crnu Goru.

Milena PETROVIĆ-NJEGOŠ

Posljednja kraljica Crne Gore.

Milena Petrović-Njegoš, crnogorska kraljica, supruga kralja Nikole I Petrovića Njegoša. Milena je bila šćer vojvode Petra Vukotića i Jelene Vojvodić, unuka Stevana Vukotića. Prema istorijskim podacima, Milena je kao mlada devojka – tinejdžerka, zaručena za budućeg crnogorskog vladara, Nikolu Petrovića Njegoša. U ranom detinjstvu ostala je bez majke. Na molbu vojvode Mirka otac je, 1856. godine, šalje na Cetinje. Hroničari tog vremena Milenu su opisivali kao smjernu i stidljivu devojčicu, koja je na Cetinju sticala obrazovanje. Milena se 1860. godine sa svojih 14 godina, skromno vjenčala zbog korote za ubijenim knjazom Danilom, u Vlaškoj crkvi (iz XV vijeka) i postala crnogorska knjaginja.

U početku su Milenu poredili s njenom prethodnicom Darinkom, koja je bila njena suprotnost. Za razliku od Darinke, Milena je bila čutljiva i povučena, nikada se nije nametala niti je isticala svoju ličnost.

Nakon slabljenja Darinkinog uticaja na crnogroskom dvoru i pri rođenju prvog Mileninog deteta (1864), njen položaj se brzo mijenja i ona, sazrijevujući, tada izrasta u vladarku.

Prvorođeno dijete bila je princeza Zorka (Ljubica), koja se kasnije udala za Petra Karađorđevića, koji je bio prognan iz svoje zemlje i utočište našao u Crnoj Gori. Milena je rodila čak dvanaestoro dece. Jedna joj je kći (Jelena) postala italijanska kraljica, a čak dvije (Milica i Anastazija) ruske velike kneginje.

Milena je postala kraljica 1910. godine, kada je Crna Gora postala kraljevina.

Nakon gubitka vlasti, Kraljica Milena je sa svojim suprugom kraljem Nikolom I Petrovićem Njegošom, šćerkama Ksenijom i Vjerom, napuštila Crnu Goru.

Nastanili su se u Francuskoj, vodeći svojevrstu izbjegličku vladu. Kralj Nikola umro je 1921. godine na Azurnoj obali u Francuskoj, a kraljica Milena dvije godine nakon njega, 1923. godine na istom mjestu. U trenutku smrti kraljica Milena imala je 75 godina. Posmrtni ostaci prenešeni su 1991. godine na Cetinje i sahranjeni su u Crkvi na Ćipuru.

Kraljica Milena je Kraljevom odlukom bila njegov nasljednik kad je on boravio u inostranstvu! Nakon kraljica iz dinastije Vojislavljevića, Milena je bila prva i jedina kraljica u istoriji Crne Gore.

Jelena VICKOVIĆ

Učiteljica i osnivačica prve privatne ženske škole.

Vicković je bila prva učiteljica za žene u Crnoj Gori. Rođena je u Kotoru, a nakon školovanja 1867. godine odlazi na Cetinje sa željom da opismeni što veći broj dece, posebno devojčica. Njenim dolaskom na Cetinje se prvi put u istoriji zemlje posvećuje pažnja obrazovanju ženske dece. Žene su do tada bile uskraćene za bilo kakvo obrazovanje i koncentrisane na brigu o porodici i potomstvu.

Upkos činjenici da je obrazovanje za devojčice tada bilo tabu tema, Vicković je bila dovoljno hrabra i mudra da se upusti u mijenjanje dotadašnje obrazovne slike. U svojoj školi je devojčice podučavala čitanju, pisanju, računanju, ručnom radu, kao i poukama iz dramske umjetnosti. Školski propisi tog vremena ukazuju na to da je roditeljima ženske dece ostavljeno na volju.

Jelena Vicković je na Cetinju u neinstitucionalnoj formi okupljala devojčice i opismenjivala ih. Prva privatna škola za devojčice otvorena je 1871/72. godine na Cetinju, da bi dvije godine kasnije bila pretvorena u državnu osnovnu školu za obrazovanje ženske dece.

Jelena Vicković zaslužna je za opismenjivanje stotine devojčica, devojaka i žena u Crnoj Gori. Besplatno je podučavala devojčice u svom domu i radila na opismenjivanju, osposobljavanju i emancipaciji žena. Ona je u svom stanu okupila decu iz siromašnih porodica i podučavala ih.

Pored pomenutog, Jelena je od 1884. godine pružala i pouke iz dramske umjetnosti. O takvome obliku angažovanja učiteljice Vicković, i prikazu izvođenja jednočinki „Šaran“ i „Pola vino pola voda“, pisao je „Glas Crnogorca“. Pretpostavlja se da je upravo Jelena bila jedna od dvije ženske osobe koje se spominju kao i izvođačice predstava na Cetinju u prvoj polovini sedamdesetih godina 19. vijeka.

U Cetinjskoj opštini je 1874. godine donijeta odluka da Jelenina privatna škola preraste u prvu žensku školu, koja je i otvorena na Cetinju, pored muške škole, a Jelena Vicković je i dalje ostala učiteljica u njoj. U mješovitoj školi radila je sve do penzionisanja 1897. godine.

Nakon otvaranja Jelenine škole na Cetinju, druga ženska škola otvorena je u Podgorici 1888. godine, a treća u Baru 1901. godine.

Tek od 1914. godine zakonom biva uređena obaveza školovanja ženske dece.

Jelena je umrla 1908. godine, uz vijest o njenoj smrti „Glas Crnogoraca“ je donio tekst de se kaže: *Njenom smrću nestalo je duhovne majke našeg pismenog ženskog svijeta, jer u nas nema nijedne pismene žene, koja nije bila ili Jelenina učenica ili učenica njenih učenica.*

Ida VERONA

Pjesnikinja, slikarka, dramska spisateljica, pisala je na rumunskom i francuskom jeziku. Nakon I svjetskog rata živjela je u Prčanju, mjestu u kojem su njeni roditelji živjeli prije nego li je njen otac prihvatio službu u Rumuniji.

Porijeklo prezimena Verona, prema istraživanju Milana Šuflaja ilirsko-albanskog je porijekla, a u Državnom arhivu u Kotoru prvi put se pominje 1639. godine.

Stvarala je na nekoliko polja umjetnosti, no ipak se ne zna tačan podatak kad je zapravo počela da se bavi umjetnošću. Pretpostavlja se da je s 14 godina napisala prve pjesme.

Pjesme iz tog ranog perioda pisane su povodom raznih svečanosti, prigoda, dobrotvornih priredbi. Skromno napisane pod velom nepisanih pravila da se žene ne mogu baviti pisanjem niti iskazivati svoj talenat, pjesme su važne jer svjedoče o jednom trenutku vremena koje nije bilo naklonjeno ženama.

Prva pjesnička zbirka Ide Verone objavljena je između 1881–1882. godine pod nazivom “Nekoliko poetskih cvjetova”. Godine 1885. štampana je na francuskom jeziku, u Parizu, čuvena pjesnička zbirka “Mimosas”. Zbirka sadrži 86 pjesama nastalih oko trideset godina nakon Bodlerove zbirke “Cvijeće zla” kojom je označen početak simbolističkog pokreta u književnosti. Poetika i pjesnički izraz u zbirci Ide Verone približava je, ako ne i svrstava, u redove francuskih simbolista. Njena poezija takođe iskače iz okvira simbolizma budući da su joj uzori bili romantičari, poput Igoa ili Lamartina. Da se zaključiti da je Ida Verona bila darovita poetesa, da je njena poetika bogata.

U pjesničkoj zbirci “Mimosas” očituju se lični tonovi. Takva je i pjesma 8. Septembre 1913, koju je sačinila povodom otvaranje nove crkve u Prčanju. U istome žanru i poetskome maniru sačinjene su i pjesme-prigodnice, “namijenjene rumunjskoj kraljici Elizabeti, koja je poznata pod književnim imenom Carmen Sylva, ili pjesma crnogorskome kralju Nikoli, koji je pjesnikinji toplo zahvalio poslavši joj svoju fotografiju”. No, treba istaći da se u njenoj poeziji iščitavaju problemi kojima se iskazuje položaj i uloga žene “u tadašnjem društvenom miljeu, uz tezu da žene nijesu niža bića od muškaraca”, a pjesnikinja je nastojala da odgovori i na vječno pitanje: za čim treba i mora da teži djevojka i šta je ideal žene?”

I mada je bila pjesnikinja, Ida Verone se u završnoj fazi stvaralačkog rada oglasila i dramama “Katarina Aleksandrijska” i “Drama o Djevici”. U rukopisu su ostale tri drame istorijsko-psihološkog karaktera: “Abdul Hamid”, “Bića ljubavi” i dovršeni rukopis drame o legendarnom junaku stare Dacije kralju Decebalu.

Ida se bavila i slikarstvom. Njegovala je vjerske teme, slikala anđele i freske za župnu crkvu u Prčanju.

Istoričari književnosti Idu Veronu svrstavaju među bokokotorske pjesnikinje, a njeno stvaralaštvo imalo bi veći odjek da je pisala na maternjem jeziku. Ida Verona, atipična umjetnica, umrla je 29. avgusta 1935. godine u svojoj kući u Prčanju.

Jelena Savojska PETROVIĆ-NJEGOŠ

Crnogorska princeza, italijanska kraljica, humanitarka i bolničarka.

Jelena Petrović-Njegoš, Elena di Savoia, rođena je na Cetinju 28. decembra 1872. godine, kao šesto dijete, a peta šćer crnogorskog kralja Nikole I Petrovića-Njegoša i kraljice Milene Petrović-Njegoš. Bila je preposljednja italijanska kraljica.

S cetinjskog dvora u desetoj godini otišla je na školovanje u Petrograd. Školovala se na Institutu Smoljni, koji je bio organizovan za princeze i devojke iz uglednih evropskih porodica, a nalazio se pod caričinim patronatom. Jelena je imala sklonost ka slikarstvu, pisanju, arhitekturi, a njen nacrt mauzoleja na Orlovom kršu koristili su projektanti prilikom izrade mauzoleja.

Jelenina školska drugarica Elza Bolderov opisala je Jelenin dolazak u Institut:

„Jednog jesenjeg jutra 1882, u naš razred su dovele novopristiglu.” „To mora da je princeza od Crne Gore”, kaže mi drugarica. „Veoma visoka, skladna, ima bujnu kosu tamniju od noći i veoma lijepe oči – oči ranjene srne.”

Udajom za princa Viktora Emanuela, Jelena Petrović-Njegoš postala je princeza Italije, a kasnije kraljica. Njenu ličnost krasile su vrline plemenitosti i dobročinstva. Njen je cilj bio služiti narodu, zbog čega je u Italiji, ali i rodnoj Crnoj Gori uživala veliku popularnost.

Godine 1909. u Narodnoj skupštini Crne Gore dobila je izraze divljenja za velikodušna i humana djela koja je uradila, a 1937. godine od pape Pia XI dobila je zlatnu ružu za svoj humanitarni rad. Zbog zasluga na polju medicine dobila je i zvanično priznanje u vidu počasne diplome medicine i hirurgije Rimskog univerziteta.

Bila je sve što je život tražio u određenim okolnostima. Previjala je ranjenike, hrabrila nevoljnike, spašavala decu i porađala porodilje. Bila je sve, onoliko koliko joj je snaga dozvoljavala.

Tako su dva događaja u kojima se nesebično dala ostala upamćena kao primjeri solidarnosti i velike požrtvovanosti – zemljotres u Mesini i Veliki rat – Prvi svjetski rat.

Grad Mesinu, sicilijansku i kalabrijsku obalu je 28. decembra 1908. godine zadesio stravičan, razorni zemljotres, u kojem je poginulo oko osamdeset hiljada ljudi, od toga samo u Mesini šezdeset hiljada. Saznavši za katastrofu kralj i kraljica su, rizikujući svoje živote, u Mesini proveli više od dvadeset dana, na trusnom području dok je tlo podrhtavalo, doživjevši šezdesetak potresa sličnog intenziteta.

Na brodu, kraljica Jelena je obukla grubi bolnički radni ogrtač i pomagala hirurgu i grupi vojnih i civilnih ljekara, ne želeći da pored nje budu dvorske dame. Bila je vješta u pomaganju ranjenicima, pa je svojim rukama ublažila patnje mnogim nesrećnicima. Zajedno sa ženama iz običnog naroda, koje su izbjegle nesreću, šila je odjeću za žene i decu koji je nijesu imali. Njena plemenitost bila je jednaka njenoj hrabrosti.

Jelena Petrović-Njegoš (Elena di Savoia), umrla je u osamdesetoj godini života i sahranjena je u Monpeljeu 1952. godine.

Širom Evrope, bolnice, ulice, trgovi i fondacije nose njeno ime, a Podgorica je 2021. godine dobila i njen spomenik.

Tringa IVEZAJ

Tringë Smajl MARTINI IVEZAJ

Heroina, borkinja za slobodu albanskog naroda protiv Osmanskog Carstva.

Tringa Smajl Martini Ivezaj je rođena je 1880. godine, poznatija kao Tringë Smajlja, a na zapadu znana pod imenom Yanitza.

Tringe je bila albanska borkinja protiv Osmanskog Carstva u Crnoj Gori. Šćer čuvenog i prekaljenog borca Smajl Martinija, jednog od vođa malisorskog katoličkog klana Grude.

Njen otac je bio potpisnik protestnih peticija ševernoalbanskih plemena koje se šalju evropskim ambasadorima u Osmanskom Carstvu. Peticija je izražavala negodovanje dijela albanskih plemena prema odlukama Sanstefanskog ugovora i Berlinskog kongresa, dajući mnogo teritorija Skadarskog vilajeta Crnoj Gori. Smajl se posebno istakao tokom Prizrenske lige, prognan je od strane Osmanlija koji su ga konačno uhapsili 1886. godine. Zatvaraju ga neđe na području Anadolije, odakle se nikad nije vratio. Tringina dva brata Gjon i Zef, takođe su bili dio vojske Lige, oba su poginula u borbi 1883. godine.

Nakon njihove smrti, Tringa je preuzela njihovu ulogu, pridruživši se ustanicima, đe se posebno istakla u bici kod Dečića (Tuzi). Tringe je 23. juna 1911. godine bila učesnica Grečkog memoranduma. Svoju borbu za slobodu albanskog naroda nastavila je i nakon proglašenja nezavisnosti Albanije.

Tringa je umrla 2. novembra 1917. godine i sahranjena je na porodičnom groblju u selu Krševo (alb. Kshevë). Nakon okupacije Crne Gore od strane Srbije, vojska tadašnje SHS tokom invazije i pretrage Malesije 1919. godine uništila je njenu grobnicu.

Tringino junaštvo nastavilo je da živi u pričama legendama i ostalo je trajno zabilježeno u narodnim epskim pjesmama Albanaca i Crnogoraca.

Na osnovu priče u crnogorskoj verziji koju je dopisnik Tajmsa čuo u Podgorici 1911. godine, The New York Times opisuje Tringu pored njenog herojstva i kao "lijepu mladu ženu", i naziva je albanskom Jovankom Orleankom. Pored Njujork Tajmsa, 20. maja 1911. godine i francuske novine La Petit Journal portretišu Tringe uz opis "Yantiza kao albanska Jovanka Orleanka".

Neke ulice i škole na Kosovu i u Albaniji su nazvane po njoj, dok je Republika Kosovo 2014. godine lansirala poštansku markicu s likom Tringe Smajl Martini Ivezaj.

Ksenija PETROVIĆ-NJEGOŠ

Crnogorska princeza, fotografkinja, prva žena vozač na Balkanu.

Ksenija Petrović-Njegoš, rođena je 22. aprila 1881. godine na Cetinju, kao deseto dijete i osma šćer kralja Nikole I Petrovića Njegoša i kraljice Milene Petrović.

Obrazovanje je stekla na cetinjskome dvoru, jedina od dece kralja Nikole I Petrovića koje se nije školovalo u inostranstvu. Na Cetinju je razvila mnoge vještine i hobije. Govorila je ruski, njemački i francuski jezik.

Najljepša šćer kralja Nikole I Petrovića Njegoša, odlučila je da ostane neudata, bez obzira na prosce koji su dolazili iz uglednih porodica.

Njen karakter i duh očitovali su se upravo u izboru da se posveti drugim vrijednostima. Bila je prva princeza majstor fotografije. Ksenija Petrović je bila članica Bečkog društva za fotografiju i prva žena vozač, ne samo u Crnoj Gori već i na Balkanu. Vozila automobile marke Fiat 1100, poklon sestre, kraljice Jelene Savoja.

Ksenija Petrović-Njegoš iskazivala je ljubav prema Crnoj Gori učešćem u unutrašnjoj i spoljnoj politici. Kralj je zvao "Velika" i često joj prepuštao donošenje važnih državnih odluka. Na dvoru je obavljala i tehničke zadatke, ne mareći što je princeza, jednako se posvećujući i tim, kao i složenim poslovima.

Nakon rata pomagala je svom narodu, smještajući izbjeglice, ranjenike, decu...

Za razliku od njenih sestara koje su živjele okružene bogatstvom i luksuzom, Ksenija nije imala tu privilegiju. Godine 1916, sa ocem, majkom i sestrom Vjerom napušta Crnu Goru. Najprije se nastanjuje u Francuskoj, a kasnije u Italiji, dijeleći sudbinu svoje porodice u tim zemljama.

Bila je glavni oslonac, politički savjetnik, sekretar, stub crnogorske monarhije u egzilu sve do očeve smrti 1921. godine.

Odlučna, hrabra, snažna i dostojanstvena, Ksenija Petrović-Njegoš je nastojala da očuva i čast, kako porodice, tako i domovine Crne Gore.

Ponosno prihvatajući siromaštvo, nije pristajala na kompromise niti na nudenu pomoć Kraljevine SHS, kasnije SFRJ, smatrajući ih nadoknadom za nenadoknadljivo – otkupom svoje domovine, Crne Gore.

Sa bolnom željom da se vrati u Crnu Goru, nakon 44 godine egzila, Ksenija Petrović-Njegoš umrla je 10. marta 1960. godine u Parizu u 80. godini života.

Posmrtni ostaci sa ostatkom familije prenešeni su u Crnu Goru 1991. godine i počinjavu na Cetinju.

Jelisaveta POPOVIĆ

Prva kompozitorka u Crnoj Gori.

U Crnoj Gori svjetovna muzika počinje da se razvija u drugoj polovini XIX vijeka, kada dolazi do kulturnog preobražaja osnivanjem društava, čitaonica i odgovarajućih institucija. Jedno od njih je „Jedinstvo” iz Kotora, osnovano 1839. godine, u kome su 1865. i 1866. formirani ženski hor i orkestar. Takva atmosfera uticala je i na muzičko stvaralaštvo, pa je za Kotor vezana i pojava prve žene kompozitora u Crnoj Gori. Vrijedi pomenuti da je u drugoj polovini XIX vijeka Crna Gora dobila i prvog školovanog muzičara, kompozitora Jovana Ivaniševića, koji je tragično nastradao 1889, prije svoje tridesete godine.

Jelisaveta Popović rođena je u Kotoru. Rano se odselila iz Crne Gore za Odesu u Ukrajini, đe se i školovala. Solidno muzički obrazovana za ono doba, ali vrlo talentovana, rano se počela baviti komponovanjem. Po riječima muzikološkinje Manje Radulović njene solo pjesme su „skromni pokušaji sa svim osobinama nadahnutog i romantičarskog rodoljublja, osamnaestogodišnje autorice”.

Od njenih djela poznata je samo zbirka od 11 solo pjesama, koje su nastale na stihovima Rista Milića. Svoje djelo Jelisaveta je 1872. godine posvetila kotorskom pjevačkom društvu, svrstavajući se time i među prve kompozitorke u južnoslovenskoj muzici.

Po oskudnim podacima prije nje su se komponovanjem bavile Jelena Pucić – Sorkočević i Marina Sorkočević, iz poznate dubrovačke vlasteoske i muzičarske porodice iz XVIII vijeka.

Da muzika Jelisavete Popovića ima i trajnijih vrijednosti govori podatak da je poznati dirigent i muzički pisac Dušan Skovran, koji je posebno izučavao crnogorsko muzičko nasljeđe, orkestrirao dvije njene pjesme. To su „I ja ljubim” i „Tražiš li?”

Tačno mjesto i vrijeme smrti Jelisavete Popović, prve kompozitorke iz Crne Gore nijesu utvrđeni.

Mis Petruša UŠĆUMLIĆ-STEFANELI Mis Milena DELIBAŠIĆ-LEKOVIĆ

Početkom 1907. godine knjaz Nikola je dobio pismo iz Londona i poziv za učešće na velikoj manifestaciji predstavljanja Crne Gore i ostalih država na Balkanu u Velikoj Britaniji. U pismu ga još pozivaju da u London iz Crne Gore pošalje dvije birane djevojke i dva momka “da svijet vidi šta Crna Gora ima”.

Kralj Nikola šalje ljude da odaberu najljepše u Crnoj Gori. Za najljepše djevojke odabrane su Petruša Ušćumlić iz Nikšića i Milena Delibašić iz Spuža. Kralj šalje zahtjev njihovim roditeljima da im dozvole putovanje i predstavljanje u Londonu. Nakon dugog nagovaranja i konačnog pristanka roditelja, Nikola I je izabrane djevojke i mladiće ugostio na Cetinju i poslao ih da im uzmu mjere za izradu najljepših nošnji koje će nositi specijalno na Reviji.

Na put je sa njima poslao ministra Petra Plamenca i učiteljicu sa Cetinja Vidnu Memedović, kako bi bio siguran da će sve proći kako treba. U Londonu su boravili tri mjeseca i uživali u raznim posjetama i aktivnostima.

Kada je došlo vrijeme za smotru, prve su nastupile Crnogorke i sa njima odabrani Crnogorci. Milena Delibašić dobila je lentu i diploma kao najljepša djevojka i računa se prvom zvaničnom ljepoticom ili misicom Crne Gore.

Iako su obje dame izazvale veliko interesovanje u Londonu i tražene su njihove ruke, obje su se vratile u Crnu Goru. Milena Delibašić se udala u Crminici, za Nika Lekovića. Od kralja Nikole je na poklon dobila imanje na Zabjelu, u Podgorici. Petruša Ušćumlić udala se za dokora veterinarstva Đorđa Stefanelija, koji je vidio u Londonu i za njom došao u Crnu Goru.

U posljednjem intervjuu iz 1973. godine Milena Delibašić Leković se prisjeća Londona: - *Sjećam se, ka da je juče bilo, kako su nas dočekali u Londonu. Skupio se bijeli svijet da nas vidi. Čoče, došle cure i momci iz cijeloga svijeta, ali samo oko nas četvoro sjatilo se malo i veliko. A mi, bogme, obukle robu zlatom prošivenu. Pletenice pustile niz prsa, a kapice na čelo namakle. Lica nam se bijele, obje vitke, prave ka' omorika. Kosto i Mašan poskakuju ka' da krila imaju. Smeli se oko nas visoki činovnici Engleske. Mogla sam, duše mi, da se udam za plemića, samo da sam riječ izustila. Znali ste poneku riječ engleski? - zapitali smo. Jok, ne treba za to engleski, očima se govori. Ali, kad me neko pogleda, ja očima preda se. Šta ću, jedna ja, da ostanem, pa da mi se majka ubije. Ja ću svojoj Crnoj Gori, pa šta bude! Devetnaest mi godina, zemlja puca kuda hodam.*

Petruša nije doživjela duboku starost kao Milena, tri godine po povratku sa londoskog vašara, Petruša se udala za doktora veterine iz Temišvara Đorđa Stefanelija. Uoči Balkanskog rata rodila im se šćerka Natalija, kad je Natalija napunila sedam godina njena majka Petruša je umrla od španske groznice u 27. godini života. Nekoliko godina nakon nje umro je i Đorđe. Poznato je da je jedan engleski lord zatražio Petrušinu ruku, ali ga je odlučno odbila. Po povratku na Cetinje, knjaz je upitao: „Zašto se, Petrija, nijesi udala u Londonu, kad su te tražili onakvi velikani? “Vaše veličanstvo odgovorila je malo uvrijeđena, Vi me nijeste tamo poslali da se udajem, nego da pred svijetom predstavljam ljepotu Crnogorke!

Nešto tako London do sada nije vidio - pisale su engleske novine na uvodnim stranama. Smotra ljepote protekla je u znaku stasitih Crnogorki i Crnogoraca. Ako je suditi po interesovanju Londona, onda su momci i djevojke iz Crne Gore nadmašili sve koji su došli na smotru.

U jednom od posljednjih intervjua Milena je kao starica sa jedva primjetnom sjetom rekla:

„Dok dlanom o dlan udariš - snade me starost. A ja joj prkosim. Lijepo se obučem. Milije mi je sada lijepo se urediti nego ono devedesto sedme godine. I pletenice raspлетem, pa ih ponovo lijepo složim, pa jaketu zategnem...“

Pivo, Gornji Unač 1891 – 1918, Nikšić ili Cetinje
Spuž 1888 – 1979, Godinje

Vida MATJAN

Pedagogica, kompozitorka, osnivačica i direktorica prve privatne muzičke škole u Kotoru.

Rođena je u Sloveniji odakle potiču i njeni roditelji. Odrastala je uz svoju majku Antoniju Učak, dramski sopran. Uz majku je Vida naučila prve note okarine i klavir, te je tako još kao djevojčica i sama Vida stupila u muzičke vode. Sa druge strane Vidin otac Franc Hribar je u vaspitavanju i podizanju Vide bio strog. Vida je željela da pokaže ocu njenu spremnost i odgovornost u radu i bavljenju muzikom: "Majka je nastojala da ja učim klavir. Mama je imala mali klavir sa žutim dirkama. Otac nije dao. Međutim u trećem gimnazije donijela sam svjedočanstvo. Velikim rukopisom je bila ispisana ocjena 'pravo dobro'. Mama je bila presretna i pitala je: što hoćeš? Ja sam joj rekla: Da učim klavir! Majka je tada uticala na oca" - (1983). Osnovnu školu i gimnaziju pohađala je u Sloveniji. Uporedo sa gimnazijom, učila je i na Glazbenoj matici gdje je sticala muzičko obrazovanje (1911). Iako je planirala da studira u Beču, početak Prvog svjetskog rata je omeo u planovima.

Pred sam kraj rata 1917. godine udala se za Alojza Matjana, studenta arhitekture. Njihova porodična kuća bila je centar za skupljanje umjetnika poput slavnog književnika Ivana Cankara, vajara Lojze Dolinara, slikara Antona Kosa i mnogih drugih. Godine 1920, Vida i Alojz dobili su šćerku Sonju, Zbog Vidine želje da završi svoje muzičko obrazovanje porodica se 1930. godine seli u Beograd. U periodu između 1935. i 1940. godine Vidino poznavanje dekorativnih umjetnosti je preporučilo za rad u mnogim pozorištima, od Slovenije pa do krajnjeg juga. Početkom Drugog svjetskog rata, braćni par odlučuje da se preseli u Kotor, de se tokom rata nije bavila pedagoškim radom.

Pri kraju rata, Vida u Kotoru osniva prvu privatnu muzičku školu. Ova škola je nakon dvije godine rada pridružena novoosnovanoj Državnoj nižoj muzičkoj školi. Uporedo sa pedagoškim radom, Vida Matjan je vodila hor AFŽ-a i Pionirski hor. Vida je posjedovala i naročito znanje iz dekorativne umjetnosti što joj je služilo u radu sa različitim pozorišnim i folklornim grupama u Kotoru. Ansambl AFŽ-a izvodio je djela koja je Vida Matjan izučavala kao dio folkloru i tradicije narodnih i građanskih igara Boke Kotorske (studiozni terenski rad i obrada Dobrotske svadbe i Škaljarskog kola). Dekore za predstave je radila sama.

Odlaskom u penziju uspeva da podatke uredi u materijal za knjigu koja je objavljena tek 1984. godine – Igre i pjesme Dobrote i Škaljara. Knjiga je poklon gradu Kotoru. Iste godine završila je Dječiju operu U susret ribama na tekst Miloša Miloševića, poklon omladini Kotora. Savez kompozitora Jugoslavije, povodom dvadesete godišnjice postojanja dodijelio joj je zlatnu medalju i povelju 1970. godine (Pobjeda, 15. oktobar 1970).

Od 1949. godine do penzionisanja bila je direktorica Muzičke škole u Kotoru. Aktivno se bavila komponovanjem i autorka je više kompozicija za decu.

Za svoj rad u Crnoj Gori, posebna zalaganja i doprinos, Vida Matjan dobila je više nagrada, zahvalnica i priznanja. Dobitnica je ordena za zasluge za narod sa srebrnim zracima koji joj je uručio predsjednik opštine Kotor, zatim novčane nagrade Ministarstva prosvjete Cetinje, Nagrade 21. novembar, Zlatne medalje Saveza kompozitora Jugoslavije. Dobitnica je i priznanja povodom 30 godina I kongresa AFŽ-a Crne Gore i Boke i još mnogih nagrada.

Muzička škola za osnovno i srednje muzičko obrazovanje u Kotoru od 2007. godine nosi ime Vida Matjan, a povodom obilježavanja sedam decenija od postojanja škole 2017. godine je snimljen i dokumentarni film, koji je predstavljen na KotorArt festivalu i Don Brankovim danima muzike.

„Idelan pedagog, bila je stroga i škrta na pohvalama, ali za Boku Kotorsku je bila neprekidno bogadstvo, njena odanost omladini... Zasluzila je da dobije spomenik u Boki Kotorskoj.”

Darinka Matić Marović o Vidi Matjan, svom prvom muzičkom pedagogu

Ljubljana, 6. maj 1896 – 1993, Kotor

ILUSTROVALA TIJANA TODORVIĆ

Olga Ivanova LAZOVIĆ

Olgivanna LLOYD WRIGHT

Plesačica, kompozitorka, spisateljica, filozofkinja.

Olga Ivanova Lazović imala je filmski zanimljivu karijeru i životnu putanju, od rodne Crne Gore, preko Rusije do Amerike, đe je imala sudbonosni susret sa Frenkom Lojd Rajtom, svjetski najpoznatijim arhitektom, koji je, između ostalog, projektovao i muzej Gugenhajm.

Olga je druga od najpoznatijih unuka Marka Miljanova Popovića Drekalovića, uz Milenu Ameliju Gvozdenović. Markova šćer Milica, koja se kao dobrovoljac kasnije borila u Prvom svjetskom ratu, udala se za Ivana Lazovića i na Cetinju im se rodila Olga. Olga je veoma mlada pošla za Rusiju, tačnije za Batum, u Gruziji, kod svoje starije sestre koja je tamo studirala fiziku. Odatle je prešla za Tiflis, đe se udala za arhitektu Valdemara Hinzenberga i dobila šćer Svetlanu. Tamo se upoznala i sa filozofom i mistikom Georgijem Gurdijevim i postala njegov sljedbenik. Po izbijanju Oktobarske revolucije odselila se za Pariz, odakle je pošla za Ameriku.

Sudbonosan je bio njen susret sa arhitektom Frenk Lojd Rajtom, u novembru 1924. godine. Počeli su da žive zajedno, dobili šćer Jovanu 1925, a vjenčali su se 1928. godine. To je bio njen drugi, a Rajtu treći brak. Otada je Olga, koju je Rajt nazvao Olgivana, učestvovala u svim Rajtovim programima i postala njegova muza i poslovni partner. Govorilo se da su njena predanost i snaga dale novi impuls Rajtovoj genijalnosti. Njih dvoje su 1932. godine osnovali Društvo Talijesin, svojevrsnu ekscentričnu komunu za studije „organske” arhitekture i filozofskog pristupa životu. Uz to su 1940. godine osnovali Fondaciju Frenka Lojda Rajta, čiji je cilj bio da inspiriše ljude da otkriju i prihvate arhitekturu za bolji život, kroz smislene veze s prirodom i umjetnošću. Nakon Rajtove smrti 1959. godine Olgivana je postala predsjednica Fondacije i na toj poziciji je ostala do kraja života. Njenim zalaganjem Američki institut arhitekata proglasio je Rajta za najvećeg arhitektu svih vremena.

Olgivana je uz organizaciju rada Fondacije dosta vremena posvećivala plesu i pisanju. Pisala je kolumne, koje je u raznim časopisima objavljivala od 1950. godine, pod nazivom „Naša kuća” i sve je publikovala pod istim naslovom. Objavila je još četiri knjige: Sjajno čelo: Frank Lloyd Wright (1960), Korijeni života (1963), Frank Lloyd Wright: Njegov život, njegovo djelo, njegove riječi (1966) i Unutrašnja borba (1971).

Sa Rajtom je bila rijedak spoj uspješnosti i kreativnosti. Preminula je 1985. godine u Skotsdejlju, država Arizona. Olgivana Lojd Rajt, stasita, lijepa i mudra Crnogorka, brinula je o nasljeđu svoga muža Frenka i poštovala svoje ishodište.

Koliko je Olgivana bila vezana i cijenila rodni kraj govori i podatak da je prisustvovala svečanom otvaranju Muzeja Marka Miljanova 1971. godine i često je bila viđena u crnogorskoj narodnoj nošnji i obilježjima. Tu ljubav je prenijela na šćer Jovanu Rajt, koja je po sopstvenoj želji sahranjena na Medunu 2016. godine.

Amalija Stefanova GVOZDENOVIĆ

Amelija Mileva GVOZDENOVIĆ-TOMPSON

Borkinja za pravo, čast i slobodu Crne Gore, „Crnogorska Jovanka Orleanka“.

Milena-Mileva Amelija S. Gvozdenović je, uz svoju sestru od tetke Olgu Ivanović, odnosno Olgivanu Lojd Rajt, jedna od najpoznatijih unuka vojvode Marka Miljanova. Markove šćeri Anđelija, Milica i Joka, kao i unuke, naslijedile su taj borbeni, slobodarski impuls. Markova šćer Joka, u braku sa Stefanom Gvozdenovićem, imala je sedmero dece. Tokom ili pred kraj Prvog svjetskog rata Joka se sa četiri šćeri i sinom Velimirom (koji je kasnije poginuo u vojsci SAD-a) uputila za Ameriku. Pošli su kod Jokine sestrice Olge.

U Americi se Milena Amelija, za koju poneđe piše da je Mileva, uključila u borbu za pravo, čast i slobodu Crne Gore. Veliku podršku i podstrek našla je u borcu za iste ideale, Nikoli Petanoviću Naiadu, pjesniku i filozofu, koji je u San Francisku 1927. godine pokrenuo časopis *Crnogorsko ogledalo* („Montenegrin Mirror“). Uz saradnju, bio je to i početak ljubavi (prikrivene) između Milene i Naiada.

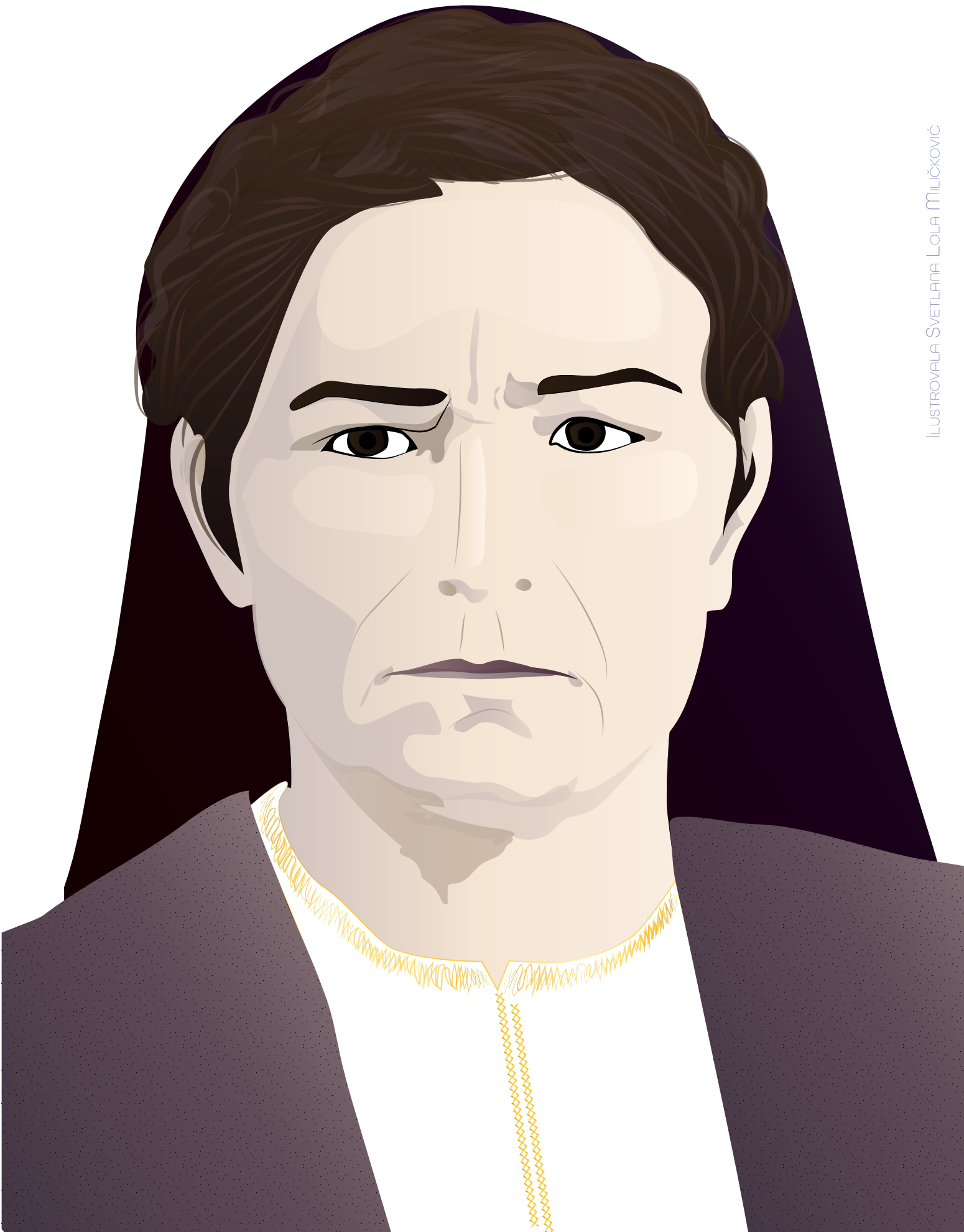
Otmena i hrabra Crnogorka, ponosna na svoje porijeklo, obratila se Petanoviću pismom, koje je datirano 3. juna 1927. godine, pismo glasi: „Tek sam jutros pročitala prvo izdanje Crnogorskog ogledala i u trenutku sam se ispunila sa toliko lijepih osjećanja koja su me inspirisala da Vam odmah napišem pismo. Čitajući časopis shvatila sam da se naša herojska, Slavna Crna Gora ponovo uzdiže iz mrtve tišine... Kao Crnogorka i unuka Vojvode Marka uvijek sam bila ponosna kao i danas što sam na moje crnogorsko ime... Od sada moj dragi brat i ja ćemo Vas pomagati svim našim snagama. Šaljem najljepše pozdrave Vama i svoj mojoj braći Crnogorcima. Iskreno i sa poštovanjem, Vaša Amelija (Milena) Gvozdenović.“ - referenca

Kako je i obećala, Milena Gvozdenović je stigla u San Francisco da nastavi rad i agitaciju za uspješno djelovanje „Odbora za suverenu i samostalnu Crnu Goru“ i časopisa. Naiad piše o njoj, pjesnički, nadahnuto, nazivajući je često „Crnogorskom Jovankom Orleankom“ i „moja američka princeza“. referenca

Hrabrim istupom Milena Gvozdenović dospjela je u centar pažnje zbog filma „Vesela udovica“ (snimljen 1925. godine). Po istoimenoj opereti, film snimljen u Holivudu, u potpunosti je preradio osnovnu priču, ubacujući Crnu Goru i porodicu kralja Nikole u negativan kontekst. Prikazivanje filma dovelo je do protesta naše emigracije širom Amerike. Milena Gvozdenović, „Crnogorska Jovanka Orleanka“, u Holivudu prekida jednu predstavu, uz oštre proteste, tražeći da se zabrani prikazivanje filma.

Svojom srčanošću i odvažnošću Milena je ličila na svoju tetku Anđeliju (kasnije udatu za Filipa Petrovića Njegoša), koja se prateći oca, a imala je samo sedamnaest godina, borila cijeli dan u prvim redovima u najžešćim okršajima u boju s Turcima, na Fundini 2. avgusta 1876. godine. Za iskazano junaštvo vojska joj je poslije bitke poklonila pušku.

Kada je Nikola Petanović Naiad 1932. godine umro u svojoj četrdesetoj godini, uz sumnje da je otrovan od strane agenata Kraljevine Jugoslavije, Milena Gvozdenović se, na groblju „Srpsko-Crnogorskog literarnog i dobrotvornog društva“ iz San Franciska, dirljivim govorom oprostila od njega. Kasnije se udala i živjela u Fresnu.

Đurđa Đuka MILATOVIĆ

Partizanska majka, strijeljana 27. decembra 1943. godine u Farmacima kod Podgorice.

Đurđa je odvažni lik partizanske majke, koja je sav svoj život vezala za KPJ, poklanjajući partiji i svome narodu cijeli svoj porod. U borbi protiv fašizma i za ideale slobode, zajedno sa svojim mužem dala je i svoj život. Pošto joj je jedan sin bio član Partije prije rata, a jedan član SKOJ-a, ona je uz njih postala vjerni saputnik omladinskog pokreta SKOJ-a i Partije.

U kući učitelja Milosava i Đuke (roditelja Veljka Milatovića, nekadašnjeg predsjednika Crne Gore), održan je veliki broj omladinskih, skojevskih i studentskih sastanaka. U njihovom domu svi su nalazili utočište i sklonište. Njih dvoje svoju decu vaspitavali su „na principima slobodarske etike, pravdoljubivosti, uzajamne solidarnosti i crnogorske tradicije“. Đuka je svima ostala u šećanju kao odvažan i vjeran prijatelj napredne omladine i hrabra majka. U njihovoj kući je održana konferencija žena, na kojoj je KPJ ženama isticala značaj i neophodnost borbe protiv okupatora i pozvala ih na saradnju i borbu. Ovom konferencijom rukovodila je Dara Čokorilo.

Od početka Trinaestojulskog ustanka Đurdina deca, osim troje najmlađih, pošla su u borbu. Neki u partizanske jedinice, a neki su ostali kao ilegalci u Nikšiću.

Đurđa je pokazala odvažnost u prikupljanju i skrivanju oružja i municije i drugih potrepština za NOP, čuvajući ilegalce u najtežim danima. Postala je prekaljena ilegalka i nepomirljiva u odnosu prema okupatoru i izdajnicima. Početkom 1942. godine, poslije masovnog interniranja pripadnika NOP-a za Albaniju (među kojima su bili njeni muž i šćer), Đuka je ostala sama u kući sa troje sitne dece na milost i nemilost neprijateljima. Ponižavanja i maltretiranja nije dozvoljavala, već je istim tonom vraćala, a znala se i fizički obračunati s neprijateljima.

U ljeto 28. jula 1942. godine poginuo joj je sin Milo u Bosni. Gubitak je hrabro podnijela i nastavila je ilegalne akcije, krijući partizane u svojoj kući.

Često je hapšena i puštana radi male dece. U junu 1943. godine bilo je njeno posljednje hapšenje, dok je u Bročancu tražila ranjenoga sina Milja. Odvedena je u zatvor pod Bedem, de je dočekala i kapitulaciju Italije i uspostavljanje potpune četničke vlasti. Tih dana joj je i muž bio uhapšen, odmah po dolasku iz logora, i odveden je u isti zatvor.

Krajem oktobra, poslije uništenja četničkog vojnog rukovodstva u manastiru Ostrog, Đuka i Milosav su iz Nikšića prevedeni u Jusovaču, u Podgorici i predati Njemcima.

U grupi koja je određena za strijeljanje našao se i Milosav Milatović, dok je supruga Đuka ostala u grupi zatvorenica koje su bile pošteđene. „Đuka, hrabra nikšićka heroína, jurnula je iz ženskog stroja ka grupi osuđenika, uzela pod ruku svoga supruga i viknula: Ovako smo stajali na vjenčanju, ovako ćemo i umrijeti“. Zagrljeni, pokošeni su rafalima na Farmacima, njihov primjer borbe, prkosa, ljubavi i odanosti, ostao je da živi.

Božana VUČINIĆ

Revolucionarka, borkinja za prava žena, jedna od prvih žena – komunista (Rogami, Piperi, 26. februara 1908 – 1937, umrla i sahranjena).

Božana je bila jedna od prvih borkinja za prava žena i organizovanja ženskog pokreta u Crnoj Gori. Svojom agilnošću i ličnim autoritetom, u ime Komunističke partije Jugoslavije, okupljala je veliki broj devojaka, učenica, studentkinja, radnica i seljanki. U periodu 1935-1937. godine u podgoričkom srezu, a i u cijeloj Grnoj Gori, nastaju revolucionarne i demokratske snage i aktivnost žena pod rukovodstvom KPJ-a. Čak su formirane i legalne forme rada žena od marta 1936. godine u okviru ženskih sekcija u sindikatima, a posebno u duvanskoj i teksilnoj djelatnosti. Formiraju se i organizuju krojački i sanitetski kursevi kao legalna forma okupljanja žena koji se usput koriste za kulturni i politički rad sa ženama.

Od 1923. godine, na pragu mladosti, angažuje se u Trezvenjačkom društvu „Gavrilo Princip”, preko kojega je KP vršila uticaj na narod. Tu je bila blagajnica. Primljena je u KPJ 1926. godine u partijskoj čeliji podgoričke gimnazije kao jedna od prvih žena komunista i osnivačica ženskog pokreta. Zbog istaknutog revolucionarnog rada postala je član Mjesnog komiteta KPJ-a Podgorica.

Svoje aktivnosti nastavila je na Cetinju, đe je bila zapošljena kao činovnica finansijske direkcije. Zbog partijske aktivnosti je hapšena, progonjena i mučena u zatvorima. Posljednje hapšenje bilo je 24. maja 1936. godine kada je sprovedena u zatvor u Dubrovnik, a odatle u Beograd đe je izdržala najteža mučenja i razboljela se od tuberkuloze. Sahranjena 30. marta 1937. godine u Rogamima.

Njena sahrana predstavljala je veliki masovni protestni zbor koji je organizovala Partija, na kojoj su prisustvovala mnoge partijske ličnosti i veliki broj građana. “Slobodna misao” u broju od 21. jula 1937. godine detaljno je pisala o ovom pogrebu: “Prilikom njenog pogreba sakupila se ogromna masa seljaštva i podgoričkog radništva. Položeno je oko 30 vijenaca crvenih kao krv.” Drugovi su odru prilazili u najsavršenijem redu i pravili krug oko odra i minutom ćutanja sa stisnutom pesnicom ođavali su joj poslednju počast. Govorilo je više govornika najznačajniji i najvatreñiji govor održala je njena drugarica Jelena Četković i student Branko Božović. U istom tekstu se navodi kako se Jelena u govoru osvrnula na Božanin rad kao rijetko plemenite i kulturne radnice i jednog od najljepših primjera ženskih boraca za slobodu i pravdu. Izlila je u govoru sav gnijev zbog zločina koje je u Dubrovniku počinjeno nad pokojnicom i rekla je da je to skrhalo i prekratilo život. Poslije toga vatreñoga govora masa je zapjevala “Počivaj mirno...” (prepjev Jesenjinove pjesme “Doviđenja druže”).

Iako je život gubila i izgubila u tamnicama ondašnjeg režima, Božana je nalazila dovoljno snage i načina da radi i vrši snažan uticaj ličnim kontaktima i putem štampe. Njeni novinski članci najčešće su objavljivani pod pseudonimom, rado su čitani i usvajani kako kod omladinaca tako i kod žena.

Božana Mitrova Vučinić je ostavila trajni spomen i primjer za ponos, zbog nesebične i velike žrtve u borbi za slobodu i bolji položaj žena. U spomen na Božanu i njeno djelo jedan trg u Podgorici nosi njeno ime.

„Božana živi samo za društvo u kojem nema bijede i patnje, bogatih i siromašnih, već rad i opšte blagostanje. Ona nam je dala sjajan primjer drugarice crnogorske, dostojne drugarice svojih najboljih drugova koji će u istoriji naše borbe biti među prvima”.

Zanimljiv tekst saučesća koji su poslali članovi partije zatočeni u zatvoru u Sremskoj Mitrovici

Rogami, Piperi, 26. februara 1908 – 1937, umrla i sahranjena

Stoja MARKOVIĆ

Komitkinja, prva revolucionarka, borkinja za prava žena.

Stoja je osnovnu školu učila u Drezgi. Za vrijeme austro-ugarske okupacije tokom Prvog svjetskog rata odmetnula se u planinu Kamenik i kao komitkinja borila protiv okupatora. Kada se revolucionar dr Vukašin Marković, učesnik Oktobarske revolucije, vratio 1921. godine u Crnu Goru, da s komitama diže ustanak i bori se za stvaranje Sovjetske Crne Gore, njegovoj grupi odmah se pridružila Stoja, sa bratom Jolom i sestrom Zarom. Za revolucionarne ideje Stoja je nadahnuće nalazila u životu i djelovanju Vukašinove supruge, francuske revolucionarke Žane Laburb, koja je hrabro poginula u Rusiji 1919. godine.

Stoja zbog hrabrosti i nepokornosti dobija nadimak Hajdučica. Počeli su borbu protiv režima, koja je bila dvostruko zabranjena i opasna. Komiti su proglašavani teroristima i donešen je Zakon o zabrani Komunističke partije. Komunisti su proglašavani odmetnicima po dekretu Obznana, od 3. XII 1920. godine i Zakonom o zaštiti države (2. VIII 1921). Represalije i teror nad Crnogorcima bili su svakog dana sve veći.

U piperskom kraju grupa oko dr Vukašina Markovića imala je veliku pomoć i podršku stanovništva. Tokom 1922. godine velike snage žandarmerije krenule su da likvidiraju ovu grupu. Bili su opkoljeni u planini Živa i poslije sukoba, u kome je Stoja ranjena, uhvaćena je i sa bratom sprovedena u podgorički zatvor. Odatle je prebačena na Cetinje, đe je čekala suđenje. Nakon istrage koja je trajala dvije godine održano je suđenje. Hajdučica Stoja osuđena je na 15 godina zatvora. Uspjela je da pobjegne i stigne do Pipera, đe su je poslije 15 dana opet uhapsili. Sproveli su je u zatvor u Zenici, đe je Veliki sud u martu 1926. godine povisio kaznu na 20 godina robije. Stoja je izdržavala kaznu u Zagrebu, u ženskom kaznenom zavodu. Uz pomoć zagrebačke partijske organizacije, Stoji je organizovano bjekstvo iz zatvora. Zajedno sa sestrom Zarom i bratom Radulom prelaze granicu i odlaze preko Beča u Moskvu. Iz Beča Stoja je poslala dopisnicu Okružnom sudu na Cetinju, đe je prkosno i prijeteći napisala: „Nevini po tamnicama trunu, ali će doći dan kada će biti pravde za one koji su potlačeni i to skoro!“ referenca

Stoja je u Moskvi završila Komunistički univerzitet i postala član boljševičke partije. Posebno se zanimala za ženska prava. Učestvovala je u proslavi desetogodišnjice Oktobarske revolucije i utiske sa proslave je zapisala i poslala roditeljima, u stvari PK KPJ-a za Crnu Goru i Boku. Stojinu majku su strijeljali Italijani 1943. godine, a kuću im zapalili.

U Moskvi se udala za Miloša Blagojevića. Sa sestrom i decom vratila se u Jugoslaviju poslije oslobođenja 1945. godine. Umrla je 1947. godine.

ILUSTROVALA TIJANA TODOROVIC

Milka BAJIĆ-PODEREGIN

Prva romansijerka u Crnoj Gori, profesorica književnosti, učesnica NOP-a.

Odrastala je u jednoj od imućnijih trgovačkih porodica iz Pljevalja. U Pljevljima je završila osnovnu školu i gimnaziju u kojoj je bila i jedna od prvih maturantkinja. Milka je odrastala uz majku Jelenu, sestre Nataliju, Sofiju, Georginu i Angelinu, koje su joj bile inspiracija i glavni motiv njenog jedinog romana kojeg za života nije uspjela završiti.

Nakon svršene mature, Milka odlazi na studije svjetske i nacionalne književnosti na Filozofskom fakultetu u Beogradu, đe diplomira 1928. godine. Nakon studija vraća se u Pljevlja i zapošljava kao profesorica književnosti u pljevaljskoj Gimnaziji u kojoj upoznaje svog budućeg supruga – kolegu Rusa Ignjatija Poderegina.

Profesorski bračni par Poderegin službeno je raspoređen prvo u Prokuplje, a zatim u Kraljevo. U Kraljevu ih zatiče Drugi svjetski rat tokom kog Milkin suprug Ignjatije zajedno sa svojim đacima biva strijeljan. Ignatija sa đacima strijeljali su pripadnici Vermahta – zvanične vojske Trećeg Rajha tokom krvavog oktobra u Kraljevu u kojem je stradalo 2250 građana, nakon čega je grad potpuno zamro. Milka se nakon kraljevačkog masakra seli u Požarevac đe aktivno učestvuje u Narodnooslobodilačkom pokretu i odbija da radi pod okupacijom. Nakon rata sa ćerkama se seli u Beograd đe nastavlja rad kao profesorica književnosti, ali se u Beogradu ne zadržava dugo već se nakon nekoliko godina penzionise i trajno nastanjuje u Londonu.

Svoj jedini roman „Svitanje“ koji opisuje Milkin zavičaj počela je da piše 1963. godine, a prvi put je objavljen tek nakon njene smrti. Roman je po njenim zapisima završila njena ćerka, preveden je na francuski i engleski jezik i do sada je doživio četiri izdanja.

Roman „Svitanje“ je hronika o jednoj porodici, njenim članovima i vremenu tj. nevremenu u kome je bitisala, jednom gradu – Pljevljima i njegovim stanovnicima i njihovim sudbinama. U romanu se posebno opisuju vrijednosti porodice i uloge žena u njoj kao i časne borbe za opstanak.

Roman Milke Bajić Poderegina je prozna hronika Pljevalja i ujedno predstavlja i afirmaciju univerzalnih vrijednosti koje predstavljaju osnov na kojem počivaju humana i civilizovana društva i porodice. U romanu su realistično opisani i neki istorijski događaji, kao što su oslobođenje Pljevalja 1912. godine kao i ubistvo Franca Ferdinanda u Sarajevu 1914. godine.

Milka i Ignjatije su u braku dobili dvije ćerke, Jelenu – Ljolju i Nadeždu – Nađu. Nađa se kao filmska glumica ostvarila u velikom broju filmova sredinom pedesetih godina u Jugoslaviji i Holivudu i na zapadu je poznatija pod imenom Nadja Redgin, najpoznatija je po ulogama u filmovima James Bond „Iz Rusije sa Ljubavlju“ (From Russia with Love) i „Goldfinger“.

Profesorka, romansijerka Milka Bajić Poderegin, prema sopstvenoj želji, sahranjena je u Pljevljima, kraj svoje majke Jelenke.

Jedna ulica u Pljevljima danas nosi njeno ime.

“Važnija je čast od života, i ja bih više voljela da si mi mrtva nego da obrukaš naše...”
“Zapamti: Najsladji je čekov ljeb i njegov. To je jedina strea pod koju žena može glavu skloniti da je niko ne prekori...”
“Najgore je ono vrijeme kad se vlast mjenja. Tada svaka sorta izmisli da nešto ušćari, a svi prirepci gledaju da se zakače za nove.”

Šuka Bećova ČIRGIĆ rođena Lekić

Bila partizanska ilegalka, istaknuta učesnica NOR-a.

Rođena je u Tuzima 1911. godine u porodici Murata i Maliće Lekić. Šuka se 1933. godine udala za mještanina Bećira Čirgića. Podigla je sedmero dece, od kojih je petoro doživjelo rat, hapšenja i logore sa majkom i ocem. Šuka Čirgić, rođena Lekić, zajedno sa svojih šestoro braće (po jednome od njih, koji je poginuo u okršaju s Njemcima na Mateševu, nazvana je osnovna škola u Tuzima), mužem i đeverom bila je istaknuti učesnik NOR-a od početka do kraja rata. Nema starijega stanovnika Podgorice, Tuza i Malesije kojemu nije poznata ona kao ilegalka, koja nije štedela ni staru majku i kćer od 7, 8 godina da prenosi partizansku poštu i municiju onde đe ona sama nije mogla stizati. O ličnoj hrabrosti Šuke Čirgić, poput primjera u kojemu je goloruka razoružala njemačkoga vojnika, dosta je svjedočanstava onih koji još uvijek pamte II svjetski rat ili koji pamte priče o njemu.

Zbog učešća u Narodnooslobodilačkoj borbi bila je zajedno s mužem i petoro dece, od kojih je najmlađe imalo samo tri mjeseca, internirana 1944. godine u fašistički logor u Skadru koji je vodio poznati kolaboracionist Hasan Jusufi. Zahvaljujući Odboru Jugoslovena u Skadru i Prentaš Niki Camaju, Šuka je sa porodicom puštena iz logora iz kojega je predhodno odbila da bude oslobođena s decom sve dok joj iz logora ne oslobode i muža kojega nije htjela ostaviti. Kakva je bila kao ilegalka, jasno je iz susreta sa zloglasnim Hasan Jusufijem. Obraćajući joj se kako bi ukazao na svoje dobročiniteljstvo, Šuka mu je odbrusila: „Što si mislio? Da ćemo ti pasti na koljena! Prevario si se. Za svo zlo što si učinio svome narodu, platićeš glavom“. Tako je i bilo, u borbama za oslobođenje Skadra ubijen je od strane partizanskih snaga Albanije. Njena rodbina, otac Murat, majka Malića i braća, bili su sve vrijeme neumorni ilegalci.

Šuka je za svoj doprinos i zasluge u ratu od predsjednika Tita odlikovana Ordenom zasluga za narod sa srebrnom zvijezdom 19. januara 1962. godine.

Predloženo je da se jedna ulica u Podgorici nazove po imenu Šuke Čirgić. To bi bila još jedna poruka i potvrda da se i danas čuvaju uspomene na istaknutu ilegalku i učesnicu NOP-a Šuku Čirgić.

Vukica Šunja MITROVIĆ

Narodna heroína, revolucionarka, borkinja za prava žena, učesnica Narodnooslobodilačke borbe Jugoslavije.

Vukica je poslije završene niže gimnazije u Kotoru nastavila školovanje na Cetinju, u Učiteljskoj školi. Zbog slabih materijalnih mogućnosti napuštala je školovanje i s porodicom se 1932. godine preselila za Beograd. Zaposlila se kao tekstilna radnica i uskoro prišla naprednom radničkom pokretu. Postala je jedan od najagilnijih aktivistkinja i primljena je u KPJ 1934. godine. Iskazala se kao veoma hrabra, pouzdana, veliki oslonac kolegama. Nenametljiva, ali uporna i staložena, plijenila je svojom mirnoćom, izvršavajući najopasnije zadatke. Drugovi su je zbog toga nazvali „Šunja”. Kada je 1935. godine došlo do provala organizacije i do velikih hapšenja, Vukica se našla u zatvoru. Podvrgnuta je najvećim mučenjima i torturi prilikom čega je reagovala i međunarodna javnost. Šunja je izdržala sve muke i ništa nije odala o radu organizacije koja se borila za prava radnika i ravnopravnost žena.

Nakon izlaska iz zatvora upućena je na partijski kurs u Moskvu, odakle se vratila u proljeće 1936. godine i postala članica Uprave u Sindikatu tekstilaca, a u partiji je od sekretarke MK KPJ-a za Beograd, stigla do članice Sekretarijata PK KPJ-a za Srbiju. Po zadatku obilazi Srbiju, formira ogranke, organizuje štrajkove. Poslije jednog hapšenja 1938. godine, kada i pored mučenja opet nije progovorila, prešla je u ilegalu. Pripremala je velike demonstracije, održane 14. decembra 1939. godine. Imala je vidnu ulogu u pripremi demonstracija održanih 27. marta 1941. godine.

Poslije kapitulacije kao ilegalka organizuje oružane akcije po Beogradu i okuplja borce protiv fašizma i sakuplja pomoć za porodice uhapšenih komunista. Održavala je vezu sa Jankom Jankovićem, koji je po zadatku partije bio zapošljen u Specijalnoj policiji. Koristila je lažne isprave na ime Ljubice Matković.

Nakon izdaje jednog člana MK KPJ-a, koji je pod batinama progovorio, agenti su upali na mjesto sastanka ilegalaca u Vinogradarskoj ulici. Tada je ubijen njen partijski drug David Pajić, koji je pokušao da pruži otpor, a Vukica je ranjena u glavu.

Iako ranjena, sprovedena je u zatvor Gestapoa, jer su fašisti smatrali da su uhvatili značajnog rukovodioca otpora, kojega će slomiti i onda uz pomoć podataka uništiti organizaciju i uhvatiti ilegalce. Odvedena je zatim u zatvor Specijalne policije i podvrgnuta neviđenoj torturi. Policija je pokušala da iskoristi i njenog brata Ratka, zvanog Silja, koji je poklekao pod mučenjem i koji je molio da prekine sa ćutanjem i spasi sebe. Za dva mjeseca neprekidnog batinanja Vukica nije progovorila nijednu riječ. Samo je rekla: „Komunista sam i to je sve što ću reći!” U njenom dosijeu sa saslušanja ostala je zapisana samo da nije htjela ništa da govori o svom partijskom radu.

Svojim prkosom porazila je neprijatelje. Osuđena je na smrt i u logoru na Banjici čekala je strijeljanje, koje je izvršeno u Jajincima kod Beograda, 17. decembra 1941. godine. Na strijeljanje je iznijeta na nosilima, pošto su joj noge bile polomljene. Sljedeće godine strijeljan je i njen brat Ratko, a suprug Andrija Habuš, revolucionar i borac NOR-a, da ne bi živ pao neprijateljima u ruke izvršio je samoubistvo 18. juna 1944. godine.

Vukici Šunji Mitrović ništa nije moglo slomiti slobodarski duh i čeličnu volju. Ostala je legendarni primjer herojske hrabrosti, odanosti, istrajnosti i nepokolebljivosti. Bila je jedna od prvih žena proglašanih za narodnog heroja Jugoslavije, na dan pobjede 9. maja 1945. godine.

Sabiha ĆOROVIĆ GOKČEN

Prva žena – borbeni pilot na svijetu (zapisana u Ginisovoj knjizi rekorda), jedina žena, među dvadeset najboljih pilota u istoriji avijacije, po izboru Vazdušnih snaga Sjedinjenih Američkih Država (USAF).

Sabiha Gokčen, rođena Ćorović potiče iz Lozna kod Bijelog Polja, (na samoj granici bjelopoljske i petnjčke opštine), đe i danas žive Ćorovići. Sabihini, otac Izet-beg (po nekim izvorima Mustafa Izet) i majka Hajrija su kako se pretpostavlja nakon Balkanskih ratova (kraj Drugog Balkanskog rata, avgust 1913) izbjegli za Tursku.

Sabiha je rođena u martu 1913. godine. Odrastala je u Bursi, sa bratom i sestrom u izbjegličkoj nemaštini kao siroče. Tokom Atatürkove posjete Bursi 1925. godine, Sabiha, koja je imala samo dvanaest godina, zatražila je dozvolu da razgovara sa njim. Nakon što je Ataturk čuo za njenu životnu priču i njene skromne životne uslove, odlučio je da je usvoji i zamolio je njenog brata za dozvolu da je odvede u predsjedničku rezidenciju Çankaya u Ankari, u kojoj bi Sabiha živjela sa ostalim Atatürkovim usvojenicima, kojih je bilo osmoro.

Prezime Gokčen (Gökçen), koje joj je pripalo od Ataturka, je gotovo predskazalo njenu sudbinu, a Gokčen u prijevodu znači „nebeska“ ili „neбом vezana“.

Kako je Sabihina najveća želja bila da postane polaznica pilotske škole, 1935. godine Ataturk joj tu želju i ispunjava. Tako Sabiha postaje polaznica tek otvorene letačke škole pilota u zemlji „Turska ptica“.

U narednom periodu, Sabiha se usavršavala i dobija priliku da se obrazuje u američkoj školi u Ankari. Sa 23 godine postala je pilotkinja.

Kada je Turska organizovala diplomatsku misiju u Sovjetskom Savezu, Sabiha je boravila u školi pilotiranja motornim avionima. Ratnu pilotsku školu završila je za jedanaest mjeseci, o čemu je izvještavala i turska štampa. U praksi, kao vrstan pilot, pokazala se tokom gušenja kurdske pobune 1937. godine, u regiji Dersim. Tada nije ni slutila da se tim činom upisala u istoriju i tako postala prva pilotkinja u borbenoj akciji.

Iako crnogorskog porijekla, njena priča je neraskidivo vezana sa pričom o čuvenom “ocu nacije” Kemalu Ataturku. Početkom tridesetih godina otpočeli su pregovori oko konvencija i sporazuma između Jugoslavije i Turske, zbog raseljavanja najviše muslimana i Albanaca iz područja južnog dijela Srbije, Kosova, Crne Gore, Albanije i Makedonije. Tako je jednom prilikom, 1938. godine, Sabiha Gokčan došla u zvaničnu posetu Beogradu i tadašnje jugoslovenske zvaničnike začudila kada je progovorila tečnim našim (svojim) maternjim jezikom. Tokom svoje karijere, karijere vojne pilotkinje, pilotirala je u 22. različite vrste aviona. Njena pilotska karijera trajala je punih 28 godina. Postala je glavni instruktor letjenja 1954. godine u školi koju je i sama završila, a i glavni rukovodilac u školi letaća. U čast obilježavanja sto godina od Ataturkovog rođenja, 1981. godine, Tursko vazduhoplovno društvo je objavilo njenu knjigu “Život na Ataturkovom putu”.

Aerodrom u Istanbulu, drugi po veličini, nosi ime Sabihe Gokčen, porijeklom Bjelopoljke i mezimice tvorca moderne Turske – Mustafe Kemal-paše Ataturka.

Vasa Ljubova PAVIĆ

Revolucionarka, učesnica Narodnooslobodilačke borbe Jugoslavije.

Rođena u činovničkoj porodici, Vasa je završila gimnaziju u Nikšiću, đe je stupila u redove napredne omladine, učestvujući u svim akcijama i protestima koje su organizovali protiv nenarodnog režima. Svoje aktivnosti Vasa je nastavila u Podgorici, đe se sa porodicom preselila u oktobru 1932. godine. Član KPJ-a postala je 1935. godine, što je smatrala priznanjem za svoj veliki rad na terenu, đe je kao studentkinja prava umjela da približi ideje za koje se zalaže i privuče mlade ljude da joj se pridruže.

Uhapšena je 1936. godine kada je došlo do izdaje i provale partijskih organizacija u Crnoj Gori. Teror državnih vlasti nad slobodoumnim ljudima i borcima za prava naroda i ravnopravnost Crne Gore kulminirao je na poznatim protestima na Belvederu 1936. godine. Tada su žandarmi pucali na goloruke protestante i ubili šest, a ranili više narodnih boraca za slobodu i demokratiju.

Devet mjeseci Vasa je provela po zatvorima, uz mučenja, isljeđivanja i šikaniranja. Iz dubrovačkog kazamata „Termoterapije” prebačena je za Sarajevo, a odatle u zatvor na Adi Ciganliji, kod Beograda. Uspjela je da sve izdrži i nastavi sa još većim žarom da radi. Prvo je u Podgorici radila u Studentskim udruženjima i Studentskoj samopomoći. Za veća prava žena Vasa je djelovala preko Komisije za rad sa ženama čiji je član od njenog formiranja 1939. godine, pri PK KPJ-a. Uz to pomagala je u i radu partijske tehnike.

Učestvovala je u pripremama i u samom Trinaestojulskom ustanku 1941. godine. Njena porodica takođe je učestvovala u NOB-u.

Vasa je početkom maja 1942. godine imala zadatak da poveže ilegalce i pomogne im da se dokopaju slobodne teritorije i priključe partizanskim jedinicama. Tokom izvršenja zadatka došlo je do sukoba sa četnicima, kod Novog Sela, u danilovgradskoj opštini. Boreći se, hrabro je poginula.

U znak šecanja na njen veliki doprinos revoluciji i borbi za slobodu i prava žena, muzička škola u Podgorici nosi njeno ime.

Đorđina Đina VRBICA

Poslije završetka osnovne škole, upisala se u Trgovačku akademiju u Podgorici. U ovoj školi i u podgoričkoj gimnaziji postojao je jak revolucionarni omladinski pokret. Maturirala je 1932. godine, tada je primljena u SKOJ. Željela je odmah da nastavi školovanje, ali je morala da se zaposli kao sezonska radnica na obradi duvana. U KPJ je primljena 1934. godine.

Zbog političkih aktivnosti otpuštena je sa posla. Napušta Podgoricu i seli se u Sarajevo đe je nastavila partijski rad zbog čega je i uhapšena 1936. godine. U zatvoru je mučena i poslije šest mjeseci je puštena na slobodu. Odlazi u Zagreb i upisuje Visoku komercijalnu školu. Tamo je posebno bila aktivna na radu sa omladinom i ženama. Poslije čuvene provale u KPJ 1936. godine ponovo je uhapšena, a tom prilikom preživjela je teška mučenja i nakon nekoliko mjeseci je puštena iz zatvora. Njen čvrsti stav da nikoga ne oda zaustavila je dalju partijsku provalu.

U maju 1937. godine, prilikom rasturanja ilegalnih partijskih letaka, bila je uhapšena i u opet je bila podvrgnuta strašnom mučenju. Mjesec dana je provela i samici, uz saslušanja i mučenja tada je u zatvoru napisala pjesmu "U samici". Svoj dalji revolucionarni rad nastavila je na Beogradskom univerzitetu. Godine 1938. izabrana je u Pokrajinski komitet SKOJ-a za Crnu Goru, Boku, Sandžak, Kosovo i Metohiju, a sljedeće godine formirana je komisija za rad sa ženama koju je vodila sa Ljubišom Milidragovićem, budućim suprugom.

Zajedno dolaze u Crnu Goru i aktivno učestvuju u pripremi Trinaestojulskog ustanka. Nakon ustanka odlaze u Sandžak đe rade na pripremanju naroda za borbu protiv okupatora. Prilikom italijanskog napada na grupu partizana, u kojoj su se nalazili Đina i Ljubiša, krajem 1941. godine gine njen suprug. Đina se vraća u Podgoricu i radi na organizovanju omladine i formiranju odbora žena na terenu. U toku treće neprijateljske ofanzive Đina postaje komesar Centralne partizanske bolnice, iako je bila u drugom stanju nastavila je odlučno borbu. Na putu za Bosnu zbog teških ratnih prilika i zime, tek rođeno dijete ostavlja u Mratinju kod jedne porodice na čuvanje. Nažalost poslije njenog odlaska dijete je poslije nekoliko mjeseci preminulo.

Đina je u to vrijeme vodila teške bitke s Trećom sandžačkom brigadom, oslobađali su i neke gradove po Bosni, a ona je uz rat nastavljala i političke aktivnosti. Radila je na opismenjavanju žena i na njihovom kulturnom uzdizanju kako bi ih znanjem otrgla od zaostalosti. Na Prvoj zemaljskoj konferenciji AFŽ-a, izabrana je u Centralni odbor.

Želja je vukla da vidi svoje dijete, posle završetka Četvrte neprijateljske ofanzive, tražila je da se vrati u Crnu Goru, u nadi da će naći svoju ćerku, ne znajući da ona više nije živa. Dobila je odobrenje da sa Drugom krajiškom brigadom krene za Crnu Goru. Đina je i kod njih postala član Politodjela. Dobili su zadatak da pređu rijeku Bosnu i pruže pomoć ranjenicima sa Sutjeske. U borbi protiv Njemaca i ustaša kod Teslića, Đina gine 29. maja 1943. godine.

Đinini posmrtni ostaci su 13. jula 1957. godine prenešeni i sahranjeni u zajedničku grobnicu na brdu Gorica u Podgorici đe su sahranjena i 62. narodna heroja.

Đina Vrbica je za Narodnog heroja proglašena u julu 1953. godine. Danas njeno ime kao naziv, nosi jedan vrtić u Podgorici.

U samnici
Čeka da grubi glas stražara/na vartima drekne:/Komuno stara, hajd'mo gore./
Na smrt, da ti liječimo/na srcu rane,/a kad ti bude u krvi okupan veš,
/onda golubice, pričat ćeš./pričat ćeš.
Pjesma koju je Đina napisala u zatvoru

6. maj 1913. godine u Podgorici - 29. maj 1943. godine kod Teslića

Jolan LEVINGER MIRA

Profesoric njemačkog jezika i matematike, upravnica biblioteke, učesnica Trinaestojulskog ustanka, borkinja NOB-a (Pločice Vojvodina 1913 – 2004).

Jolan Levinger Mira je bila jedina Jevrejka, učesnica Trinaestojulskog ustanka koja je do 1941. godine živjela u Crnoj Gori, a koja se pridružila partizanima. Bila je profesorica gimnazije u Bijelom Polju do odlaska u partizane. U Bijelo Polje je došla 19. aprila 1940. godine, đe je ukazom Ministarstva prosvjete postavljena za profesora. Tokom ovog perioda Levinger će bjelopoljsku decu podučavati njemački jezik i matematiku. Po podacima škole pored časova jezika i matematike bila je i rukovoditeljka školske biblioteke.

Drugi svjetski rat je bio posebno težak za jevrejsku zajednicu, koja je, iako malobrojna i pred ratom, skoro potpuno raseljena ili istrijebljena u Crnoj Gori. Poznavajući istorijske prilike i dešavanja tokom rata nema sumnje da je Jolan Levinger Mira, u tom trenutku bila najugroženija stanovnica Bijelog Polja.

Sve do januara 1942. godine Jolan Levinger Mira živjela je u Bijelom Polju. Njen odlazak u partizane je njene stanodavce i one za koje su vlasti smatrale da imaju veze sa tim, koštao zatvora. Tako su tada pritvorene Bjelopoljke Ika Čopić i Stana Vuković i njen unuk Batrić Kršikapa. Očigledno da je profesorica Levinger, iako je u Bijelom Polju živjela kratko, uspjela da postane ugledna i uvažena članica lokalne zajednice i da je, iako nije rođena i odrasla tu, stanovnici Bijelog Polja smatraju svojom. Od početka Trinaestojulskog ustanka bila je članica NOP-a. Primljena je u KPJ 1942. godine. Radila je kao bolničarka u Bjelopoljskom partizanskom odredu.

Kasnije je raspoređena u Treću sandžačku brigadu. Bila je član Politbiroa Centralne bolnice Vrhovnog štaba. Ranjena je u ofanzivi na Sutjesci, dok je rukovodila prihvatilištem za decu. Nosilac je Partizanske spomenice 1941. godine.

Naše Bijelo Polje je tokom rata imalo oko 300 kuća, mali gradić, u kojem je svako zanao svakog i o svima se znalo sve, ljudi su svjesno rizikovali vlastite živote kako bi zaštitili ženu koja je njihovi decu učila da broje i govore njemački jezik. Zaštiti Jevrejku, učiteljicu u ratu u kojem su Jevreji bili osuđeni na smrt samim tim što su bili Jevreji, građani Bijelog Polja pokazali su osim hrabrosti i antifašizam na djelu. Da Bijelo Polje nije bio grad koji ne izdaje svoje bližnje, ime Jolan Levinger bi ostalo u sjećanjima i na nekom spomeniku užasa kao posljedica fašizma iz Drugog svjetskog rata.

Ružica-Ruža RIP

Jugoslovenska ljekarka, učesnica NOB-a.

Rođena je 1914. godine u Bezdanu u jevrejskoj porodici Dezidera Ripa. Tokom studija priključila se revolucionarnom studentskom pokretu, završila je Medicinski fakultet u Beogradu 1940. godine kad je postala i član Komunističke partije Jugoslavije.

Poslije kapitulacije Jugoslavije Ruža je sa svojim vjerenikom Milutinom Lakićevićem napuštala Beograd i došla u Crnu Goru. Bila je učesnica Trinaestojulskog ustanka u kolašinskom srezu.

Tokom i nakon Pljevaljske bitke, decembra 1941. godine rukovodila je partizanskom bolnicom na Žabljaku. Ostalo je zapisano kako je doktorka Ruža, "to nježno, mladoliko žensko biće" previjala ranjenike sa bitke na Pljevljima, lično ih je pratila do bolnice na Žabljaku. Nakon toga je bila ljekarka u Komskom partizanskom odredu do napada četnika Pavla Đurišića na partizanske snage u okolini Kolašina, u martu 1942. godine. Tada su Ružicu zarobili u Crkvinama.

U toj borbi između partizana i četnika poginulo je 29 boraca i rukovodilaca, među kojima i Budo Tomović, Bajo Sekulić i Luka Simonović. Ružicu su četnici utamničili i kao komunistu i kao jevrejku i tražili su od nje da se odrekne vjerenika, što je ona odbila.

Ruža je samo pet dana bila utamničena u četničkom zatvoru u Kolašinu. Lalić piše: "Pričalo se kako je Ruža svojom sitnom kao dječjom rukom podigla bujnu kosu, koja joj je padala niz leđa, da je prebaci preko omče..."

Presudom četničkog vojnog suda, osuđena je na smrt vješanjem, zajedno sa devojkom koja je skrivala partizanske letke u njeđima – Đurđom Vlahović.

Milorad Bulatović, u poemi „Stratištima u pohode“, poetski je prikazao njihovu smrt: "Požurićeš, do varoši, ako stigneš, Ružu i Đurđu sa vješala dako skineš. Bez rana su, one će vam okov skidat, Ružica će vam, doktorica, rane vidat..."

Đurđa VLAHOVIĆ

Partizanka, ilegalka, čobanica.

Đurđa Vlahović, osuđena na smrt vješanjem. Njeno stradanje opisaćemo Lalićevim citatima: „Kada je uhapšena, Đurđa Vlahović je preboljela život i mislila samo na časnu smrt. Sudija Malović joj se obratio: „Krivorepa, kakva je to promjena kod tebe, juče nijesi hramala, a danas cotaš?“ Đurđa njemu odgovara: „I ti si lani bio Crnogorac, a ove godine si Talijan. I poturčio bi se i devet vjera bi promijenio da ne pretrpiš pola od onih muka što sam ih ja pretrpjela.“

Đurđa je nastavila priču i “sa predsmrtne visine”: “Uživaš li, Ljubo Miniću, komandante makaronski? Smij se, lijo oguljena, ama da znaš: čeka i tebe ova ljuljaška!”

Đurđa je, “s predsmrtne visine”, nastavila da “čašćava” četničke glavešine, odgurnula je laktom dželata, kao i Joka Baletić, uz riječi „umijem se ja i sama objesiti“ ili kako napisa Lalić “jednim skokom se vinu na stočić među direcima. Zbacila je bijelu maramu s glave. Zatim prebaci pletenice preko konopca i pusti da joj padnu naprijed niz grudi, do pō pojasa... Proljepša se lice pod bijelim čelom i za trenutak sinu posljednjom ljepotom. Umijem se ja i sama objesiti – reče u nijemoj tišini i jednim nevidljivim pokretom izbi i prevrnu stočić ispod sebe”.

Istorija je sasatavila ove dvije žene kao i antifašizam i želju za slobodom i pravdom.

Sudije kao da su poštovali “Zakonik Knjaza Danila” i član član 73 iz 1855. godine, kojim se propisuje: „...žena ne može biti ubijena iz puške, jer je puška i strijeljanje samo za onoga koji pušku nosi i puškom se brani” tako su osudili na smrt vješanjem doktoricu Ružu Rip i Đurđu Vlahović.

Olga POPOVIĆ-DEDIJER

Bila je doktorica medicine, revolucionarka, učesnica Narodnooslobodilačke borbe Jugoslavije.

Iako je bila iz imućne porodice, Olga Popović rano se uključila u rad revolucionarne omladine i postala član KPJ-a. Nakon završetka Medicinskog fakulteta, počela je da radi na Hirurškoj klinici u Beogradu. Bila je i nadarena sportistkinja, bavila se skijanjem. To joj je pomagalo da bude manje primijećena kada je, po nalogu partije organizovala i vodila sanitetske kurseve, koji su bili priprema za odbranu zemlje pred fašizmom.

Stupila je u brak sa revolucionarom Vladimirom Dedijerom, kasnije istoričarem i publicistom, sa kojim je dobila šcer Milicu, koja je arhitektica. Olga je u okupiranom Beogradu kao ljekar bila u prilici da pomaže mnogim ilegalcima i pripadnicima antifašističke borbe. Uhapšena je 1942. godine, kada je otkriveno da je pomogla prilikom bjekstva iz bolnice revolucionarki Ivanki Maučević – Nikoliš, koja se tu porodila. Nije dugo bila u zatvoru, jer je zamijenjena za neke zarobljene Njemce.

Priključila se partizanima i postala šef hirurške ekipe (dobila i čin majora) Druge proleterske divizije, u čijem su se sastavu nalazili borci Četvrtе proleterske crnogorske udarne brigade.

Tu mlada, požrtvovana ljekarka našla se u borbenom stroju sa crnogorskim partizanima, nesebično im pomažući i dijeleći sa njima snove i sudbinu. Tokom bitke na Sutjesci, na Milinkladama je teško ranjena i morali su joj amputirati ruku. Iako iscrpljeni dugotrajnom borbom, gladni i ranjeni, saborci su na nosilima nosili svoju omiljenu doktorku, nadajući se da će preživjeti, kao što je mnogima od njih svojom intervencijom Olga spasila život. Međutim, gangrena je zahvatila operisano mjesto i u nemogućim uslovima za liječenje videlo se da Olgi nema spasa. Ona je sve stoički izdržavala, odbijajući u posljednjim trenucima injekciju kamfora, da bi to moglo da se da nekome kome može pomoći. Olga je žrtvovala sebe, odbijajući da primi lijekove koji bi mogli više pomoći njenim saborcima, crnogorskim partizanima, uz koje je provela svoje posljednje dane. Od posljedica ranjavanja preminula je na Romaniji, 20. juna 1943. godine.

U znak šecanja na svoju suprugu, njenu humanost i uzajamno poštovanje i ideale sa crnogorskim saborcima, Olgin suprug dr Vladimir Dedijer, dio honorara od svojeknjige „Josip Broz Tito“, u iznosu od preko 500 000,00 dolara, poklonio je nikšićkom zdravstvu. Od tog novca podignut je Hirurški paviljon Nikšićke bolnice, otvoren 5. maja 1961. godine.

Dr Olga Popović Dedijer, posthumno je, 19. decembra 1945. godine odlikovana Ordenom zasluga za narod prvog reda.

Jagoda BOGIĆEVIĆ

Učesnica Narodnooslobodilačke borbe Jugoslavije, legendarna bolničarka sa Sutjeske.

Jagoda je šćer Mirka Pavićevog Bogićevića, prekaljenog tobđžije sa Skadra, koji je poginuo u NOR-u 1942. godine i Raduše, rođene Pavićević.

U redove boraca za oslobođenje stupila je 13. jula 1941. godine kada je počeo ustanak crnogorskog naroda. Najprije je postala borkinja Petrušinske čete, pa onda Udarnog bataljona NOP odreda „Bijeli Pavle”, te borkinja Pete crnogorske proleterske. Od prvih ustaničkih dana počinje da se plete legenda o mladoj partizanki, njenoj hrabrosti, humanosti i ljepoti.

Govorila je da joj je mjesto u prvim redovima jer se tamo zadobijaju rane. *Iako je njeno ime Jagoda, njena nježnost pretočila je to ime kod drugova iz brigade u simpatični nadimak „Pile”. Taj nadimak je odgovarao prirodi njene ličnosti koja je sadržavala - plemenitost, čednost, bistrinu uma i toplinu u susretu s ljudima.* Išla je od ratišta do ratišta, previjala rane i uz prave podvige spašavale ranjenike. Prema zvaničnom rasporedu bila je bolničarka i referent saniteta u Savinoj brigadi i neustrašivi borac bombaš, puškomitraljezac i izviđač. Sama je bila ranjena 14 puta.

U znak sećanja na Jagodu, jedan njen ratni drug je rekao: „Ne znam kad je bila više borac, omladinka i čovjek – ili u borbama na Prozoru, Neretvi i Sutjesci ili na teškom maršu ili kad je jurišala na neprijateljske bunkere ili kada je bila ranjavana ili kada je u najtežim trenucima nalazila pogodnu riječ da nasmije društvo ili kad je na sandžackim bojištima njemački šarac raznio njeno tijelo.”

Njen lik je zauvijek ovjekovječen u filmu „Sutjeska” (režiser Stipe Delić, scenarista Zdravko Velimirović). Ulogu bolničarke Jagode tumačila je Neda Arnerić, koja je uspješno dočarala Jagodu i njen Prozor, njenu Neretvu i njenu Sutjesku.

Zanimljivo je da u njenom rodnom kraju i danas živi priča o tome kako je postojao ukaz o proglašenju Jagode Bogićević za narodnog heroja, koji nikad nije uručen porodici (posmrtno je odlikovana Ordenom za hrabrost).

Poginula je pred sam kraj rata, 18. aprila 1944. godine, u selu Pale, blizu Slijepač mosta kod Bijelog Polja, na putu prema svojim Bogićevićima – ne dočekavši ostvarenje najljepšeg sna kojem je žrtvovala ljepotu mladalačkih ideala.

Na mjestu pogibije podignuta je spomen-česma, da nastavlja priču o Jagodi Bogićević, hrabroj bolničarki i nježnoj devojci sa duhom neustrašivog borca.

Lidija JOVANOVIĆ

Bila je revolucionarka, borkinja za prava žena, učesnica NOB-a Jugoslavije, društveno-politička poslijeratna radnica ().

Nema boljeg primjera od Lidije Jovanović, koliko je neko, ko nije rođen u Crnoj Gori, utkao svoj život i sve svoje ljudske, humanističke i kreativne potencijale posvetio izgradnji i napretku nove domovine. Svojim djelom bila je podstrek i potpora suprugu Blažu, revolucionaru i političaru, koji je obilježio razvoj crnogorskog društva i države poslije Drugog svjetskog rata.

Lidija je završila osnovnu, pa Srednju zubotehničku školu u Varaždinu, rano je ostala bez roditelja, pa je brigu o njoj prihvatio ujak. Tu se 1931. godine upoznala sa Blažom Jovanovićem. Vjenčali su se 1934. godine i doselili u Crnu Goru. Iste godine Lidija je primljena u članstvo KPJ-a i zajedno sa suprugom, nastavila revolucionarnu i partijsku djelatnost.

Posebno se angažovala na prikupljanju pomoći za porodice uhapšenih komunista nakon terora od strane policije 1935-1936. Uz partijske zadatke i učešća na konferencijama KPJ-a, veliku pažnju posvećivala je radu sa ženama. Organizovala je nekoliko zborova žena, nastojala je da ih podstakne da se bore za svoja prava, da se opismenjavaju, emancipuju. Upućivala je žene kako da paze i neguju bebe, da se bore protiv sujeverja.

Početkom Drugog svjetskog rata pomagala je u prikupljanju oružja i municije, koje su krili u porodičnoj kući u Piperima. Postala je član Okružnog komiteta KPJ-a za Podgoricu i bila jedan od organizatora Trinaestojulskog ustanka. Kasnije je, tokom 1942. i 1943. godine bila u ilegali. Kuća im je zapaljena, a maloljetna deca bila zatvorena.

Izuzetan je Lidijin doprinos na utemeljenju Antifašističkog fronta žena (AFŽ) Crne Gore. Bila je sekretarka Inicijativnog odbora AFŽ-a u ljeto 1943. godine, a u porodičnoj kući u Piperima. Postala je član Okružnog komiteta KPJ-a za Podgoricu i bila jedan od organizatora Trinaestojulskog ustanka. Kasnije je, tokom 1942. i 1943. godine bila u ilegali. Kuća im je zapaljena, a maloljetna deca bila zatvorena.

Poslije oslobođenja obavljala je mnoge odgovorne dužnosti i javne funkcije i jedna je od prvih žena narodnih poslanica Skupštine Republike Crne Gore. U centru njenog angažmana bila briga za najugroženije kategorije. Inicirala je otvaranje domova za ratnu siročad i ustanova za nezbrinutu decu. Pomagala je prilikom organizovanja škole za gluvočujnu decu u Kotoru, Doma za napuštenu decu u Bijeloj, Doma za stare u Risnu, ka pomogla je i Udruženje slijepih Crne Gore.

Za svoj nemjerljivi doprinos obnovi zemlje, emancipaciji žena, humanitarni i politički angažman, uz Partizansku spomenicu 1941. godine, Lidija je nagrađena sa još dosta ratnih i mirnodopskih odlikovanja. Poslednje odlikovanje je dobila 2015. godine i to Orden crnogorske zastave prvog stepena. Po svome životu, liku i djelu svrstala se među znamenite crnogorske heroine.

Bojana IVANOVIĆ-MILETIĆ

Revolucionarka, učesnica Narodnooslobodilačke borbe Jugoslavije.

Bojana, starija od sestara Ivanović, bila je student Ekonomske visoke komercijalne škole. U mladim danima priključila se borbi protiv režima i za socijalnu pravdu, pa je često hapšena. Bila je među prvim ženama koje su postale članice KPJ-a (1934).

Na Cetinju je bila jedan od organizatora demonstracija nakon ubistva studenta-revolucionara Mirka Srzentića. Na studijama u Zagrebu nastavila je ilegalni rad.

Kada je u Crnoj Gori 1936. godine došlo do provale partijskih organizacija bila je uhapšena. Sa grupom komunista sprovedena je u zloglasni dubrovački zatvor, pa u Sarajevo. Poslije nekoliko mjeseci izašla je iz zatvora i iz ilegale se spremala za odlazak u Španiju, da se pridruži borcima u internacionalnim brigadama. Prije polaska uhapšena je u Čanju, đe je sa dosta mladih čekala ukrcavanje.

Udala se i otišla da živi u Kosovsku Mitrovicu, nastavljajući revolucionarni rad. Pošto je bila pod policijskom prismotrom, povukla se u ilegalu u okolinu Vučitrna. Za njom su raspisane potjernice, jer je bila organizator otpora i borbe protiv fašista.

Rukovodstvo KPJ-a procijenilo je da je u velikoj opasnosti i odlučili su da se u proljeće 1943. godine Bojana prebaci u partizanske odrede i nastavi aktivnosti i borbu. Ostavila je dvoje male dece i poslala na ispunjenje zadatka. U blizini Gnjilane, u junu 1943. godine naišla je na zašedu. Kada je poslije kratke borbe opkoljena, da ne bi pala neprijatelju u ruke, Bojana Ivanović Miletić aktivirala je bombu i hrabro poginula, ostajući vjerna revolucionarnim i slobodarskim idealima, kao i njena sestra Vukosava.

Jelena ĆETKOVIĆ

Revolucionarka, narodni heroj, borac za prava žena, učesnica Narodnooslobodilačke borbe Jugoslavije.

Jelena je imala samo jednu godinu kada joj je preminuo otac, od posljedica ranjavanja u Prvom svjetskom ratu. Majka Gorda je podizala nju i njena dva starija brata. Bila je omiljena kao vesela, radoznala, maštovita i veoma inteligentna. Nije željela da uči vjeronauk u školi. Govorila je: „Mene zanimaju pametnije stvari!”

Završila je krojačku školu u Podgorici. Uključuje se u radnički pokret koji se kalio u štrajkovima, demonstracijama i sukobima sa policijom. Sa 16 godina postala je član SKOJ-a, a 1935. godine primljena je u KPJ, učestvujući u brojnim akcijama partije. Po zadatku je radila u Monopolu duvana u Podgorici. S drugaricama je organizovala prva ilegalna obilježavanja 8. marta, smatrajući da se žene moraju same izboriti za svoja prava. Bila je učesnik na čuvenim Belvederskim demonstracijama u junu 1936. godine.

Nakon provale partijske organizacije uhapšena je i odvedena u zatvor u Sarajevo. Tu je mučena, ali ništa nije odala. Po izlasku iz zatvora pokušala je da kao dobrovoljac pođe u Španiju, ali je ponovo uhapšena.

Prilikom sahrane svoje drugarice i revolucionarke Božane Vučinić, 30. marta 1937. godine, održala je vatreni i potresni govor protiv zločina koji se vrše nad komunistima. Te godine se po nalogu partije seli za Beograd. Nastavlja školovanje i borbu za ženska prava. Učestvuje na konferenciji „Žena danas“, avgusta 1939. godine.

Početkom Drugog svjetskog rata, u okupiranom Beogradu, bila je organizator više akcija skojevaca i ilegalaca. Nakon provale, uhapšena je 3. marta 1942. Bila je ranjena i zvjerski mučena u zatvoru, ali nije progovorila. Još za života njena hrabrost je prerasla u legendu. To je kasnije bila inspiracija mnogim umjetnicima. O Jeleninom životu snimljeni su dokumentarni i igrani filmovi, odigrane pozorišne predstave, mnoge škole i ulice širom Jugoslavije još i danas nose njeno ime.

Prebačena je u logor na Banjici, đe je bez medicinske njege provela godinu dana. Uspijevala je da šalje poruke porodici i drugovima. Jedna od poruka bila je njena pjesma „Iza rešetki“. Svakom članu porodice napravila je po neki predmet za uspomenu. Majki Gordi napravila je lutku u crnogorskoj narodnoj nošnji, koju je izradila od djelova svoje odjeće, a kosu je napravila od svoje kose.

Strijeljana je 14. maja 1943. u logoru Jajinci kod Beograda. Imala je samo 27 godina.

„Van grada na polju pustom, širokom, stoji kuća smrti, taj ukleti dom....“
Ovi stihovi Jelene Ćetković, ispisani u iščekivanju smrti među memljivim zidinama ozloglašene građevine, danas dočekuju posjetioce* na ulazu u Muzej banjickog logora.

Cetinje, 21. avgust 1916. – Beograd, 14. maj 1943.

Dara ČOKORILO

Studentkinja filozofije, revolucionarka, učesnica Narodnooslobodilačke borbe.

U rodnom Nikšiću završila je gimnaziju. U mladalačkim danima opredijelila se za napredni omladinski pokret. Svoju revolucionarnu aktivnost nastavila je tokom studija na Filozofskom fakultetu u Beogradu. Tamo je bila član Narodnih studenata Beogradskog univerziteta, učestvujući u mnogim akcijama koje je omladina organizovala protiv tadašnjeg režima. Za člana komunističke partije Jugoslavije (KPJ) primljena je 1941. godine.

Kada je počeo Trinaestojulski ustanak 1941, nalazila se u okupiranom Nikšiću. Sa nekoliko svojih drugova Dara je bila dio rukovodstva Narodno-oslobodilačkog fonda, koji je imao svoje povjerenike i spremišta u svim većim ulicama i djelovima grada. Pošto je bila poznata po svome revolucionarnome radu, našla se na spisku onih koje je policija prokazala italijanskim okupatorima. Uhapšena je u avgustu 1941. godine i odvedena u koncentracioni logor Kavaja u Albaniji, đe je bilo zatočeno još 400 žena i dece iz Crne Gore.

Kada je logor rasformiran, Dara se vratila u Nikšić i u Gornjem Polju se priključila Štabu nikšićkog NOP odreda. Dok je bila u Nikšićkoj partizanskoj četi radila je sa omladinom i ženama. Kada je, 12. juna 1942. formirana V proleterska crnogorska udarna brigada, Dara je postala njen borac u sastavu Druge čete prvog bataljona. Učestvovala je u borbama u Bosni, odakle je po zadatku vraćena u Crnu Goru, da politički radi. Uspijevala je da obavlja povjerene zadatke do jula 1943. godine, kada je zarobljena i sprovedena u zloglasni nikšićki zatvor pod Bedenom. Nakon pada Italije, četnici su Daru, sa još 200 zatvorenika predali Njemcima. Da bi novim okupatorima pokazala da se ne plaši, Dara je započela partizansku pjesmu, koju su prihvatili i ostali zatvorenici, ukrcani na kamione, koji su ih vodili u novi logor u Podgoricu, đe su čekali suđenja i strijeljanja.

Dara je svakodnevno odvođena na saslušanja, ali je ostajala čvrsta, nepokolebljiva i prkosna. Jednoga dana u novembru 1943. godine Dara je odvedena na strijeljanje. Da je i do posljednjeg trenutka mislila na svoje drugarice i sapatnice iz zatvora, Dara je pokazala posljednjim časnim gestom. Njenim drugaricama u zatvoru stražar je donio Darine cipele, sat i minduše, što je bio njen posljednji pozdrav i oproštaj.

Uz Daru su svoj život u borbi protiv fašizma dala i njena braća Lazo i Vojo Čokorilo. O Darinom karakteru, snalažljivosti, empatiji ka drugaricama, govorili su mnogi prezivjeli, među njima i Blažo Jovanović. U spomen na svijetli lik i doprinos Dare Čokorilo u borbi za oslobođenje, Muzička škola u Nikšiću nosi njeno ime.

Vukosava IVANOVIĆ-MAŠANOVIĆ

Revolucionarka, učesnica Trinaestojulskog ustanka, prva žena u Crnoj Gori strijeljana od strane fašističkih okupatora.

Vukosava je bila student prava. Kao gimnazijalka se bila opredijelila za napredni radnički i revolucionarni pokret. Uzmala je učešća u demonstracijama omladine u Podgorici i Prištini. U članstvo SKOJ-a primljena je 1938. godine. Kada je sljedeće, 1939. godine, pošla na studije u Beograd, nastavila je sa ilegalnim radom, zbog čega je nekoliko puta hapšena, ali nije odustajala. Tokom studentskih demonstracija u Beogradu bila je ranjena.

Kada je Jugoslavija kapitulirala, Vukosava se vratila u Crnu Goru i aktivno se uključila u pripreme za Trinaestojulski ustanak u okolini Virpazara. Učestvuje u borbama ustanika s okupatorima, ali je početkom avgusta zarobljena. U zatvoru je svakodnevno isljeđivana i zvjerski mučena, ali je nijesu mogli slomiti. Na dan kad je napunila tačno dvadeset i jednu godinu i jedan mjesec izvedena je pred okupatorski prijevratni sud. Zajedno sa njom, na smrt je osuđen i njen vjeranik Tomo Mašanović. Strijeljani su dva sata poslije suđenja, dok su zagrljeni, spojeni ljubavlju i patriotizmom, klicali slobodi.

U legendu je preraslo Vukosavino držanje pred sudom i način na koji je odbila milost da bi ostala u životu. Na pitanje sudije da li razumije optužbe i oseća li se krivom ponosno i prkosno je odgovorila: „Da – tačno je – organizovali smo ustanak i istjerali vas iz našeg Virpazara! Istjeraćemo vas i iz svih gradova i sela Crne Gore i Jugoslavije... Ja nijesam optužena, optuženi ste vi koji ste pripemili ovu smiješnu predstavu od suđenja! Kome vi sudite? Da li smo mi, moji drugovi i ja, došli u Rim, Milano, Napulj da palimo vaše kuće, da ubijamo vaše žene i djecu, da strijeljamo i pljačkamo...? Da, kriva sam zbog toga i ponosna na tu krivicu. Vi ste optuženi i vas je strah, drhtite od straha. Zato i jeste tako surovi. Vi ste optuženi. Optuženi i osuđeni. Od istorije, pravde i ljudskosti... Mene i moje drugove možete ubiti, strijeljati, objesiti. I to je sve što možete učiniti. A i to sa strahom. Narod je sa slobodom. Ovo je moja zemlja, a ne vaša!“

Predsjednik suda je zbunjen takvim odgovorom naredio da se sa zida sudnice skine Musolinijeva slika. Rekao je Vukosavi da je veoma mlada, skoro dijete i da bi trebalo da nastavi život, pa joj daju priliku za to, ako poljubi Musolinijevu sliku. Vukosava je, odbijajući milost, samo prezrivo pogledala na sliku i jako odgurnula oficira koji je sliku prinio.

Četiri decenije kasnije, italijanski pjesnik Đulijano Montan, koji je kao italijanski vojnik bio svjedok herojskog držanja Vukosave Ivanović Mašanović, napisao je pjesmu njoj posvećenu: „Mudrost bijaše vjerna druga tvoje mladosti, / Bez nje ne bi mogla imati toliko snage / U trenutku posljednjeg puta! / I ljupkost tvoja svijetlila je / Pred gvozdenim vukovima hladnim i razjarenim... / Ljudi koji su vidjeli sjećaće se / Oni koji će doći znaće / O Tvojim svijetloj smrti / I bijegu čudovišta prokletih od istorije.“

Stane TOMAŠEVIĆ-ARNESSEN

Politička komesarka, prva žena ambasadorica u poratnoj Jugoslaviji.

Zbog očeve službe, Stana se školovala i odrastala u raznim mjestima bivše Jugoslavije, a rat je zatekao kao učiteljicu u selu Vrulja, kod Pljevalja. Od samog početka rata bila u prvim borbenim redovima, preživjela je pakao Sutjeske, njemački desant na Drvar i bila prva žena koju je Tito postavio za komesarku. Borila se u bataljonu "Jovan Tomašević", a potom u IV poleterskoj crnogorskoj brigadi. Bila je članica KPJ-a od jula 1941. godine, istaknuta politička radnica u partizanskim jedinicama i rukovodilac SKOJ-a i USAOJ-a. U Drvaru je prisustvovala Prvom kongresu USAOJ-a 1944. godine.

Stana je u mnogim stvarima bila prva i najbolja što potvrđuje i pismo jednog Staninog saborca upućeno njenoj majci koje je njen brat, diplomata i publicista Nebojša Bato Tomašević, objavio u svojoj knjizi "Orlov krš": "Rodila si i podigla, Milice, žensko čeljade kakvo se do sada nije radalo u Crnu Goru. Vazda je bilo hrabrijih i odvažnijih žena u sve ratove. Ali, Stana ti je pameću iznad mnogijeh umnijeh Crnogoraca... Kroz prizmu mladosti donosila je polet i zadovoljstvo, ali uvijek je nosila cijenu i muku stradanja.

Oštra i pravična, Stana je bila neumorni i nesebični borac za ljudsko dostojanstvo..." Zapamćena je fotografija ove jedinstvene žene, u partizanskoj uniformi, koju su engleski avioni sa lecima bacali u savezničkim državama, pozivajući omladinu Evrope da slijede njen primjer. Ti leci, sa osmijehom hrabrosti, prkosa i lakoće umiranja za ideale slobode, bačeni su i u Oslu, u Norveškoj. Zato su Stanu u ovoj zemlji, kada je postala ambasadorica, dočekali kao staru poznanicu.

Stana je bila simbol jugoslovenskog partizanskog antifašizma, kao i crnogorskog. Za njenu ličnost nema istorijske distance i zaborava, ona je i danas naša pouka i poruka, naša učiteljica, naš primjer i naše ogledalo, *bila je drugarica i dama*. Stana Tomašević-Arnesen je nosilac Partizanske spomenice 1941. godine i drugih stranih i jugoslovenskih odlikovanja, među kojima i Ordena Bratstva i jedinstva prvog reda.

Filozofski fakultet je završila 1954. godine u Beogradu, dje je u poslijeratnom periodu obavljala brojne važne funkcije. Birana je za poslanicu u Saveznoj skupštini i predsjednicu Odbora za spoljnu politiku Vijeća naroda. Bila je načelnica za školstvo u Agitpropu CK KPJ-a od 1949. do 1958. godine, a od 1958. do 1963. godine je bila pomoćnica Saveznog sekretara za rad i radne odnose. Na toj funkciji zatekao je 1963. godine poziv Josipa Broza Tita da preuzme dužnost ambasadorke u Norveškoj. Kada je stupila na dužnost jugoslovenskog ambasadora u Oslu, u tamošnjim novinama objavljen je tekst sa naslovom "Dobro došli po drugi put u Norvešku", kojim se aludiralo da su Norvežani već imali prilike da vide njen lik na letku iz 1944. godine. U pismu norveškog slikara Arnea Taraldsena, kaže se, između ostalog: "Veoma sam ponosan što je ambasador Jugoslavije u mojoj zemlji moj ratni drug, koji me je u danima zajedničke borbe protiv njemačkog okupatora inspirisao i u umjetničkom stvaralaštvu". U Norveškoj se udala za uglednog norveškog sineastu, stekla je mnogobrojne prijatelje i zavidan ugled. Na mjestu ambasadorke u Norveškoj i na Islandu ostala je do 1967. godine, a od 1974. do 1978. godine je bila ambasadorica u Danskoj.

Stana Tomašević-Arnesen je umrla 1983. godine u Beogradu.

Dobрила OJDANIĆ

Bila je crnogorska narodna heroína.

Imala je samo 19 godina kada je pošla u partizane. Majka Stanojka kupila joj je pušku kragujevku koju je ponijela sa sobom. U beranskom kraju 1935. godine bio je uveliko organizovan politički rad s narodom, a naročito sa omladinom koja se oduševljavala komunističkim i revolucionarnim idejama koje je, iako maloljetna, Dobrila prihvatila sa ushićenjem. Odmah je počela da se bavi političkim radom i izvršava partijske zadatke, a 1939. godine postala je član KPJ-a, a samo nakon godinu dana i sekretar partijske ćelije u svom selu.

Hapšena je, maltretirana i mučena zbog revolucionarne aktivnosti, pa je morala preći i u ilegalu. Tokom Trinaestojulskog ustanka 1941. godine učestvuje u borbama za oslobođenje Berana i odbranu tada slobodne teritorije Gornjeg Polimlja. Dobrila je uvijek bila u prvim jurišnim redovima.

Stupa u beranski partizanski bataljon “Miloš Mališić” i učestvuje u svim borbama bataljona koje su vodili u Sandžaku i Potarju tokom 1941. i 1942. godine. Bila je ranjena tokom borbi u bici za Pljevlja. Naročito se istakla 1942. godine u borbama bataljona protiv četnika na Tari i oko Mojkovca. Te iste godine sa grupom komunista odlazi na Durmitor đe radi po zadatku Partije na pružanju pomoći partijskim organizacijama na tom terenu. Kada je formirana IV proleterska crnogorska udarna brigada, Dobrila je postala borac Petog bataljona, učestvovala je u borbama za oslobođenje Bugojna, Kupresa, Imotskog, a naročito se ova mlada đevojka istakla hrabrošću u bitkama na Neretvi i Sutjesci.

Dobrila je, osim hrabrosti, pokazivala i smisao za organizovanje i u svim teškim trenucima uspijevala je da istraje i da podiže moralni duh boraca. Nakon borbi na Neretvi i Sutjesci, postavljena je za političkog komesara čete. Tu dužnost obavljala je do jeseni 1943. godine kada je otišla u Berane na političko-partijski rad.

U borbama za oslobođenje Kolašina 1943. godine je dva puta ranjena. Krajem iste godine izabrana je za člana Sreskog komiteta KPJ-a u Beranama, a kasnije postaje član inicijativnog odbora za formiranje AFŽ-a Crne Gore i Boke. Na Prvom zasjedanju ZAVNO-a Crne Gore i Boke izabrana je za vijećnicu. Na ovim dužnostima ostaje do oslobođenja zemlje. Iz rata izlazi sa činom kapetana I klase.

Poslije oslobođenja kao profesionalna politička radnica obavljala je istaknute funkcije. Bila je član Glavnog odbora AFŽ-a i članica glavnog odbora Saveza boraca, izabrana je za članicu CK KPJ-a Crne Gore, a bila je i savezna poslanica. Od 1955. godine članica je Centralnog odbora Saveza boraca Jugoslavije. Bila je pomoćnica ministra za zdravlje i socijalnu politiku i predsjednica Glavnog odbora Saveza ženskih društava Crne Gore, predsjednica Komisije za brigu o borcima i deci palih boraca pri Glavnom odboru Saveza boraca. Svoju političku aktivnost nastavila je u SUBNOR-u Crne Gore kao članica Komisije za organizaciono i političko pitanje.

Dobrila Ojdanić, nosilac je Partizanske spomenice 1941. godine i više odlikovanja. Za narodnog heroja proglašena je 10. jula 1953. godine.

Umrla je u Podgorici 1995. godine.

Ljubica POPOVIĆ

Bila je narodna heroína, revolucionarka, učesnica Narodnooslobodilačke borbe Jugoslavije.

Ljubica Popović je osnovnu školu i nižu gimnaziju učila na Cetinju i u Senti, a Trgovačku akademiju u Podgorici i Subotici. Rano se uključila u rad naprednog i revolucionarnog omladinskog pokreta. Primljena je u SKOJ 1938. godine, a godinu dana kasnije postala je član KPJ-a.

Po završetku Trgovačke akademije u rodnom kraju je sa puno žara nastavila borbu za socijalnu pravdu i bolji položaj žena. Radila je u „Studentskoj samopomoći“, a potom 1940. godine, po zadatku partije, u fabrici duvana đe je saradivala sa istaknutim borkinjama za ženska prava Jelenom Četković i Đinom Vrbicom. Organizujući štrajkove i demonstracije izborile su se za veća prava radnica i podnošljivije uslove.

U radu na terenu dolazio je do izražaja njen karakter. Hrabra, odgovorna i spremna na žrtvu, samo da se zadatak obavi. Poštujući i cijeneći njen rad drugovi su je izabrali za člana Mjesnog i Okružnog komiteta KPJ-a Podgorica, a potom za člana Pokrajinskog komiteta SKOJ-a za Crnu Goru i Sandžak.

Neiscrpne energije, učestvuje u pripremama za Trinaestojulski ustanak i u ustaničkim borbama. Za vrijeme okupacije ilegalno djeluje na okupljanju napredne omladine i njihovo slanje u partizane. Istovremeno radi na pripremanju konferencije Crnogorske narodne omladine, 30. novembra 1941. godine u Kopilju, kod Podgorice.

Tokom 1942. godine ojačao je četnički pokret u Crnoj Gori, pa se glavnina partizanskih snaga povukla. Zbog velikog iskustva i organizatorskih sposobnosti, Ljubica je dobila zadatak da ostane u ilegali, radeći u pozadini. Bez obzira na progone, hapšenja i strijeljanja koja su unijela strah kod stanovništva, Ljubica je uspjela da formira partijske ćelije u mnogim mjestima i organizuje oružane akcije ilegalaca.

Uz sve mjere opreznosti, Ljubica sa drugovima nije mogla proći neprimijećeno. Neko ih je izdao i u noći između 8. i 9. decembra 1942. godine naišli su na četničku zašedu, u selu Orahovu, Kuči. Sa Ljubicom su bili Raško Božović i Radomir Nikezić, koji je uspio da se spasi i ostavi svjedočenje o herojskoj smrti svojih drugova.

U unakrsnoj vatri Ljubica i Raško su teško ranjeni. Radomir je nekako uspio da ih prenese do jedne kolibe. Ljubici je bila smrskana noga. Previo ih je i pošao da potraži pomoć da bi se prebacili na bezbjednije mjesto. Međutim, po prijavi doušnika i krvavim tragovima na snijegu, četnici su ih otkrili. Pozvali su ih na predaju, a Ljubica i Raško su odgovorili pucnjima iz oružja, ubijajući jednog od progonitelja. Četnici su uspjeli da zapale kolibu, ponovo pozivajući na predaju. Kao odgovor čula se pjesma „Sa Lovčena kliče vile“ i dva pucnja iz pištolja. Ljubica Popović i Raško Božović izabrali su junačku, herojsku smrt. Da ne bi neprijateljima živi pali u ruke, posljednjim hicima iz pištolja oduzeli su sebi život.

Za svoje zasluge, doprinos borbi protiv fašizma, srčanost i heroizam, Ljubica Nešova Popović proglašena je za narodnog heroja 1949. godine.

Danas u Podgorici jedan vrtić nosi njeno ime.

milica VUČINIĆ

Revolucionarka, narodna heroína, učesnica Narodnooslobodilačke borbe Jugoslavije.

Milica je rasla u porodici koja se rano opredijelila za revolucionarni pokret. Njen otac Radovan, stari komita, bio je učesnik Balkanskih i Prvog svjetskog rata. Milica, koja je bila očeva ljubimica, nije nastavila školovanje poslije osnovne škole. Stariji brat Boško pred početak Drugog svjetskog rata postao je član Komunističke partije Jugoslavije. Njegovi članci i brošure o položaju seljaštva uticali su na Milicu i mlađeg brata Đordija i njihovo opredjeljenje za borbu za socijalnu pravdu i slobodu.

Čim je počeo Trinaestojulski ustanak cijela porodica se priključila borcima za oslobođenje. Stupili su u Dragovoljsku partizansku četu (selo Dragovoljci, kod Nikšića), u kojoj je Milica bila bolničarka, a Đordije politički komesar. Kada je 1942. godine formiran bataljon od 450 boraca Nikšićkog partizanskog odreda, Milica je s bratom Đordijem bila među njima. Bataljon je kao ispomoć upućen Komskom partizanskom odredu, koji se nalazio u Vasojevićima.

„Za svega nekoliko dana borbi, Bataljon, u kome su bili Milica i njen brat, uspio je da očisti od četnika, teritoriju Rovaca i Prekobrđa i izbije u Štavanj na pravcu Lijeve Rijeke. U jurišu, tokom jedne od ovih borbi, poginuo je Miličin brat Đordije. Milica je tada uzela njegov opasač, pušku i bombe i odlučila da mjesto brata nastavi dalju borbu protiv okupatora.” I nastavila je, sa poletom i srčanošću, sa bratskom ranom na srcu, koja joj je ulivala dodatnu snagu.

Sa ostalim borcima učestvovala je u bitkama tokom Treće neprijateljske ofanzive (od aprila do juna 1942. godine). Nakon toga Milica je uključena u sastav Pete proleTERSke crnogorske udarne brigade, ističući se velikom hrabrošću.

Posebno se istakla u borbama koje je brigada vodila tokom jula i avgusta 1942. godine na teritoriji Bosne. Zbog svojih zasluga i neustrašivosti postavljena je za političkog delegata voda. Kada je počela Četvrta neprijateljska ofanziva, poznata kao bitka na Neretvi, odnosno Operacija Weiss, Milica se junački borila u borbama za Konjic, Nevesinje i posebno Prozor, đe je učestvovala kao bombaš, jurišajući na neprijateljske bunkere.

Hrabro je pala, 20. marta 1943. godine u borbama protiv četnika, kod sela Šipačno u blizini Nevesinja. Tri mjeseca kasnije, u bici na Sutjesci, poginuo je i njen drugi brat Boško.

Milica je proglašena za narodnog heroja 13. jula 1953. godine.

Troje Vučinića, sestra Milica i braća Boško i Đordije, dali su svoje mlade živote za slobodu i neko bolje sutra.

Vukosava MIĆUNOVIĆ

Narodna heroína, nositeljka partizanske spomenice 1941. godine kao i više ratnih odlikovanja.

Rano se opredjeljuje za napredni radnički pokret i uz svoju braću učestvuje u pripremama Trin-aestojulskog ustanka. Kao omladinka učestvovala je u pozadinskim akcijama - nosila je hranu borcima i održavala vezu između ustaničkih odreda. U oktobru 1941. godine stupila je u organizaciju Crnogorske narodne omladine. Zajedno sa Đinom Vrbicom, članicom Pokrajinskog komiteta SKOJ-a za Crnu Goru išla je na Omladinsku konferenciju u Katunsku nahiju. Poslije bratove pogibije u bici za Pljevlja, Vukosava odmah stupa kao borac u Velestovsku partizansku četu.

Početkom 1942. godine primljena je u članstvo KPJ-a. Kao partizanski borac učestvovala je u borbama na Zagredi, nešto kasnije na Zagaraču, đe joj je poginuo i drugi brat. Posle bratove pogibije, nastavila je borbe sa Lovčenskim udarnim bataljonom. To su bile teške odstupne borbe sve do Grahova. Na Droškoricí, u toku borbi za zauzimanje četničkog utvrđenja, đe je učestvovala kao bombaš, bila je ranjena u ruku. Poslije ranjavanja nalazila se u bolnici Lovčenskog partizanskog odreda, a poslije formiranja IV crnogorske proleterske udarne brigade, 11. juna 1942. godine stupila je u Treću četú Drugog bataljona. Postaje neustrašiva u svim borbama, a u borbama na Kupresu i Bugojnu njeni podvizi zadivili su mnoge. Sama je ušla u grad i uspjela iz obruča da izvuče drugove koji su ostali iza čete. Za ovaj podvig, kao i junaštvo iskazano u prethodnim borbama Vukosava je bila pohvaljena od strane Vrhovnog komandanta Josipa Broza Tita.

Za vrijeme bitke na Neretvi, najteže borbe sa Njemcima vodili su na Vilića gumnu. Tada je njen bataljon izvršavao naređenje Vrhovnog štaba - da Njemce moraju zadržati po svaku cijenu, kako bi se spasili ranjenici u Prozoru. Bataljon je izdržao jedanaest neprijateljskih juriša i pretrpio velike gubitke. Čitava komanda Treće čete je izginula, izuzev Vukosave koja u tom teškom i tragičnom trenutku preuzima komandu nad prorijeđenom četom, na položaju je ostalo svega devet boraca, koji su uspjeli da izdrže napade neprijatelja do dolaska pojačanja.

Herojske podvige Vukice Mitrović u nenoj ratnoj biografiji opisao je književnik Čedo Vuković.

Nakon bitke na Sutjesci, Vukosava je bila članica Politodjela i rukovodilac SKOJ-a u brigadi, a potom je bila upućena u Crnu Goru, đe je određena za članicu Okružnog komiteta SKOJ-a za Cetinje. Delegirala je Prvim kongresom Ujedinjenog saveza antifašističke omladine Crne Gore u Kolašinu 1943. godine, kada je i izabrana za članicu Zemaljskog odbora. Tokom 1944. godine bila je sekretarka Okružnog komiteta SKOJ-a na Cetinju. Učestvovala je i na Drugom kongresu USAO-a Crne Gore na Cetinju, kada je izabrana za članicu Sekreterijata Zemaljskog odbora i članicu Pokrajinskog komiteta SKOJ-a za Crnu Goru.

Poslije oslobođenja zemlje, 1945. godine bila je aktivna društveno-politička radnica u Socijalističkoj Republici Crnoj Gori: bila je članica CK SK-a Crne Gore, republička i savezna poslanica, članica Izvršnog vijeća Skupštine SR CG.

Nositeljka je Partizanske spomenice 1941. godine i ostalih jugoslovenskih odlikovanja, među kojima su: Orden bratstva i jedinstva sa zlatnim vijencem i Orden zaslug za narod za zlatnom zvezdom. Za Narodnog heroja proglašena je 10. jula 1952. godine.

Joka BALETIĆ

Bila je borkinja i revolucionarka.

Iako veoma mlada, Joka Baletić se, još kao gimnazijalka na početku Drugog svjetskog rata uključila u borbu za oslobođenje. Bila je borkinja Rudinsko-trepačkog partizanskog bataljona. U četvrtom udarnom bataljonu Nikšićkog NOP odreda bila je četna bolničarka. Nakon borbe sa četnicima, na Kablenoj Glavici kod Nikšića aprila 1942. godine, zarobljena je zajedno sa svojim saborcem, komesarom čete Ljubom Čupićem. Odvedeni su u zatvor pod Bedem. Zнала je da je čeka osuda na smrt. Zato je željela da i tada pokaže prkos i hrabrost, da neprijatelja s prezirom gleda u oči. Željela je da ponosno ode u smrt, lijepo obučena. Sestra Neda Babić joj je za tu priliku poklonila crvenu haljinu i svilene čarape.

Na javnom suđenju u zgradi pozorišta u Nikšiću okupio se veliki broj građana. Kada su je uveli u salu/sudnicu, Joka je uzdignute glave ušla i sa stisnutom pesnicom uzviknula: „Smrt fašizmu!“ Sudija je naredio prisutnim stražarima da je izudaraju. Na pitanja je odgovarala odsječno i hrabro, govoreći tužiocu da laže. Mnogi od prisutnih neprijatelja bili su zadivljeni njenom hrabrošću. Italijani su htjeli da je osude na „doživotnu robiju“ jer je bila maloljetna, ali su četnici odlučili da je osude na smrt vješanjem. Kao otežavajuću okolnost uzeli su to što je puška, koju je imala kod sebe kada je uhvaćena, imala veliki broj zareza na kundaku, što su tumačili kao broj Italijana koje je ubila. To je uzeto kao dokaz da bi presuda bila oštrija, iako je puška koju je Joka nosila bila oteta od neprijatelja i ko zna ko je te zareze urezivao i šta su oni značili. Joka je na to odgovorila herojski: „Pušku sam dobila kao borac Narodnooslobodilačke vojske.“ Presudu na smrt primila je s prezrivim osmijehom. – reference dodati

Takav prezir i prkos iskazala je i kada su je povelili na vješala, 9. maja 1942. godine, istoga dana kada je strijeljan i njen saborac Ljubo Čupić. U simboličkoj bluzi crvene boje klicala je slobodi sa podignutim svezanim rukama. Nije dozvolila da joj dželat stavi omču oko vrata, već ga je nogom odgurnula govoreći: „Nijesi dostojan da mi stavljaš omču oko grla. Ja ću sama!“ - referenca

Njeno herojsko držanje na suđenju i javnom vješanju ostalo je kao primjer mladim naraštajima kako se daje život za slobodu. Joka Baletić je prva žena koja je obješena u Crnoj Gori.

Danas, jedna ulica u Nikšiću nosi njeno ime, od zaborava je čuva pomen na spomeniku pod Trebjesom. O njoj danas živi priča kao o jednoj odvažnoj, hrabroj ženi, a njena fotografija sa gubilišta postala je simbol otpora.

Tilni lahor nije mlado tijelo na vješalima pod Trebjesom. Okrećući se planinama i drugovima, njena mrtva usta kao da govore: Istražite drugovi! Ja nosim bisernu ogrlicu pobjede. Moje ruke su je same stavile, samo da mi dželat ne prilazi. Neka izdajnici vide kako crnogorska omladina za slobodu gine.

Iz knjige Zore Mijušković Logorski zapisi, Nikšić, 1982, str. 22

Jelica MAŠKOVIĆ

Narodna heroína, revolucionarka, učesnica Narodnooslobodilačke borbe Jugoslavije.

Osnovnu školu završila je u rodnom mjestu. Poslije toga nastavila je učenje u Domaćičkoj školi u Nikšiću. Pod uticajem oca Novice i strica Mijata rano se uključila u revolucionarni pokret. Njen stric Mijat je, kao student prava, pošao da se bori u Španskom građanskom ratu đe je i poginuo.

To je još više učvrstilo Jelicu da istraje u borbi za pravedniji poredak. Uoči rata primljena je u SKOJ (Savez komunističke omladine Jugoslavije). Bila je veoma agilna u radu sa mladima u pripremama za Trinaestojulski ustanak. Od prvoga dana ustanka sa čitavom porodicom uključila se u Komski partizanski odred. Zajedno sa saborcima ušla je u sastav Četvrtе proleterske crnogorske udarne brigade, kojom je komandovao Peko Dapčević. Postala je desetar i jedan od istaknutijih, neustrašivih boraca.

Po sеdočеnjima, prilikom borbe kod Bugojna, u Bosni, bila je „u grupi od 12 odabranih bombaša, čime je potvrdila mišljenje drugova u četi da je jedan od njenih najboljih boraca”. Nakon toga Jelena je postala puškomitraljezac i dobila je čin desetara.

Partizani su nastavili borbe pokušavajući da oslobode pojedina mjesta u Bosni. Nastojali su da likvidiraju ustaški garnizon u Kupresu. Prilikom prvog napada na Kupres, 11. jula 1942, koji nije dao uspjeha, Jelica je pokazala izuzetnu hrabrost. Ustaše su pokušale da opkole ranjenike i zaštitnicu. Zajedno sa svojim komandir, Jelica je rafalima pokosila prve redove i zadržavala neprijatelje, dok se bataljon nije izvukao iz opsade. O žestini borbi za Kupres govori i podatak da je

prilikom napada na ustaške položaje poginulo 8 boraca iz Jeličine desetine.

Nekoliko dana kasnije Jelica je junački završila svoj mladi život. Tokom drugog napada na Kupres, 13/14. avgusta 1942, bila je teško ranjena u nogu. Uprkos nastojanjima bolničarke Ikonije Radović da je izvuče, Jelica joj nije dozvolila, da se Radovička ne izloži smrtnoj opasnosti. Onda je Jelica Mašković Jeja, da živa ne padne u ustaške ruke, aktivirala bombu i hrabro otišla u legendu.

Proglašena je za narodnog heroja 20. decemba1951, kao jedna od najmladih iz Crne Gore.

Nadira MUMINOVIĆ-ĐURAŠKOVIĆ

Članica grupe Žene pod feredžom, borkinja za ženska prava, prava muslimanki i emancipaciju, učesnica NOB-a.

Jedna je od četiri muslimanke iz Gusinja koja je bila učesnica Narodnooslobodilačke borbe. Nadira je prva žena iz plavsko-gusinskog kraja koja je odbacila feredžu i zamijenila je partizanskom kapom s petokrakom. Bila je izuzetno hrabra žena, o čijoj plemenitosti i žrtvi se i danas priča u gusinjskom kraju. Na osnovu raspoloživih podataka saznali smo da je bila jedina muslimanka iz Crne Gore koja je zbog Informbiroa preko tri godine provela u zatvorima na Cetinju, Kotoru, logorima Sveti Grgur i Goli otok. Prije i tokom pristupanja u partizane Nadira je organizovala razne akcije, i radila na emancipaciji unutar svoje zajednice. Tokom rata se borila za bolji položaj žena i njihovu ravnopravnost, bila je otvoreno protiv običaja koje žene postavljaju u podređen položaj u odnosu na muškarce. Nadira je bila aktivistkinja ilegalne grupe “devojaka pod feredžom”, pored Nadire u toj grupi kao i u ratu učestvovala je i njena sestra Fadila. “Neka Gusinjanke budu prve” – govorile su muslimanke koje su skinule feredžu. Skidanje feredže i pristupanje partizanima bio je događaj od velikog značaja. Zbog njihovog aktivizma i njihovih ubjeđenja porodice su često bile zlostavljane i maltretirane od muslimanske milicije. Nadira je stilom i načinom života prkosila ustaljenim pravilima života. Borila se, ne samo za prava žena, nego čovjeka uopšte. Na terenu je organizovala sastanke na kojima su dogovarali razne akcije i distribuciju propagandnog materijala. Dogovarali su se kako da na najbolji način pristupaju stanovništvu kao i tretman prema izdajnicima. Tokom rata Nadira je dobrovoljno postala veza na jednom od najopasnijih terena između srezova i, kako kažu njeni saborci, teško da bi koji muškarac u tom vremenu htio i smio da se prihvati tog posla. Književnik Dušan Kostić pričao je o tome kako mu je Nadira davala podatke o kretanjima neprijateljskih jedinica i da niko nije mogao ni da pretpostavi da iza toga stoji ova hrabra žena. Njihov odlazak u partizane je dočekan sa velikim oduševljenjem i poštovanjem. To je bila svojevrsna revolucija u revoluciji.

Nadira je sa drugaricama i nakon rata obavljala vojne zadatke. Koliko su bile poštovane govore i svjedočenja da su bile štice kuda god su prolazile, a Vasojevići su znali svojim tijelima da ih štite kako ih ni geler neprijateljski ne bi pogodio dok prolaze kroz njihov kraj. Po izvještajima, Vrhovnog štaba i vojno-političkog rukovodstva Crne Gore, konstatovano je da je u Crnoj Gori u tom periodu vođena najživlja i najuspješnija gerilska aktivnost upravo u Vasojevićima.

“Nadira – žrtva dvije ljubavi”, kako je zabilježeno u dokumentarnom filmu o njoj, od 1942. godine bila je članica SKOJ-a, od 1945. godine KPJ-a. Nakon oslobođenja bila je članica OK KP-a Gusinje, delegat Osnivačkog kongresa KP Crne Gore, kandidatkinja za članicu Centralnog komiteta Narodne omladine Jugoslavije i veoma vrijedan i cijenjen akcijaš.

Milovan Đilas je kasnije u pričama u Londonu pisao o susretu s njom. “Došao sam na rijeku Ljuču, 1947. da lovim ribu prepoznali smo se pa sam je pitao: “Jesi li ti ona što je skinula feredžu?” Pozvao sam je na kafu, a ona mi je odgovorila: – Ne, Vi ćete kod mene da svratite na kafu i čašu rakije.” Niti je ona otišla s njim na kafu, niti je on došao na čašu rakije, ali su se pozdravili kao prijatelji.

Sa rezolucijom Informbiroa, 1948. godine došle su i Nadirine nevolje. “Sukob sa Informbiroom mi je veoma teško pao. Nijesam mogla da razaberem što se to zbiilo... Nijesam mogla ništa da kažem ni protiv Sovjetskog Saveza ni protiv naših. Zbog toga sam se povukla...”

Sedamdesetih godina dvadesetog vijeka Nadira se vratila u članstvo Komunističke partije Jugoslavije i nastavila da živi u svom kraju kao jedna od najuglednijih stanovnica Gusinja.

U skupu Pobjednog feljtona koji su pisali dr Banislav Kovačević i Rifat Rastoder donešena je priča o njenom traumatičnom iskustvu pod nazivom “Žrtva dvije ljubavi”, dok je 2013. godine snimljen istoimeni dokumentarac o njenom životu i radu.

Ksenija CICVARIĆ

Crnogoski “Slavuj sa Ribnice”, pjevačica i baštinarka crnogorske izvorne pjesme i narodne kulture.

Ksenija Cicvarić rođena je u Podgorici 1929. godine, od oca Radivoja Bracovića i majke Simone Zlatičanin. U Podgorici je Ksenija završila gimnaziju.

Šezdesetih godina XX vijeka, započela je pjevačku karijeru u Radio Titograd, a kasnije nastavila u Radio Beograd u ansamblu poznatog i slavnog Carevca. Imala je 27 godina kad se prijavila na audiciju Radio Titograda.

„Bila sam već udata i imala sam dvoje dece; radila sam u banci na prebrojavanju novčanica. U to vrijeme Radio Titograd je raspisao konkurs za audiciju. Prijavila sam se, jer sam željela da pjevam u horu. Bilo je to slavno vrijeme titogradskog radio hora kad je dirigent bio Marko Rivijera. Na audiciji mi je bio i Janika Balaž. Primili su me s oduševljenjem i tako je počelo moje drugo poglavlje u životu“ (Ksenija o početku karijere na Radiju Titograd).

Izazivala je pažnju svojim pjevačkim sposobnostima, bila je pouzdan prijatelj i divan kolega. Zbog svojih vrlina i talenta dobila je nadimak “Slavuj sa Ribnice”.

Život Ksenije Cicvarić nije bio lak i jednostavan. Veoma mlada doživjela je tragedije koje je liječila pjesmom. U njenom se glasu oseća dramatičnost, odmjerenost, toplina. Za Kseniju pjesma je bila život, a pjevanje je značilo živjeti.

Sa ponosom je nosila crnogorsku nošnju i pjevala crnogorske izvorne pjesme: “Mlada Jelka”, “Oj vesela veselice”, “Milica jedna u majke”, “Sejdefu majka buđaše” i druge.

Pjesmom je sačuvala veliki dio blaga crnogorske kulturne baštine.

Jedanaestog februara 1997. godine, u 72. godini života, umrla je Ksenija Cicvarić.

“Njeno ime izgovaram s velikim poštovanjem. Zaslužila je da se nje sećaju sve generacije. I dan-danas kad čujem neke njene pjesme dođe mi da zaplačem. Još se nije rodio neko ko će ovu vrstu muzike otpjevati tako dobro kao Ksenija” - Branka Šćepanović.

Ksenija VUJOVIĆ-TOŠIĆ

Prva akademska slikarka, profesorica likovne umjetnosti (Trst, 1930 – 1990, Podgorica).

Rođena je u slikarskoj porodici u Trstu. Nakon završetka rata, njena porodica se seli na Cetinje. U tom periodu intenzivira se njena ljubav prema slikarstvu.

Ksenijin otac, Savo Vujović, bio je istaknuti slikar, grafičar i karikaturista i jedan od osnivača Udruženja likovnih umjetnika Crne Gore. Po dolasku na Cetinje radio je kao profesor umjetničke škole. Na Cetinju Ksenija završava osnovnu i srednju školu. Iz ljubavi prema slikarstvu, odlučuje da upiše studije likovnih umjetnosti.

Na studije odlazi u Ljubljanu gdje završava osnovne studije na Akademiji likovnih umjetnosti 1953. godine i to u klasi akademskog slikara Franca Mihalića. Željna usavršavanja, Ksenija na istoj akademiji završava i magistarske studije 1955. godine. Akademija za slikarstvo dodijelila joj je nagradu kao najboljem studentu. Za svoj talenat dobila je i istaknutu Prešernovu nagradu (1954) sa samo 24 godine.

U Sloveniji je radila kao pripravnica za likovno vaspitanje. Nakon dvije godine, vraća se u Crnu Goru, započinje rad kao slikarka-dekoraterka u „Lovćen filmu” i asistent Antona Lukatelija. Članica Udruženja likovnih umjetnika postala je 1956. godine. U Crnoj Gori radila je kao profesorica likovne umjetnosti.

Izlagala je širom Crne Gore i Evrope, kako kroz samostalne, tako i kroz kolektivne izložbe. Njeni radovi obišli su svijet – od Francuske, Rumunije, Austrije, Danske do Turske, Egipta i mnogih drugih zemalja.

Svoj rad pretežno je bazirala na crtežima, grafici, ilustracijama i vinjetama. Slikala je pejzaž pročišćenim, svijetlim koloritom i malim brojem poteza. Ksenija se nakon udaje posvetila porodici, no ipak, nije zapostavljala ni slikanje.

Ja sam domaćica i majka, i malo vremena mi ostaje za slikarstvo. Dan brzo prođe i paletu uzimam uveče. Ponekad radim po čitavu noć. To je dokaz da iz ljubavi i samopožrtvovanjem prilazim slikarstvu. referenca

Pored slikanja, Ksenijina ljubav bila je prosvjeta. Godine 1974. dobija mjesto profesora likovne umjetnosti u Tehničkom školskom centru. Od 1958. živi i radi u Podgorici kao slobodna umjetnica. Povremeno je boravila u Italiji i Francuskoj.

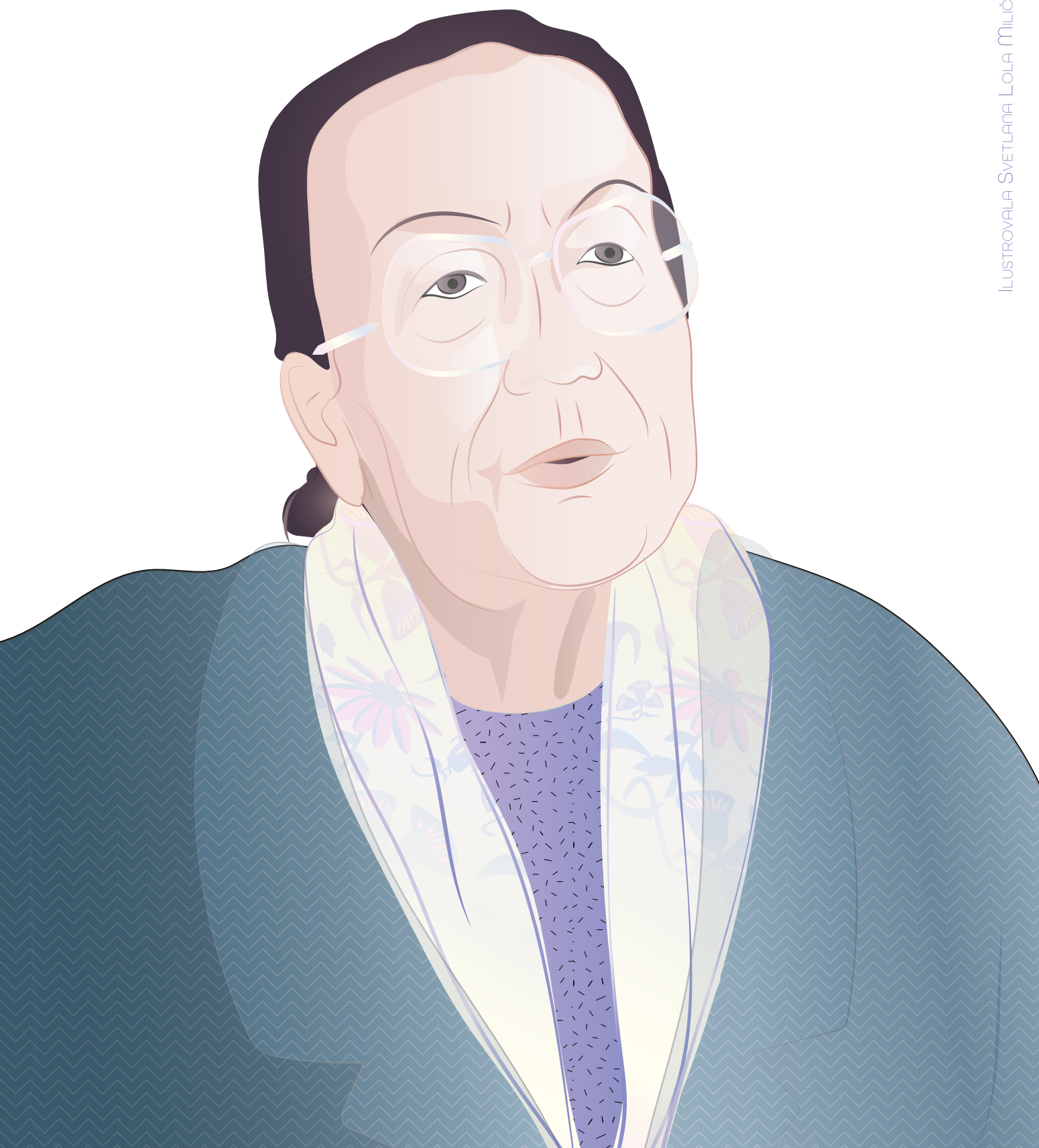
Njena poslednja retrospektivna izložba održana je 1994. godine u Podgorici.

Dobitnica je i nagrade Cetinskog salona jugoslovenske likovne umjetnosti „13. novembar“ (1967), kao i nagrade Skupštine opštine Cetinje (1974).

Ksenija je preminula u Pogorici u 69-oj godini života.

„Moj život je bio lijep, ispunjen, sve je uticalo da tako bude. I slikarstvo, i porodica i prijatelji i moji učenici, koji mi danas kad sam u penziji posebno nedostaju. Naravno, i putovanja u Pariz, Veneciju, Padovu, Njemačku, Belgiju, Dansku... Moćno da vidim slikare koje sam voljela, naročito Van Goga i Gogena. Žao mi je samo što nisam više slikala.”

<https://artmontenegro.me/art-montenegro/ksenija-vujovic-tosic-prva-zena-akademski-slikar-u-crnoj-gori>

Olga PEROVIĆ

Istoričarka umjetnosti, novinarka, likovna i pozorišna kritičarka, akademik (Podgorica, 21. oktobar 1932 – 25. februar 2017, Podgorica).

U Nikšiću završava osnovnu školu i gimnaziju. Još prije studija oprobala se u novinarstvu. Radila je u „Omladinskom pokretu“ kao novinarka i u Radiju Titograd kao urednica za kulturu. Ljubav prema umjetnosti i kulturi vodi je na studije u Beograd 1953. godine. Tada upisuje Filozofski fakultet – studije istorije umjetnosti.

Sa studija se vraća u Podgoricu i nastavlja novinarsku karijeru u listu „Pobjeda“ i to kao urednica kulturne rubrike. Bila je urednica lista „Komunist“ za Crnu Goru, a kasnije i urednica časopisa „Stvaranje“, „Susreti“, „Praksa“. Bila je članica redakcije i savjeta lista „Ovdje“. Jedno vrijeme radila je u Uredu za informacije Crne Gore, bila članica Izvršnog vijeća Crne Gore i predsjednika Republičkog komiteta za informisanje, članica Predsjedništva SRCG u periodu 1986-1990. Bila je i članica Upravnog odbora Fonda za unapređenje likovne umjetnosti „Moše Pijade“, urednica „Likovne enciklopedije Crne Gore“, urednica i saradnica brojnih časopisa, organizacija i institucija širom regiona.

Urednica je i nekoliko televizijskih emisija koje su posvećene likovnim stvaraocima o Lubardi, Dadu Đuriću, Luki Tomanoviću, Milošu Vuškoviću, Filu i dr. Sarađivala je na stalnim postavkama Nacionalne galerije na Cetinju i bila koautorka niza značajnih izložbi crnogorske i jugoslovenske umjetnosti, a mnoge izložbe de je bila selektorka i autorka predstavljene su širom Evrope kao što su: Umjetnost na tlu Crne Gore od praistorije do danas; Pola vijeka crnogorske umjetnosti; Crnogorska umjetnost 1945-1970; Recentna crnogorska umjetnost i dr.

Autorka je knjiga „Ogledi i kritike“, „Likovna hronika“, kao i nekoliko monografija o istaknutim likovnim stvaraocima o Vuku Radoviću, Aleksandru Prijiću, Živku Đuroviću i Petru Lubardi kao i monografskog kataloga Likovna umjetnost Crne Gore 1946-1968. Autorka više stotina likovnih i pozorišnih kritika.

Bila je počasna članica *Udruženja likovnih umjetnika Crne Gore*, članica Matice crnogorske, Crnogorskog PEN centra, Međunarodnog udruženja likovnih kritičara AICA i članica Nacionalnog savjeta za kulturu. Postala je prva žena članica Crnogorske akademije nauke i umjetnosti, i to kao vanredna članica 2000. godine, a redovna članica 2008. godine.

Za svoju izuzetnu stručnost i erudiciju, Olga Perović dobila je nekoliko nagrada i priznanja: Nagradu oslobođenja Titograda, Medalje rada, Ordena rada sa zlatnim vijencem, Ordena Republike sa srebrnim zracima, Ordena zasluga za narod sa srebrnim zracima.

Jelena Manja RADULOVIĆ-VULIĆ

Muzikološkinja, osnivačica i redovni profesor Muzičke akademije na Cetinju, vanredni član Crnogorske akademije nauka i umjetnosti.

Svoje rano djetinstvo provela je na Cetinju, đe je završila osnovnu i nižu muzičku školu, kao i gimnaziju. Srednju muzičku školu završila je (vanredno) u Titogradu. Diplomirala je na Filološkom fakultetu u Beogradu (Katedra za francuski jezik i književnost) 1961. godine, kao i na Muzičkoj akademiji, takođe u Beogradu. Kao stipendist Francuske vlade usavršavala je klavir u Parizu u klasi prof. Vladimira Perlemutera, a srednjovjekovnu muziku na Muzikološkom institutu pri Sorboni. U Parizu je nastupala kao pijanista u sali Cortot, u Jugoslovenskom kulturnom centru i u dvorani Alijanse France-Yugoslavie.

Po povratku iz Pariza bila je urednik muzičkog programa Radio Titograda (1967–1974). Za ciklus od deset emisija o Frederiku Šopenu dobila je nagradu “19. decembar”. Radila je kao honorarni profesor u srednjoj muzičkoj školi, baveći se muzičkom kritikom i publicistikom. Jedna je od osnivačica organizacije Muzičke omladine Crne Gore (1972).

Godine 1974. osniva i osmišljava muzički program Televizije Titograd i tako postaje njena prva muzička urednica. Za emisiju “Tragom jedne pjesnikinje” (Vagner – Matilda Vesendonk) dobija prvu nagradu na takmičenju jugoslovenskih TV centara na Bledu. Njenu emisiju sa francuskim violončelistom Andre Navarom iz 1979. godine, preuzela je ORTF, kao i nekoliko drugih evropskih tv kuća. Povremeno je nastupala kao solista ili klavirski saradnik.

Godine 1980. postaje jedan je od osnivača Muzičke akademije u Titogradu i njena dugogodišnja dekanica, na kojoj prvo u zvanju vanrednog, a od 1988. godine u zvanju redovnog profesora vodi predmete Muzički oblici i Istorija muzike. U to vrijeme samostalno realizuje više različitih projekata, među kojima je i projekat za japanski JEC-Fond, vrednovan 1973. godina na jedanaest miliona japanskih jena, čime je kompletirana oprema Muzičke akademije. Godine 1986. imenovana je za predsjednicu Odbora za muzičku umjetnost CANU, a od 1998. godine postaje šefica tada osnovane Katedre za postdiplomski studij na Muzičkoj akademiji koja od 1996. godine djeluje na Cetinju.

Autorka je oko sedamdeset jedinica u Leksikonu jugoslovenske muzike (JLZ, 1983), više jedinica u Enciklopediji Jugoslavije (JLZ, 1984), kao i recenzija i predgovora za knjige, udžbenike, leksikone i fono edicije. Učestvovala je na brojnim simpozijumima i naučnim skupovima. U jugoslovenskom časopisu “Zvuk”, u “Glasniku” Odjeljenja umjetnosti CANU ili “Godišnjaku” CANU, zbornicima sa naučnih skupova, reviji “Ovdje”, časopisima “Fragment”, “Ars”, “Gest” ili u dnevnoj štampi objavila je više od dvjesto studija, eseja, prikaza, kao i tekstova iz oblasti muzičke kritike i esejistike. Njen do sada najznačajniji rad jeste dvotomna studija Drevne muzičke kulture Crne Gore – izdanje Univerziteta Crne Gore i Muzičke akademije na Cetinju (Cetinje 2002). Knjiga Muzička kultura Crne Gore: XIII–XVIII vijek, kao treći tom, objavljen je posthumno u izdanju CANU 2009. godine.

Dobitnica je nagrade Oktoih (1974), Povelje Saveza udruženja muzičkih pedagoga Jugoslavije (1984), Plakete Univerziteta Crne Gore (1994), Trinaestojulske nagrade (1981) i dr.

Bila je predsjednica Zajednice jugoslovenskih muzičkih akademija, Saveza udruženja muzičkih umjetnika Jugoslavije, Udruženja muzičkih pedagoga Crne Gore, Udruženja muzičkih umjetnika Crne Gore, članica je Matice crnogorske, Crnogorskog PEN-centra, kao i počasna članica Saveza udruženja muzičkih pedagoga Jugoslavije, Crnogorskog narodnog pozorišta i dr. Za vanrednog člana Crnogorske akademije nauka i umjetnosti izabrana je 12. decembra 2003. godine.

Za njenoga života značajno je obogaćen muzički život Crne Gore, obogaćena muzička scena. Odgojila je sve dosadašnje generacije studenata od kojih su mnogi postali veoma poznata imena u svojim strukama u zemlji i svijetu. Crna Gora je značajno obogaćena njenim istraživanjem veoma starih spisa iz XI i XII vijeka, nastalih u tadašnjem Kotoru.

Dragica DAVIDOVIĆ-TOMAS

Prvakinja Crnogorskog narodnog pozorišta, jugoslovenska i crnogorska filmska i pozorišna glumica, zaslužni kulturni stvaralac, dobitnica najvišeg državnog priznanja Trinaestojulske nagrade i brojnih drugih nagrada i priznanja (Peć, 26. jun 1936 – Podgorica, 29. april 2015).

Jedna od najpoznatijih crnogorskih filmskih i pozorišnih glumica, obilježila je svojim radom razvoj crnogorske poslijeratne pozorišne i filmske scene. Isticala je da njen uspjeh ne bi bio moguć bez podrške porodice. Za Dragicu Tomas, njena majka, koja je sa trideset godina ostala udovica sa šestoro male dece, bila je heroína. Smatrala je i u svakoj prilici isticala da je od presudnog značaja vaspitanje i nauk koji dijete ponese sa sobom iz sopstvene porodice i od svoje majke.

Dragica je sa svojim sestrama i bratom proživjela jako teško i traumatično detinstvo, a zbog tog iskustva njena zahvalnost i divljenje ka majci je uvijek s ponosom isticala i odavala joj priznanje kako je bez pomoći i novca uspjela da ih sve odgoji i školuje sama, samo svojim umijećem i svojom snalažljivošću.

Svoju prvu pozorišnu ulogu odigrala je 1955. godine, sa svojih devetnaest godina, tokom prve godine studija glume u Novom Sadu.

Dragica Tomas je 1968. godine sa trideset dvije godine dobila najveće državno priznanje za svoj rad, Trinaestojulsku nagradu. Prva je crnogorska dobitnica Sterijine nagrade na 20. Sterijinom pozorju (1975) za izvanredno tumačenje lika Jovane u predstavi "Ognjište" Blagote Erakovića, za istu predstavu dobila je i nagradu publike, a za ovu nagradu je uvijek sa ponosom isticala jer je to prva nagrada nakon dvadeset godina postojanja koja je pripala Crnoj Gori. Za svoj rad nagrađivana je nagradom grada Kotora, dobitnica je nagrade za životno djelo „Pavle Donović“, priznanja Udruženja dramskih umjetnika Crne Gore za životno djelo (1999). Postala je počasni član Crnogorskog narodnog pozorišta 1999. godine. Jedini je član CNP-a kome je pripala nagrada za životno djelo za naročite zasluge Sterijinog pozorja (2000), stekla je status Istaknuti kulturni stvaralac Crne Gore, dobila nagradu za doprinos pozorišnom stvaralaštvu „Veljko Mandić“ (2011) kao i Veliku nagradu CNP-a (2012).

Kako je često s ljubavlju i poštovanjem govorila o svojoj majci, tako je ponosno i s puno ljubavi govorila i o suprugu, crnogorskom glumcu Petru Tomasu. On je bio njen najveći prijatelj i najveća ljubav. Njihov zajednički život obilježilo je razumijevanje i beskrajna privrženost. Dragica je često u intervjuima isticala da je njegova iskrenost i objektivnost najveće blago koje joj je omogućilo da je ne ponesu laskavost i komplimenti nego da uvijek pristupa svom poslu jednako bez obzira na slavu koju je stekla u velikoj Jugoslaviji. Petar, rođeni Kotoranin gospodskih manira, bio je i njen najveći kritičar i čovjek čije je mišljenje izuzetno cijenila.

Dragica Tomas bila je i članica žirija brojnih festivala u Sarajevu, Beogradu, Zagrebu, Nišu, te širom Crne Gore. Tadašnja javnost smatrala je jednom od najvećih glumica crnogorskog pozorišta. Bila je i poslanica u Skupštini Crne Gore u trajanju jednog mandata.

Tumačila je likove crnogorskih žena – majki, sestara, supruga, a upravo te uloge plasirale su je u sami vrh glumačkih dometa crnogorske drame. Često je isticala da nije istina da se Crnogorci loše odnose prema svojim ženama i da ima mnogo Crnogorki kojima ni jedan muškarac ni po obrazovanju ni karakteru ne može da parira.

Noseći tugu, jedna od najzaslužnijih dramskih umjetnica u poslijeratnom crnogorskom teatru, do posljednjeg dana igrala je u aktuelnim predstavama koje su se nalazile na repertoaru Crnogorskog narodnog pozorišta.

Svetlana Kana RADEVIĆ

Prva arhitektica u Crnoj Gori, jedna od najznačajnijih arhitektica u Jugoslaviji, svjetski priznata ekspertkinja u svojoj oblasti, jedna od osnivačica i prva žena izabrana za redovnog člana DANU-a).

Kana je svoje osnovno obrazovanje stekla na Cetinju, nakon čega upisuje podgoričku Gimnaziju. Još u djetinjstvu pokazala je interesovanje za arhitekturu, pa su i dječje igre bile svojevrsne arhitektonske građevine.

Kreativnost dječje igre na Cetinju profesionalno je odredilo, te nakon svršene podgoričke gimnazije upisuje studije arhitekture i istorije umjetnosti u Beogradu. Njen talenat i trud su prepoznati, a za dalje usavršavanje dobila je Fulbrajtovu stipendiju. Magistarske studije završava na Univerzitetu u Pensilvaniji u klasi svjetski poznatog arhitekta Luisa Kana.

Iako se stručno usavršavala i Parizu, Moskvi i Tokiju u ateljeu čuvenog japanskog arhitekta Kišo Kurokave, Svetlana Kana Radević je svoj život i rad najviše vezala za Crnu Goru, posebno Titograd – Podgoricu. Za sobom je ostavila izuzetno značajna djela, a njena inovativnost u arhitekturi i karakterističan stil privukli su pažnju i svjetskim stručnjacima i ljubiteljima arhitekture.

Sa samo 27 godina osvojila je prvo mjesto na konkursu za izgradnju hotela na obali Morače. Hotel Podgorica, otvoren zvanično na Dan državnosti Crne Gore – 13. jula 1967. godine, smatra se jednim od Kaninih najznačajnijih djela. Hotel je postao i znak prepoznatljivosti tadašnjeg Titograda, a današnje Podgorice. Ovaj objekat je privukao pažnju domaće i svjetske javnosti i Kanu pozicionirao u vrh savremenih stručnjaka arhitekture. Projektovala i sljedeće objekte: Autobusku stanicu u Podgorici (1968), Spomen-kompleks na Barutani (1980), Hotel Zlatibor u Užicama (1981), Dječji vrtić na Cetinju (1988) i mnoge druge objekte u Crnoj Gori i regionu. Nekoliko projekata uradila je u saradnji sa svojom sestrom, takođe arhitekticom, Ljiljanom Radević, školovanoj na arhitektonskom fakultetu u Ljubljani. Njihovo zajedničko djelo “Poslovni Centar Kuševac”, takođe predstavlja jedan od simbola “nove” Podgorice.

Bila je prva potpredsjednica Matice crnogorske, redovna članica Dukljanske akademije nauka i umjetnosti, članica crnogorskog PEN centra, inostrana članica Ruske akademije za arhitekturu i građevinske nauke, članica UNESCO-a. Za svoj rad dobila je nekoliko prestižnih priznanja – Borbinu nagradu za arhitekturu (1968) i to kao jedina žena i najmlađa dobitnica ove nagrade; zatim Trinaestojulsku nagradu (1968) i Nagradu oslobođenja Podgorice (1992). Kanu Radević njeni savremenici i prijatelji pamte kao veliku entuzijastkinju, izuzetno dobru i požrtvovanu ženu i empatu, duboko kulturno i identitetski osviješćenu intelektualku i stvaraočicu. O svemu tome govore njena djela i angažman u društvu.

Radovi Kane Radević predstavljeni su u okviru čuvene izložbe “Toward a Concrete Utopia” (Ka betonskoj utopiji) Arhitektura u Jugoslaviji, 1948-1980, održanoj u Njujorškom muzeju MoMA 2018-2019. Jedan njen rad je postao sastavni dio MoMA kolekcije. Godine 2021, pregled Kaninog stvaralaštva bio je predstavljen na Venecijanskom bijenalu, a ovu postavku nakon Venecije imala je priliku da vidi i crnogorska publika u Muzeju grada Podgorice.

Nisam za spomenik koji se doživljava u jednom trenutku intenzivnih emocija, u bolu, u patnji, već za trajno iskustvo, za oslobođenje svjetlosti i dostojanstva, za osjećaj da život trijumfuje nad smrću.

Cetinje, 21. novembar 1937 – Podgorica, 8. novembar 2000.

Darinka MATIĆ MAROVIĆ

Prva žena koja je postala profesionalna dirigentkinja, prva žena rektorka Univerziteta umetnosti u Beogradu.

Darinka Matić Marović, iako rođena u Herceg Novom, odrastala je i do kraja života ostala vezana za Kotor, odakle potiču njeni roditelji. Njen otac, profesionalni vojnik je nestao u Drugom svjetskom ratu, pa je na majku pao sav teret podizanja, vaspitavanja i školovanja dvoje dece – Darinke i njenog brata Stevana.

Darinka je još u detinjstvu iskazala interesovanje i talenat za muziku. Tako je majka šalje na privatne časove klavira, a zatim i u Nižu muzičku školu u Kotoru. Darinkin talenat je ubrzo i prepoznat pa ona nastupa sa džez orkestrom Boke kotorske sa samo 13 godina.

Bila je izuzetno nadarena ne samo za muziku, već i sport. Bavila se gimnastikom, veslanjem, streljaštvom, te plivanjem. U plivanju se pokazala izuzetno dobro, pa je bila i prvakinja Crne Gore za svoj uzrast u ovoj disciplini. Prvakinja za svoj uzrast bila je i u gimnastici i gađanju iz puške. Iako u teškoj materijalnoj situaciji, Darinkina majka je naročito brinula o tome da njena deca dobiju valjano obrazovanje. Osnovnu školu i gimnaziju završila je u Kotoru.

Darinka upisuje studije na Fakultetu muzičke umetnosti u Beogradu. Muzičke studije na nastavnom odsjeku završila je 1959. godine, a potom završava i odsjek dirigovanje. Još kao student radila je kao saradnik u baletskoj školi “Lujko Davičo”, a igrala je i folklor u društvu “Branko Krsmanović”. Nakon studija, jedno vrijeme radila je u muzičkoj školi i na Fakultetu muzičke umetnosti. Već na početku svoje karijere Darinka je bila čudo tadašnje Jugoslavije. Često je isticala kako je studirati dirigovanje, za ženu, u to vrijeme bilo nezamislivo. Čak je i njen profesor Vuk Dragović govorio: “Daro, šteta što nijesi muško”, zato što je do tada bila privilegija da muškarci budu dirigenti.

Na inicijativu svog profesora, Vojislava Ilića, osnovali su ženski akademski hor pod nazivom “Kolegijum muzikum”. Ovaj hor činile su studentkinje Fakulteta muzičke umetnosti u Beogradu, a Darinka je bila dirigentkinja. Ovaj hor vodila je do kraja svog života, a svoj život posvetila je podučavanju mladih ljudi i dirigovanju.

Bila je prva žena koja je dirigovala različitim orkestrima i filharmonijama, na različitim svjetskim mjestima – od Amerike i Kanade do Grčke, Austrije, Engleske. Sarađivala je sa svjetski poznatim imenima poput Zubin Mehta i Enrio Morikone. Bila je i prva žena koja je obavljala funkciju dekanice Fakulteta muzičke umetnosti u Beogradu. Osim toga, Darinka je i prva žena rektorka Univerziteta umetnosti u Beogradu i to u šest mandata. Do kraja života ostala je vezana za Boku Kotorsku i njen Kotor, aktivno je učestvovala u osnivanju muzičke akademije u Titogradu 1980. godine na kojoj je bila angažovana punih trideset godina kao profesorica Horskog dirigovanja i Dirigovanja. Dala je ključni doprinos svim značajnim muzičkim projektima u Crnoj Gori, vodila je simfonijski orkestar RTV Crne Gore na danima kulture Crne Gore u Rusiji, vodila je međunarodne ljetnje škole za gudače u Baru i Kotoru koje su organizovane sa Muzičkom akademijom i festivalima Kotor art i Barski ljetopis. Gotovo je nemoguće pobrojati sve umjetničke, stručne i društvene nagrade i priznanja koje je dobila. Među najznačajnijim nagradama su: Trinaestojulska nagrada, Orden rada sa srebrnim vijencem, Sedmojulska nagrada, Vukova nagrada i mnoge druge. Bila je dobitnica počasnog doktorata Univerziteta Crne Gore.

Međunarodni festival KotorArt i manifestacija Don Brankovi dani muzike 2021. Godine uspostavili su nagradu “Darinka Matić Marović”. Ova nagrada dodjeljuje se umjetnicima i umjetnicama koji su dali poseban doprinos muzičkoj umjetnosti.

Rad Darinke Matić Marović svjedoči o velikoj umjetnici i izuzetnoj pedagogici kao i o ličnosti visoke etike koja je uvijek bila duboko vezana i odana svom zavičaju: “Moj život je muzika. Za mene je muzika i hujanje košave, ritam kiše, šum talasa u mojoj Boki, pa čak i rad motora na čamcu ili u automobilu, a o pesmi ptica da ne govorim...”

Herceg Novi, 6. februar 1937 – Beograd, 15. jul 2020.

Zagorka GOLUBIN MIKIĆ Melanija Meke ANDRIĆ ERDEVIČKI Tia ČAMDŽIĆ DOŽIĆ Natalija BAJKOVIĆ

Ženski plivački tim Jadrana je u Jugoslaviji pozicionirao Crnu Goru visoko na ljestvici uspješnih sportista, plivača i plivačica. Krajem pedestih godina dvadesetog vijeka, u Jadranu je formirana odlična plivačka ekipa, koja je na Prvenstvu Jugoslavije u Splitu 1958. godine osvojila 3. mjesto.

Istorijski uspjeh postignut je u Sloveniji 1959. godine kada je održano Državno prvenstvo u plivanju. Tada je Jadran na Kranju osvojio šampionsku titulu, kao prvi klub iz Crne Gore kome je to pošlo za rukom.

Melanija Meke Erdevički Andrić, Tinda Mađar, Tia Čamdžić, Ljiljana Stanišić Zloković, Natalija Bajković Vukotić, Zagorka Golubin Mikić, Slobodanka Bobe Klisura Vukčević, Mirjana Samardžić, Biljana Katurić Tušup i Natalija Vulić ispisale su tada stranice istorije crnogorskog plivanja.

Najsajnije su bile Tia, Natalija, Zagorka, Melanija i Ljiljana, koje su Jadranu tada donijele pet zlatnih medalja i rekord države u mješovitoj štafeti, što je na koncu takmičenja i odlučilo ko će biti šampion. Njihov rekord dugo niko nije mogao da obori.

U to vrijeme ostale republike su imale zatvorene bazene i bolje uslove za treninge. U Herceg Novom to nije bio slučaj i preko zime su vodile profesionalno isplanirane, ozbiljne i jake treninge pod rukovodstvom iskusnog stručnjaka Ivana Ivce Zuberu, a prema riječima plivačica ta ozbiljnost im je pomogla da i one treninzima pristupe ozbiljno i zahvaljujući takvom pristupu postigle su najveće uspjehe kako u crnogorskom tako i u jugoslovenskom plivačkom sportu.

Tada su uvedeni obavezni ljekarski pregledi, vitamini, planski i ozbiljni treninzi preko zime, a preko ljeta plivačice su izvodile jako naporene treninge ujutru i uveče od 7 do 10 h.

Tia Dožić (Čamdžić) je 1959. godine imala svega 15 godina, kada je u Sloveniji osvojila titulu najbrže jugoslovenske plivačice. Naredne godine Tia je izabrana za najboljeg sportistu Crne Gore zbog sjajnog vremena i rekorda Jugoslavije na 100 metara delfin stilom, a prema tadašnjim svjetskim plivačkim zapisima bila je među prvih osam u svijetu.

Njihov doček u Herceg Novom bio je veličanstven – sugrađani su ih nosili na rukama kao izraz sreće i zadovoljstva zbog donešene titule.

Maja PERFILJEVA

Pjesnikinja, slikarka, profesorica književnosti, tekstopisac ().

Maja je rođena u braku između Crnogorke iz Tivta i ruskog emigranta sa dalekog istoka Rusije, koji je preko Kine – Šangaja doplovio u Jadransko more. Njen otac je postao član elitne pomorske akademije u Dubrovniku, odakle je kao mlad kadet uplovio u Tivat, đe je upoznao svoju buduću ženu. Vjenčali su se 1939. Godine, a u braku su dobili tri ćerke Asju, Maju i Danicu. Majina majka je poticala iz ugledne Tivćanske porodice, tadašnjeg gradonačelnika Tivta. U Tivtu je provela rano detinjstvo, početkom i tokom Drugog svjetskog rata porodica po prekomandi počinje da se seli, prvo u Dubrovnik, jer je njen otac tamo službeno raspoređen. U Dubrovniku i Splitu Maja završava osnovnu i srednju školu. No, zavičaj joj je zauvijek ostao u srcu.

Tome svjedoči i činjenica da je sa 10 godina napisala svoju prvu pjesmu i to posvećenu Boki Kotor-skoj. Sa 16 godina objavila je prvi put pjesmu u nekom časopisu. Bio je to časopis „Polet“, a pjesma ljubavnog karaktera.

Ljubav prema pisanju i književnosti izrazila se i u želji da studira književnost. Nakon studija, jedno vrijeme radila je kao profesorica hrvatskog jezika i književnosti. Sve vrijeme pisala je pjesme.

Na Splitskom festivalu 1966. godine pobjeđuje sa pjesmom „Bokeljska noć“ u muzičkom izvođenju Vice Vukova. Ova pjesma obilježila je i njenu karijeru, te postala nezvanična himna istoimene manifestacije koja se održava u Boki Kotor-skoj. Pisala je tekstove za brojne muzičare na prostoru bivše Jugoslavije i Engleske.

Prekretnicu u njenoj karijeri čini susret sa sarajevskom muzičkom grupom „Indexi“ na čijem je koncertu čitala svoje pjesme. Saradnju sa grupom nastavila je kroz angažman tekstopisca. Tako Maja Perfiljeva postaje zaslužna za tekstove nekih od najvećih hitova na prostoru bivše Jugoslavije, a u izvođenju grupe „Indeksi“. Riječ je o tekstovima za pjesme „Da sam ja netko“, „Sanjam“, „Hej ti“, „Bila si ti, bila je ljubav“... Osim za Indexe, Maja je pisala i za Jospiu Lisac, Duška Lokina, Borisa Novkovića, Miša Kovača, Marinu Perazic, Gabi Novak, The Shadows...

Maja Perfiljeva autorka je i nekoliko zbirki poezije koje su promovisane širom Crne Gore i Hrvatske. Bavila se slikanjem, naročito na svili, a imala je i nekoliko izložbi. Rado se vraćala Crnoj Gori u kojoj je provodila i po pola godine, a Boka Kotor-ska i njen zavičaj zauvijek su joj ostali neiscrpan izvor inspiracije.

Rođena sam u Tivtu, u Boki Kotor-skoj, gdje sam provela najranije djetinjstvo i tako postala neraskidivo vezana uz taj tajanstveno lijep kraj. Zavičaju sam posvetila više pjesama, a najpoznatija je postala pjesma Bokeljska noć.“
<https://ruskaljetopis.hr/info.php?c=16&id=192>

Tivat, 1. maj 1941 – 8. jul 2019, Zagreb

Borka PAVIĆEVIĆ

Dramaturškinja, kolumnistkinja i kulturna aktivistkinja, direktorica Beogradskog dramskog pozorišta, osnivačica Centra za kulturnu dekontaminaciju.

Rođena je u Kotoru od oca Vuka Pavićevića, prof. etike i akademika CANU-a i majke Sonje, nastavnice iz Kotora. Otac Vuko radio je u Načelstvu prosvete Crne Gore gdje je, između ostalih aktivnosti, išao i u inspekciju po crnogorskim školama. Prilikom jednog obilasku kotorskih škola upoznao je učiteljicu Sonju s kojom se kasnije oženio. Kako Borka navodi u intervjuima, njena majka je poslije udaje prestala da radi, jer njen otac nije htio da se priča da ju je on preko veze zaposlio. Tako je nekad bilo, ljudi su držali do principa. Borka je odrastala u kući na Trgu, u kojoj je za vrijeme Drugog svjetskog rata bila napravljena apoteka.

Govorila je da je u Kotoru, gradu u kom je provela mnoga ljeta, kao djevojčica trčala mulom kad god bi ugledala prugu, kako su onda zvali brod. Kasnije je njim često putovala do Rijeke, đe je njen otac kupio kuću u čuvenoj Umjetničkoj koloniji.

Tada su brodovi dobijali imena po Aleksi Šantiću, Vladimiru Nazoru, Njegošu, sad umesto njih morem plove kruzeri. Nedostaju mi oni dani, starice u crnini koje sjede na kućnim pragovima i pletu, a mi deca koliko god puta da prodemo pored njih uredno ih pozdravimo.

Kao studentkinja uključila se u Beogradu u čuvene studentske demonstracije 1968. i to kao jedini "maoista". Uzela je aktivno učešće u demonstracijama zbog kojih je imala i nesporazum s ocem. On je smatrao da studenti svojim zahtjevima usporavaju ekonomske reforme. Da je bio u pravu, kao i za neke druge stvari, shvatila je mnogo kasnije. Diplomirala je dramaturgiju na beogradskoj Akademiji za pozorište, film, radio i televiziju 1971. godine.

Radila je u različitim pozorištima i bila radno angažovana na prostoru cijele bivše Jugoslavije – od Beograda, Splita, Skoplja, do Zenice i Ljubljane. Osnovala je nekoliko teatar, bila umjetnička direktorica Beogradskog narodnog pozorišta. Osnovala je Centar za kulturnu dekontaminaciju u Beogradu đe je obavljala direktorsko mjesto sve do smrti. Pokrenula je festival "Mirdita, dobar dan" koji u fokus stavlja albanske stvaraoce i umjetnike i njihova gostovanja u Beogradu.

Bila je učesnica Civilnog pokreta otpora i aktivno se zalagala za antiratne principe. Učestvovala je u svim antiratnim demonstracijama 1991. godine i akcijama u Beogradu i drugim jugoslovenskim gradovima, u saradnji s jugoslovenskim organizacijama koje su se zalagale za demokratizaciju i razvoj civilnog društva u Srbiji i regionu. Bila je i članica Udruženja slobodnih intelektualaca od osnivanja. Pisala je i objavljivala kolumne. Autorka je tri zbirke eseja i dobitnica više nagrada i priznanja, među kojima je i nagrada Evropske kulturne fondacije "Ruts" 2009. godine. Dobitnica je nagrade Hirošima fondacije za mir i kulturu (2004). Nosilac je Ordena legije časti Republike Francuske (2002).

U Ateljeu 212, u dramaturškom odjeljenju, radila je 10 godina (1970–1981), i u BITEF-u 20 godina. Dramaturškinja u pozorištima u Zenici, Splitu, Skoplju, Ljubljani, Subotici i Beogradu (1978–1991).

Osnivačica teatra Nova osećajnost u staroj beogradskoj Pivari (1981). Učesnica pokreta KPGT (Kazalište, pozorište, gledalište, teatar, 1984–1991.). Umjetnička direktorica Beogradskog dramskog pozorišta do 1993. godine. Osnivačica i direktorka Centra za kulturnu dekontaminaciju u Beogradu (od 1994. godine). Kolumnistkinja u časopisu "Susret", u nedeljniku "Vreme" od njegovog osnivanja, i u dnevnom listu "Danas". Objavila je tri zbirke eseja: „Na eks – Postdejtonska moda” (Novi Pazar, 1998), „Moda” (Beograd, 1994) i „Glava u torbi” (Beograd, 2017) – kao i tekstove u mnogobrojnim časopisima, zbornicima, dnevnim i nedeljnim novinama.

Za Kotor je vežu i uspomene na prve igranke na koje je počela da izlazi sa 13. godina. Borka je pričala, kako joj je otac za to vrijeme imao neobične liberalne vaspitne mjere, govorio je majci da mi ništa ne brani jer će mi se tako sve prije smučiti. Uslov je bio da moj mladi brat i ja moramo biti dobri đaci.

Izuzetne žene kroz crnogorsku povijest

Često se mjesto i uloga žene u razvoju crnogorskog društva površno posmatraju. Uz preuzimanje stereotipa o patrijarhalnome društvu, greške dolaze i otuda što se o nekim pojavama sudi iz današnje vizure, bez uzimanja u obzir konteksta vremena. Ponekad se za tumačenje pojedinih ličnosti uzimaju njihove predstave iz narodnog ili književnog stvaralaštva, a ne fakta i dokumenta. Često se na osnovu toga izvlače zaključci o ponižavajućem mjestu žene u crnogorskoj porodici i nepoštovanju od strane muškog roda. Čini se da je to velika zabluda, da su to jednosmjerni i krajnje nekritički stavovi. Pogotovu što smatramo da su žene bolji dio našeg društva.

Kada govorimo o pogrešnim percepcijama, da se ukratko osvrnemo na termin čoek-žena. Neka novija gledišta, u skladu sa savremenim tokovima i pogledima na ravnopravnost polova, neopravdano smatraju da je riječ u uniženju ženskog roda, jer se ističe da su samo rijetke vrijedne poštovanja. Pogrešno, jer u suštini tu nije riječ o muško – ženskim odnosima. Riječ je o etičkoj kategoriji, specifičnoj za crnogorsko društvo, a to je riječ „čojstvo“, koja uz „slobodarstvo“ čini jednu od okosnica crnogorskog identiteta. Možda sintagma nije baš najsrećnije izabrana, ali zasad nema bolje. Biti „čovjek“ je vrhunska kategorija i ne vezuje se za pol, već za odlike ljudskosti, moralnosti i uzvišenosti.

Surovost životnih prilika i istorijskih okolnosti nijesu ostavljali ni prostora ni vremena za javnu manifestaciju tananijih osećanja. Zbog toga je žena bila u muškoj sjenci. Međutim, na drugoj strani postojala je utemeljena svijest o značaju žene kao stuba kuće. Nije čudo što je u Crnoj Gori posebno mjesto imao kult majke, možda najbolje izražen kada je Ivan Crnojević podigao 1484. godine crkvu, tj. Cetinjski manastir na Cetinju, čime faktički počinje samostalnost Crnogorske pravoslavne crkve. Gospodar Ivan je crkvu podigao po uzoru na katoličku crkvu Svete Bogorodice, u kojoj je bio našao utočište u Italiji.

Problem je što se u Crnoj Gori ne njeguje kultura sećanja na pravi način, pa su zato mnoge istorijske ličnosti i događaji, bez obzira da li je riječ o ženama ili muškarcima, ostali bez adekvatnog valorizovanja i priznanja. Knjiga „Žene Crne Gore“ predstavlja svojevrсни priručnik, koji nam sublimisano daje pregled milenijumske vertikale ženske duhovnosti u Crnoj Gori. Ode se nalaze primjeri ljubavi i ljepote, otmenosti, moralnog integriteta i iskonske ratničke snage žena, koje služe za pouku i poduku. Kada se pogleda ovaj autorski izbor i kratke biografije važnih žena iz crnogorske povjesnice, mogu se uočiti neke zanimljivosti i okvirno napraviti određene srodne cjeline. Nezavisno od toga da li je riječ o ženama rođenim u Crnoj Gori ili o onima koje su došle i svoju sudbinu vezale za nju, prihvatajući Crnu Goru kao svoju rodnu grudu, sve one zavrjeđuju naše duboko i iskreno poštovanje. Zadobile su ga svojom iskazanom ljubavlju, požrtvovanjem i angažovanjem.

Zbog toga je ovaj ilustrovani istorijski pregled, sa crtežima koji oživljavaju likove naših heroína, mali dio vraćanja duga zaslužnim ženama. Svojim imenom i podvizima upisale su se u besmrtnost, bez obzira da li su kraljice, plemkinje, svetice, revolucionarke/borkinje, humanitarke, umjetnice ili obične žene iz naroda.

Veće interesovanje za život žena u Crnoj Gori sriječemo tokom XIX vijeka. Tada je naša zemlja bila jedna od tema evropske javnosti, jer je bilo pomodno traganje za egzotičnim destinacijama. Uz mnogo romantičarskih priča o „vanvremenskom“ junačkom i slobodoljubljivom plemenu, ostale su i neke crtice o ženama i njihovom položaju. Bili su to pretežno anegdotski zapisi i šedočenja o žrtvovanju, čuvanju časti i zavjeta. Tu matricu je kasnije slijedio i veliki broj domaćih autora.

U jednom putopisu nailazimo na vrlo interesantno zapažanje. Putopisac navodi da ga je začudilo kako su Crnogorke slobodne u ophođenju, jer nemaju straha od razgovora sa strancima. Zaključio je da to dolazi odatle što su izuzetno poštovane i zaštićene i da se zato ne plaše da im se nešto loše može desiti. Znalo se da bi se i za najmanju uvredu koju bi im neko uputio mogla glava izgubiti. Bile su uvažavane majke, sestre, braćni drugovi. Žena je čuvar doma, prenosilac moralnih nazora, slobodarske iskre i revnosti. Spremna na najveću žrtvu za odbranu ognjišta i očuvanju tradicije. Kao takve samoorganizovale su se i formirale crnogorsku „bijelu vojsku“, koja je bila svojevrsna sanitetska i intendantska služba koja je pratila crnogorsku vojsku u bojevima.

Svojevremeno je M. Vujačić, u svojoj knjizi „Znamenite Crnogorke u narodnom pamćenju: Žene od kamena“, zapisao: „Njihova lica su bila posebne divlje ljepote, nosile su u sebi snagu i čutanje kamena, na njima su počivale kuće, narod i slava i hrabrost Crnogoraca. Muškarci su bili zaduženi za odbranu časti i slobode, a one za sve ostalo, za svijeću u domu, za vatru na ognjištu, za toplinu koja grije i okuplja, za gajenje slobodarskog duha u djeci. Žena u staroj Crnoj Gori je bila mitska žena, muza bitaka i proročica pobjeda, njenu ratničku i iskonsku snagu slave pjesme, priče i legende.“ Svoj iskaz je potkrijepio opisom jednog etnografa, koji je naveo da su Crnogorke, ako nijesu namučene teškim životom, „nesporo najotmeniji tip južnoslovenske žene“. Dodao je i da rijetko će ima običnih žena i seljanki, „koje bi bile sa više vrlina i prirodno otmenije nego što su Crnogorke“.

Odvojeno, na početku knjige stoji ilirska kraljica Teuta, čije istorijsko-mitološko nasljeđe traje kroz tri milenijuma. Jedan dio priče o njoj vezan je i za teritoriju današnje Crne Gore, o čemu šedoče mnoge legende i lokaliteti.

Od dukljansko-zetskog perioda, Crnu Goru je odlikovala kulturna i narodna heterogenost. U staro doba nije bilo neobično da zajedno šetaju pravoslavni i katolički/benediktinski monasi. Danas su takve stvari, nažalost, skoro postale misaona imenica. Poznato je da je dobar dio srednjovjekovnih brakova bio od tzv. vrste diplomatskih ili ugovorenih, u skladu sa lakim sklapanjem i raskidanjem vojnodržavnih saveza. Međutim, skoro sve žene koje su došle u Crnu Goru kao inostrankinje i inovjerke, donosile su nešto specifično svoje, kojemu su dodavali nešto lokalno. Tako su, praveći amalgame uzvišenosti i ljepote, obogatile našu kulturu i nasljeđe. Čudno je kako nam je izmicalo da na pravi način ocijenimo doprinos naših vladarki uspostavljanju dobrih nacionalno-vjerskih odnosa, odnosno dubokom uvažavanju i poštovanju, bez obzira na razlike. Ta tradicija međuvjerskog i međunacionalnog sklada izdržala je probu vjekova i predstavlja veliko blago Crne Gore.

Kao dobar primjer može poslužiti znakoviti odnos iz dinastije Crnojevića, đe se unutar jedne porodice preplijeću odnosi tri religije, a sve odiše velikom ljubavlju i pažnjom. Đurđe, osnivač prve državne štamparije u svijetu, ostavlja svoga sina i suprugu, Venecijanku Jelisavetu – Lizbetu (Izabetu), katolkinju, na brigu svome bratu Staniši – Skenderbegu, koji je primio islam. Skenderbeg, koji kao namjesnik vlada državom, trebalo bi da ispuni bratovu testamentarnu volju da sva prava imovine i vladanja državom prenese na Jelisavetu. On se sprema da ispuni Đurđevu oporuku, obraćajući se snahi Jelisaveti sa izrazima dubokog poštovanja i pažnje: „Plemenitoj i mudroj i svake časti i visoke hvale bogom darovanoj i visokorodnoj i ljubimoi snahi gospođi Izabeti i našem prevazljubljenome sinu gospodinu mi Solomunu od gospodina Skenderbega Crnojevića, sandžakata crnogorskog i primorskog i svoj dioklitijanskoj zemlji gospodina, mili, ljubezni i veledragi pozdrav vašemu gospodstvu...“

Svojom predanošću i odnosom prema slobodarskim težnjama i kulturnim stremljenjima svoga supruga i njegovog okruženja, Jelisaveta je zaslužila ovakav način obraćanja. To je najbolje sažeo književnik Sreten Asanović: „Tako su Izabetu osobila i slavila dva brata - renesansni vitez Đurađ i mladi Skenderbeg, sultanov povjerenik i u islamu nasljednik cijele zemlje crnogorske i skenderijske. Oni stavljaju pred skute jedine Izabete - i zemlju i blaga i upravu s ljubavlju i blaženstvom kao dva templara što obožavaju sveti ženski princip.“

Kao što su mnoge žene u Crnoj Gori našle svoj dom i utočište, tako su i mnoge Crnogorke dale veliki doprinos u krajevima koje su izabrale za svoju novu domovinu. One su, kao vrijednosti koje nas spajaju sa drugima, našle mjesto u ovoj knjizi. Tu su i primjeri kako ljepota i pamet idu zajedno, kroz priču o Katerini Beli Radonjić, prvoj crnogorskoj spisateljici, koja baštini vrijednosti prosvjetiteljstva.

Bezbrojni primjeri iz bogate istorije ženskih uzleta i podviga u ovom izdanju konceptijski nijesu mogli biti obuhvaćeni. Ipak, dosta tih primjera je relativno poznato ili su umjetnički obrađivani. Od crnogorskih žena vazda se očekivalo ponosno držanje i nepokolebljivost. One su i paradigma hrabrosti, istrajnosti i nepokornosti, kao napr. Radunova žena Ljubica iz „Gorskog vijenca“, koja zajedno sa mužem brani dom. Ili Četna Petrova Jovović, koja ne želi prekinuti slavlje Crnogoraca poslije veličanstvene pobjede na Grahovu 1858, iako joj je sin poginuo. Ili Marija Andrina Perović, Njegoševa sestra, majka pjesnika Stefana Cuce. Ona je poslije Grahovske bitke ubicu svoga sina primila u kuću, čestitajući mu rane, smjestila ga u Stefanov krevet i ukazala mu pomoć. Zbog svoje plemenitosti i uzornosti, od saplemenika je dobila jedinstveno priznanje. Marija je vjerovatno prva žena u Crnoj Gori koja je sahranjena u crkvi, odvojeno od muža, kao da je bila crkveni velikodostojnik ili svetac.

Da ne pominjemo mnoge heroine koje su održale zavjet, tako da ni pod najvećim mukama nijesu odale bližnje. Nijesu popuštale niti izdale sebe i postulate na kojima su vaspitane. Tokom krvavog „bijelog terora“, 1918. godine, kada je Crna Gora okupirana od strane saveznika i srpske vojske, na meti su bile porodice ustanika koji su se borili za pravo, čast i slobodu Crne Gore. Po dokumentima, pored raznih bestijalnosti, poznat je slučaj supruge poručnika Boža Bulatovića, crnogorskog komite. Batinama je primoravana da kaže da joj je muž, a kako nije znala ili nije željela da kaže, „usijanim gvožđem vukli su je za jezik“. Između ostalog zna se i za šest udovica, sve iz jedne porodice, koje su zatvorene u Nikšiću samo zato što nijesu htjele položiti zakletvu kralju Srbije.

Okosnicu knjige čini jedan segment posvećen ženama narodnim herojima, revolucionarkama, borkinjama protiv fašizma. Tu su i one koje su nastavile svoju komitsku borbu. Pred pojavom fašizma krenuo je internacionalni pokret, okupljajući napredne snage čovječanstva. Svoj puni doprinos dale su mnoge žene, naročito u danima pred i tokom Drugog svjetskog rata. Neke iz Crne Gore išle su u druge krajeve i države, kao što su mnoge žene dolazile i vezivale svoju sudbinu za drugove iz Crne Gore. No, tek kada pogledate poredane podatke i biografije ovih heroina, shvatite da su u mnogim slučajevima u pitanju mlade osobe, na pragu djevojaštva. Nevjerovatna je ta količina poleta, osećanja ponosa i prkosu, slobodarstva, zanosu i vjere u pravdu za sve. U svojim revolucionarno boračkim zahvatima svjesno su žrtvovala mladost i život, sa nadom da se bore za neko bolje i pravednije sutra za generacije koje dolaze. Svoje živote su ostavile kao amanet.

To nas onda nagoni da se zapitamo da li se izgubila ta snaga, taj entuzijazam, elan, spremnost za nesebično žrtvovanje za bolju budućnost, za slobodu svoje domovine, za borbu protiv nacional-šovinizma i nepravde.

Cijeneći njihovu žrtvu i doprinose svih hiljadugodišnjih generacija žena, koje su se ugradile u kulturno-istorijski milje Crne Gore, ova knjiga predstavlja ilustrovano tekstualnu odu izuzetnim ženama crnogorske povijesti i neuništivom ženskom duhu, uzdižući ih na zasluženi pijedestal.

Njegovanjem spomena pokazujemo da nijesu izbijeđela iz sećanja njihova ugledna i vrijedna imena dostojna divljenja. Nacrtani, a stvarni likovi dičnih i stamenih žena Crne Gore, preko ove knjige kreću u novi pohod – da budu podsticaj budućim generacijama i trajno šedočanstvo neprekinute niti uzornosti i heroizma. I nade da će žene biti te koje će bezrezervno raditi za spas Crne Gore.

Poseban akcenat dajemo dvijema pojavama od značaja, želeći da približimo ulogu i doprinos žene u crnogorskoj istoriji:

Đevojački institut „CARICE MARIJE“

U istoriji crnogorske prosvjete 1869. godina značajna je po tome što su tada, u slobodnom dijelu države, otvorene 31 osnovna škola, Bogoslovija i Đevojački institut na Cetinju, kao neka vrsta prvog ženskog koledža. Osnovan je pod patronatom ruske carice Marije Aleksandrove, čije je ime nosio i bio je namijenjen vaspitanju „Crnogorske ženske omladine“.

Institut je imao nastavni program po ugledu na takve institucije u Rusiji. Za njegovo otvaranje dato je 5.000 rubalja. Sredstva za izdržavanje škole nastavila je da daje ruska vlada, koja je postavljala upraviteljice, uz obavezu da to moraju biti Ruskinje, dok su nastavnici bili domaći.

Cilj Instituta bio je da pripremi učiteljice budućih ženskih osnovnih škola, kao i da osposobi žene da budu dobre „hrišćanke, majke, domaćice, sposobne da gazduju i vode domaćinstvo“. Ovi ciljevi imali su i pozadinu koja nije bila pedagoške prirode, jer je po prilici Đevojački institut na neki način odražavao težnje i ruskog i crnogorskog dvora da preko ove škole utiču na druge balkanske zemlje. Za vrijeme od 40 godina rada kroz Institut je prošlo oko 450 učenica, od kojih je iz Crne Gore bilo 205, a ostalih 245 su iz Austro-Ugarske, Turske, Srbije i jedna iz Bugarske.

Bez obzira na političku pozadinu, školovanje u Đevojačkom institutu postalo je čak i pitanje prestiža među bogatim i poznatim porodicama iz Beograda, Ljubljane, Zadra, Dubrovnika, Novog Sada, Sofije, pa i Carigrada. Po podacima iz ondašnje štampe vidi se da je od upisanog broja školu završilo i diplomu dobilo 140 učenica: 86 Crnogorki, a ostale su bile: iz Dalmacije trideset i dvije, 3 iz Hercegovine, 6 iz Bosne, 2 iz Kraljevine Srbije i Albanije, 2 iz Hrvatske, po jedna iz Slavonije, Bugarske i Ljubljane. Za prvih deset godina rada nastava je bila četvorogodišnja, podijeljena na „mlađu i stariju klasu“, sa po dvije godine. Pored maternjeg izučavali su se ruski i francuski jezik, istorija, zemljopis, račun, krasnopolis, gajenje svilenih buba, ženski rad i pjevanje. Kasnije su planovi mijenjani, a školovanje je prerastalo u petogodišnje do osmogodišnjeg. Nastavnici u Institutu bili su najbolji crnogorski učitelji i izvanjci.

Prva upraviteljka bila je Nadežda Petrovna Pacevič, a na kraju dolazi Sofija Petrovna Mertvago, koja je u Institutu provela 25 godina, od 1888. do 1913, dajući veliki pedagoško vaspitni doprinos. U jednom intervjuu, datom u aprilu 1913, povodom dvadeset petogodišnice svoga rada, Sofija Mertvago kaže: „S ovom se djecom, kao i sa cijelim crnogorskim narodom može sve postići, jako su daroviti, ali nemaju discipline. Može se disciplina postići, ali ne krutim birokratizmom nego s dušom. S dušom treba raditi, to je moje načelo.“ Na inicijativu Sofije Petrovne Mertvago otvoren je i prvi dječji vrtić u Crnoj Gori, „Djetski sad“, u februaru 1903. godine, pod pokroviteljstvom šćeri kralja Nikole Milice, udate na ruskom dvoru.

Odlukom kralja Nikole, Đevojački institut prestao je sa radom 1913. godine, što je od strane Rusije shvaćeno kao politički akt i oslobađanje od trajnog ruskog uticaja, koji je vršen i preko ove ustanove.

Bez obzira na sve, Đevojački institut ima istaknuto mjesto u crnogorskoj kulturi i kao ustanova i preko uticaja koji su njegove štićenice vršile u narodu. Time je obrazovni cilj Đevojačkog instituta u potpunosti postignut.

Crnogorska „BIJELA VOJSKA“

„Crnogorska bijela vojska“ predstavlja osobeni način samoorganizovanja Crnogorki, koje su za vrijeme ratova i vojnih sukoba išle za vojskom snabdijevajuće je obućom, odjećom, hranom i prihvatajući ranjenike. Zbog specifičnog načina ratovanja Crnogorci nijesu imali ni prateće komore, bolničku službu i linije snabdijevanja.

Naziv „bijela vojska“ odnosio se na majke, supruge, sestre, koje su svoje najbliže pohodile na bojištima, đe su se Crnogorci borili s neprijateljem (najčešće s Turcima), povezujući se bijelim maramama i noseći bijelo platno kada je bilo moguće. Bijele marama su nosile iz dva razloga – da ne slute zlo, a što je najvažnije, iz praktičnih razloga, da tim čistim platnima podvezuju rane. Kao što se zna, skoro sve su nosile crninu, jer nije bilo nijedne kuće bez žrtava, pa je odbacivanje tradicionalne korotne krpe imalo čisto praktični razlog. Kako su se kretale u grupama, Crnogorci iz daleka su ih mogli spaziti sa bijelim krpama na glavi, govorili su: „Evo ide naša bijela vojska“.

O „Crnogorskoj bijeloj vojsci“ nije ostalo mnogo zvaničnih zapisa. Ostala su neka usmena predanja i usputne zabilješke o crnogorskim ženama, koje izvlače i prihvataju ranjene i sa ratnim potrebama, tainom opskrbljujući vojnike u boju. Turci nikada nijesu napadali ili ubijali pripadnice „Crnogorske bijele vojske“, iako su govorili da je crna crnogorska vojska dobra, ali da im bijela ne valja. Crnogorke, koje su se za vrijeme bojeva nalazile uz prve borbene linije, često su svojom vikom zbunjivale Turke.

Bez straha su ponekad, uz bolničarske poslove, preuzimale oružje i učestvovala u okršajima. Ova vrsta (samo)pomoći praktičnu primjenu našla je u formiranju crnogorskog Crvenog krsta 1875. godine.

Veličanstvenoj ulozi crnogorskih žena i u miru i u ratu nastojao se u stihovima odužiti i kralj Nikola: „... Bose, gladne, trudne,/ nage za nama se potucate/ po granicam' domovine/ da nam skromni tain date./ Vi nijeste od nas manje,/ kad nastupe žive muke - /vode, praha i olova/ dodaju nam vaše ruke./ Vrh pramova gustog dima,/ toga praha što gorimo/ kraj simbola, krst-slobode,/ vaš anđelski lik vidimo...“

Ovaj veličanstveni doprinos borbi za slobodu i žrtvovanje crnogorskih žena kroz vjekove, ne smije biti zaboravljen.

Literatura

POSEBNA IZDANJA

- Andrijašević Živko, Ščekić Milan: Crnogorski vladari, Podgorica, 2018.
- Andrijašević, Živko M.: Crnogorske dinastije. [2], Dinastija Petrović-Njegoš, Podgorica, 2015.
- Andrijašević, Živko M.: Istorija Crne Gore: u 55 priča, Podgorica, 2009.
- Andrijašević, Živko: Crnogorska istorija: (pregled prošlosti Crne Gore od praistorije do 2006. godine), Podgorica, 2019.
- Andrijašević, Živko M., Rastoder Šerbo: Istorija Crne Gore, Podgorica, 2006.
- Asanović, Sreten: Nomina, novelete, Ulcinj, 2006.
- Bajić-Poderegin, Milka: Svitanje, Beograd, 1987.
- Balšići : zbornik radova sa skupa Balšići, Ivanova Korita, 21-22. septembar 2011, Podgorica, 2012.
- Batrićević, Boban: U kandžama jevrejske aždaje : antisemitska propaganda u Crnoj Gori u Drugome svjetskom ratu, Cetinje, 2021.
- Blehova-Čelebić, Lenka: Žene srednjovekovnog Kotora, Podgorica, 2002.
- Borci Četvrtre proleterske crnogorske brigade. Sekcije boraca 4. proleterske brigade, Beograd, 1986.
- Borozan, Đorđe: Crnogorske dinastije Vojsavljevići, Balšići, Crnojevići, Podgorica, 2017
- Borozan, Đorđe: Crnogorske dinastije. [1], Vojislavljevići - Balšići - Crnojevići: Duklja - Zeta - Crna Gora, Podgorica, 2015
- Bulatović, Melanija: Ženska mapa Crne Gore, Podgorica, 2004.
- Burzan, Danilo: Prohujalo sa severom: (zbitija pod Goricom), Podgorica, 2019.
- Crnogorska akademija nauka i umjetnosti: 1971-2021, Podgorica, 2021.
- Crnojevići : zbornik 1: radovi sa skupa Crnojevići - značaj za crnogorsku državu i kulturu, Ivanova Korita, 9-10. septembar 2010. – 2. izd, Podgorica, 2016.
- Crnojevići : zbornik 1: radovi sa skupa Crnojevići - značaj za crnogorsku državu i kulturu, Ivanova Korita, 9-10. septembar 2010. Podgorica, 2011.
- Cvetić, Bosa: Komunistička partija Jugoslavije i žensko pitanje, Beograd, 1960.
- Dvor kralja Nikole, Cetinje, 1999.
- Folić Zvezdan, Koprivica Veseljko, Kurpejović Avdul: Istorija Muslimana Crne Gore. Knj. 2, 1918-2007, Podgorica, 2015.
- Gligović – Zeković, Ruža: Stazama slobode : žene nikšićkog kraja u narodnooslobodilačkoj borbi: 1941-1945, Nikšić, 2002.
- Gligović-Zeković, Ruža: Nikšićke heroine : žene nikšićkog kraja u narodnooslobodilačkoj borbi 1941-1945, Nikšić, 2006
- Gligović-Zeković, Ruža: San i vidici: žene nikšićkog kraja u narodnooslobodilačkoj borbi : 1941-1945, Nikšić, 2000.
- Heroine Jugoslavije, Zagreb, 1980.
- ILEGALA u Podgorici (Titograd) : 1941-1945, Titograd, 1984.
- Ilić Dragoljub, Popović Radovan: Kalendar: istorija Crne Gore, Podgorica, 2008.
- Istorija Jugoslavije, Beograd, 1972.
- Ivanović, Dragutin V.: Ljudi i vrijeme: 1941-1942, Podgorica, 1998.
- Ivanović, Zdravko N.: Poznate i znamenite heroine (žene) plemena Kuća: (1600-1913). Podgorica, 2020.
- Jovanović, Batrić: Crna Gora u socijalističkoj revoluciji, Beograd, 1960.

- Jovanović, Batrić: Komunistička partija Jugoslavije u Crnoj Gori: 1919-1941, Beograd, 1959.
- Jovanović, Blažo: Narodnooslobodilački rat i revolucija, Titograd, 1983.
- Kovačević, Vesna: Žene i njihov doprinos u istoriografiji Crne Gore u prvoj polovini XX vijeka, Danilovgrad, 2016.
- Marković, Momir M.: Pismo Izabeti: palimpsest, Pobjeda, 2008.
- Mijanović, Boško: Đurđe Crnojević i žena mu Izabeta, 2020.
- Mijušković, Zora: Logorski zapisi, Nikšić, 1982.
- Milošević, Miloš: Muzičke teme i portreti, Titograd, 1982.
- Mrvaljević, Zorica: Crnogorska narodna nošnja, Podgorica, 2006.
- Narodni heroji Jugoslavije, Knj.1: A-M- Knj. 2: N-Ž, Beograd: Mladost, 1975.
- Nelević, Nataša: Vodič kroz istoriju emancipacije žena Crne Gore: 20. vijek, Podgorica, 2017.
- Nikčević, Milorad: Crnogorska književnost od 1852. do 1918., Podgorica, 2012.
- Oraovac, Tomo: Znamenite Crnogorke, Zemun, 1940.
- Pajović, Radoje: Antifašistički front žene Crne Gore: 1943-1945, Titograd, 1969.
- Partizanke pete proleterske crnogorske brigade, Beograd, 1987.
- Perović, Dragan B.: Stefan A. Perović Cuca – Orepak bića, Pjesme, Nikšić-Cetinje, 2019.
- Peta proleterska crnogorska brigada: zbornik sjećanja. Knj. 1-3. Beograd, 1972-1981.
- Petanović, Nikola: Crnogorsko ogledalo, Podgorica, 2006.
- Pregled istorije Saveza komunista Jugoslavije, Beograd, 1963.
- Radonjić, Katerina: Kratki opis o Zeti i Crnoj Gori, preveo i priredio Božidar Šekularac, Podgorica, 1998.
- Radulović Vulić, Manja: Muzička kultura u Crnoj Gori (odlomak iz knjige Crna Gora, 1981.)
- Radulović-Vulić, Manja: Muzička kultura Crne Gore: XIII-XVIII vijek, Podgorica, 2009.
- Rašović, Dragiša: Kolašinski srez u narodnooslobodilačkom ratu i socijalističkoj revoluciji : 1941-1945, Podgorica, 1996.
- Revolucionarni pokret u opštini Titograd: 1919-1945, Titograd, 1976.
- Romano, Jaša: Jevreji Jugoslavije 1941-1945: žrtve genocida i učesnici narodnooslobodilačkog rata, Beograd, 1980.
- Rotković, Radoslav: Crnogorska književnost od početka pismenosti do 1852, Podgorica, 2012.
- Rovinski, Pavel A.: Crna Gora u prošlosti i sadašnjosti. Tom 2, Etnografija, Cetinje, 2004.
- Rukovodeći kadrovi narodnooslobodilačke borbe u Crnoj Gori: 1941-1945, Podgorica, 1995.
- Selhanović Jadranka, Drašković Biljana, Bojović dragoslav: Okružni komitet KPJ Nikšić u Narodnooslobodilačkom ratu 1941-1945: zbornik dokumenata, Cetinje, 2017.
- Simović, Slobodan: Piperski pomenik : prilozi za plemenski biografski leksikon, Podgorica, 2020.
- Spomen knjiga pali borci narodnooslobodilačke borbe Danilovgradskog sreza, Danilovgrad, 1996.
- Stanišić, Milija: Kadrovi revolucije, Titograd, 1984.
- Stanišić, Slavko: Učešće žena u Narodnooslobodilačkoj borbi do kapitulacije Italije / Slavko Stanišić Svetlana Kana Radević : poslijeratna arhitektura između centra i periferije, Podgorica, 2021.
- Šćepanović, Žarko: Kratka istorija Crne Gore : od najstarijih vremena do 1796. godine, Podgorica, 2002.
- Šekularac, Božidar: Tragovi prošlosti Crne Gore, Cetinje, 1994.
- Todorović Olivera, Perović B. Dragan; ilustr. Miličković, Svetlana Lola: Crnojevići: treća crnogorska dinastija, Podgorica, 2022.
- Todorović, Olivera: Izdanja crnogorske akademije nauka i umjetnosti: 1971-2021.: bibliografija, Podgorica, 2021.
- Todorović, Tijana: Clothes as visual symbol in contemporary arts and practices of former Yugoslavia doktorska disertacija , Ljubljana, 2020

- Todorović, Vojo: Podgorički srez u trinaestojulskom ustanku, Beograd, 1954.
 Vilina gora: antologija crnogorskih legendi, Titograd, 1971.
 Vlado Vujović, KLOS, Hronika o konclogoru Klos u Albaniji 1941–1942, 2. izdanje, Zagreb 2010.
 Vojislavljevići: zbornik radova sa skupa Vojislavljevići, Ivanova Korita, 29. septembar 2012, Podgorica, 2015.
 Vujačić, Marko: Znamenite Crnogorke u narodnom pamćenju: Žene od kamena, Titograd, 1961.
 Vujačić, Vidak: Etos Crnogorke, Titograd, 1980
 Zolak Trivo, Kukić Olivera: Čudesna moć žene : uspješne žene Crne Gore, Bar, 1999.
 Zolak, Trivo: Žene sve mogu : životne priče uspješnih i zanimljivih žena Crne Gore, Bar, 2017.
 ŽENE Crne Gore u revolucionarnom pokretu :1919-1945, Titograd, 1969.
 ŽENE u Crnoj Gori od 1790. do 1915. : istorijska čitanka, Podgorica, 2011.

Članci i drugi prilozi u časopisima i listovima

- Banarlı 1983:653; citat iz Cunbur 2011:291, Turan-Saluk 2014:39.
 Dragan B. Perović, Crnogorka: Primjeri za pouku i duboko poštovanje, Za uvredu se gubila glava, Pobjeda, KULT, 14. XI 2020.
 Dragan B. Perović, Crnogorski Crveni krst, Cetinjski list, 25. IX 1989, str. 8.
 Dragan B. Perović, Djevojački institut Carice Marije, Cetinjski list, 25. IX 1989, str. 8.
 Dragan B. Perović, Jelisaveta Popović - prva žena kompozitor, Radio Titograd, II program, 17. V 1989.
 Dragan B. Perović, Prva crnogorska spisateljica u oblasti istoriografije: Katarina Bela Radonjić, Knjige braćo moja, knjige, a ne zvona i praporci, Pobjeda, KULT, 12. IX 2020.
 Dragan B. Perović, Prvi dječji vrtić u Crnoj gori, Dječiji sad, Titov pionir, Titograd, oktobar 1988, br. 2, str. 9.
 Dragan B. Perović, Prvi klavir u Crnoj Gori, Radio Titograd, II program, 4. V 1988.
 Dragan B. Perović, Prvo za vazda - Cetinje nije legenda, već ljudsko činenje, Pobjeda, KULT, 14. XI 2020.
 Dragan B. Perović, Žene za ponos, Izuzetne Crnogorke: Slavne unuke vojvode Marka Miljanova, Pobjeda, KULT, 4. VII 2020.
 Dragan B. Perović, Ženska radnička škola, Cetinjski list, 25. IX 1989, str. 8.
 Đuranović, Jovan: Međuvjerski suživot i tolerancija u Crnoj Gori u XVI i XVII vijeku, Matica crnogorska, br. 68, zima 2016, str. 99-126.
 Jovović, Vasilj: Porodične veze Crnojevića sa okolnim feudalnim gospodarima, Matica Crnogorska, zima 2013/proljeće 2014, str. 207-226.
 Ljuštanović, Jovan: Prostor i vreme u romanu "Svitanje" Milke Bajić Poderegin, Mostovi, 1996, str. 66–72.
 Miljić, Marijan Mašo: Crnojevići i Petrovići, Matica Crnogorska, zima 2010, str. 813-822.
 Stamenić, Stojan: Hajdučice i revolucionarke - Vijek od početka pokreta žena u Crnoj Gori, Pobjeda, 7. III 2020.
 Todorović, Tijana : Savim lično: Slika bludi; Pobjeda, Kult, Podgorica 16. 05, 2021
 Vukmanović, Jovan: Ivan-beg Crnojević u narodnom predanju, Bibliografski vjesnik, god. XI, br. 3, Cetinje, 1982.
 Zeković, Sreten: Testament Đurđa Crnojevića na slovenskom, ilirskom i srpskom jeziku, MC, zima 2010, str. 715-734.

LINKOVI

http://www.montenegrina.net/pages/pages1/knjizevnost/nomina_s_asanovic.htm
http://www.montenegrina.net/pages/pages1/istorija/crnojevici/rodoslov_crnojevica.htm
http://www.montenegrina.net/pages/pages1/antropologija/licni_subjektivitet%20crnogorske_zene.htm
https://www.montenegrina.net/pages/pages1/antropologija/licni_subjektivitet%20crnogorske_zene.htm
<https://www.portalanalitika.me/clanak/302612--polozaj-i-bezbjednost-zene-u-starom-crnogorskom-drustvu>
<https://forum.cdm.me/showthread.php?33353-Pismo-lzabeti-Djurdja-Crnojevica>
<https://hr.wikipedia.org/wiki/Loreto>
<https://incubator.wikimedia.org/wiki/Wp/cnr/Crnojevi%C4%87i>
<https://sharemontenegro.me/ko-su-bile-te-crnogorske-cerke-djevojke-sestre-supruge-velikog-srca/>
<http://www.maticacrnogorska.me/files/Crnojevici%20predgovor.pdf>
<https://sazdanjecetinja.wordpress.com/>
<http://www.maticacrnogorska.me/MATICA, br. 82, ljeto 2020. 141>
<http://www.canu.me>
http://www.montenegrina.net/pages/pages1/muzika/muzicka_kultura_u_cg_m_radulovic_vulic.htm
<https://www.arrivo.ru/chernogoriya/muzyka-chernogorii.html>
<http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/afife-sultan>
<http://www.malesia.org/2013/01/29/smajl-martini-ivezaj-dhe-qendresa-heroike-per-mbrojtjen-e-to-kave-shqiptare/>
<https://www.ocnal.com/2020/10/tringe-smajli-albanian-heroine-who.html>
https://military-history.fandom.com/wiki/Tringe_Smajl_Martini
<http://iliria-iliria.blogspot.com/2010/11/tringe-smajl-martinialbanian-joan-of.html>
<https://www.muzejzena.me/leksikon.html>
<https://bokanews.me/pogledajte-kratkometrazni-film-vida-matjan-sedam-decenija-muzicke-skole-2/>
<http://www.yugopapir.com/2018/08/jelena-cetkovic-zivotna-prica.html?m=1>
<https://www.pobjeda.me/clanak/hajducice-i-revolucionarke>
<https://muzejikotor.me/naslovna/crkva-svetog-pavla/blazena-ozana-kotorska/>
https://www.wikiwand.com/sh/%C5%BDene_u_Narodnooslobodila%C4%8Dkoj_borbi
https://www.wikiwand.com/sh/Jelena_%C4%86etkovi%C4%87
https://www.wikiwand.com/sh/Portal:Narodnooslobodila%C4%8Dka_borba
<https://www.kotorskabiskupija.me/sluzbenica-bozja-ana-marija-marovic/>
https://sr.wikipedia.org/wiki/%D0%96%D0%B5%D0%BD%D0%B5_%D1%83_%D0%9D%D0%B0%D1%80%D0%BE%D0%B4%D0%BD%D0%BE%D0%BE%D1%81%D0%BB%D0%BE%D0%B1%D0%BE%D0%B4%D0%B8%D0%BB%D0%B0%D1%87%D0%BA%D0%BE%D1%98_%D0%B1%D0%BE%D1%80%D0%B1%D0%B8
https://www.google.com/search?q=stana+toma%C5%A1evi%C4%87+partizanka&client=firefox-b-d&channel=trow5&sxsrf=APq-WBvxqRDpooGxMp5Vlq5IRkcsiyZbVQ%3A1646040369572&ei=MZUcYomZlp-Pxc8P_Yab6Ao&oq=Stana&gs_lcp=Cgdn3Mtd2l6EAEYADIECCMQJzIECC4QZlECAAQZlIFC-C4QyYwBQguEMsBMgUilhDLATIFCAAQyYwBQguEMsBMgUilABDLATIFCAAQyYwE6BwgjELADECC6B-ggAEBYQHjoHCCMQ6gIQJzoFCAAQgAQ6CwguEIAEEMcBEK8B0gUilhCABEoECEYYAUoECEYYAFC4D-liGKmCmPWgCcAB4BIABsQGIaZQUkgEEMC4xN5gBAKABAbABCsgBACABAQ&sclient=gws-wiz

Zahvaljujemo se Narodnom muzeju Crne Gore i Arhivu Crne Gore –Arhivski odsjek za istoriju radničkog pokreta-Podgorica i gospodi Jadranki Selhanović; koji su nam omogućili korišćenje foto materijala i podataka bez kojih ova knjiga ne bi bila potpuna.

Posebno se zahvaljujemo porodicama Čirgić, Gvozdenović, koje su nam iz svojih porodičnih arhiva ustupile neophodne podatke.

SADRŽAJ

Uvod

Teuta

Kosara Teodora Vojislavljević

Jakvinta od Barija Vojislavljević

Jelena Balšić

Mara Crnojević

Marija Crnojević

Lizbeta Crnojević

Sveta Ozana Kotorska

Vidosava Balević Sultanija

Katerina Rdonjić

Elizabeta Vlastelinović

Ana Marija Marović

Darinka Kvekić Petrović-Njegoš

Milena Petrović-Njegoš

Jelena Vicković

Ida Verona

Jelena Savojska Petrović-Njegoš

Tringa Ivezaj Tringe Smajl Martini Ivezaj

Ksenija Petrović-Njegoš

Petruša Uščumlić Stefaneli

Milena Delibašić Leković

Vida Matjan

Olga Ivanovca Lazović | Olgivanna Lloyd Wright

Amalija Stefanova Gvozdenović | Amelija Mileva
Gvozdenović Thompson

Božana Vučinić

Stoja Marković

Milka Bajić-Poderegin

Šuka Bećova Čirgić rođ. Lekić

Vukica Mitrović

Sabiha Čorović Gokčen

Vasa Pavić

Đorđina Đina Vrbica

Jolan Levinger Mira ili Jolanda Levinger

Ružica Rip

Olga Popović Dedijer

Jagoda M. Bogićević

Lidija Jovanović

Bojana Ivanović Miletić

Jelena Četković

Dara Čokorilo

Vukosava Ivanović Mašanović

Stane Tomašević Arnesen

Dobriša Ojdanić

Ljubiša Popović

Milica Vučinić

Vukosava Mićunović

Joka Baletić

Jelica Mašković

Nadira Muminović Đurasković

Ksenija Cicvarić

Ksenija Vujović Tošić

Olga Perović

Jelena Manja Radulović Vulić

Dragica Davidović Tomas

Svetlana Kana Radević

Darinka Matić Marović

Plivačice Golubin Mikić Zagorka

Andrić Erdevički

Melanija Meke

Tia Čamdžić Dožić

Natalija Bajković,

Maja Perfiljeva

Borka Pavićević

Pogovor

Literatura

ŽENE CRNE GORE

Izdavač:

JU Narodna biblioteka „Radosav Ljumović”, Podgorica

Za izdavača:

Nebojša Burzanović

Urednice izdanja:

Olivera Todorović, Tijana Todorović, Svetlana Lola Miličković

Tekstove priredile/pripremili:

Dragan B. Perović, Olivera Todorović, Tijana Todorović, Sanja Vojinović

Ilustracije:

Tijana Todorović, Svetlana Lola Miličković, Lina Leković,
Dejan Batrićević, Mitar Rakčević

Recenzenti:

Jadranka Selhanović, Boban Batrićević

Lektura i korektura:

Sanja Orlandić

Prijevod na engleski jezik:

Ivan Tomašević

Grafički dizajn:

Svetlana Lola Miličković

Štampa:

Pro File - Podgorica

Tiraž:

150 primjeraka

Realizaciju izdanja podržao UNDP Crna Gora

CIP - Katalogizacija u publikaciji

Nacionalna biblioteka Crne Gore, Cetinje

